

**ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЕМЧИШИН ДМИТРО АНАТОЛІЙОВИЧ

Прим. № ____
УДК 343.343.3

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
ХУЛІГАНСТВУ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Д.А. Демчишин**
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **Вітвіцький
Сергій Сергійович**, доктор
юридичних наук, професор

Маріуполь – 2021

АНОТАЦІЯ

Демчишин Д.А. Кримінологічна характеристика та запобігання хуліганству в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08. «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Донецький державний університет внутрішніх справ. – Маріуполь, 2021.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням кримінологічних особливостей та основних заходів та засобів запобігання хуліганству в Україні.

Автором вказано, що термін «хуліганство» у вітчизняному кримінальному праві з'явився відносно нещодавно. Незважаючи на те, що зазначений термін є іншомовним, він досить міцно закріпився в українській кримінально-правовій традиції. Це пов'язано із тим, що саме явище хуліганства було відомо на українських землях, хоча мало іншу назву на кшталт «бешкетництва», яке каралось в особливих умовах – у зв'язку із його вчиненням певними особами зі спеціальним правовим статусом, в певних місцях, що за своєю сутністю потребують тиші та тихого поведіння у них тощо. Міра юридичної відповідальності визначалась з урахуванням статусу особи, яка його вчинила. За аналогією із сучасним українським законодавством до осіб, що вчинили хуліганство, застосовувались заходи адміністративної або кримінальної відповідальності.

Звертається увага на те, що у зв'язку із тим, що у сучасній кримінально-правовій системі України хуліганські дії є не тільки складом злочину, але ознаками інших складів злочину, обґрунтовано доцільність аналізу соціальної обумовленості кримінально-правової заборони хуліганських дій як наскрізної кримінально-правової категорії, з урахуванням системних зв'язків між усіма складами злочинів, конструктивною ознакою яких є хуліганські дії. З урахуванням особливостей призначення нормативних приписів КК України,

що забороняють хуліганські дії, у системі кримінально-правового регулювання визначено систему обставин соціальної обумовленості кримінально-правової заборони хуліганських дій: історичні (відповідність історичним традиціям або змінам у суспільному житті); прогностичні (наявність можливості запобігання суспільно небезпечним діям кримінально-правовими засобами, суспільна корисність та кримінально політична адекватність криміналізації (співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони), наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили суспільно небезпечні дії); техніко-юридичні (системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, повнота і ненадмірність кримінально-правової заборони).

У результаті дослідження встановлено, що кримінально-правова заборона хуліганських дій на рівні існування ст. 296 КК України, не у повній мірі соціально обумовленою.

Під час дослідження прогностичних обставин кримінально-правової заборони хуліганських дій дослідницьку увагу зосереджено на суспільній небезпечності цього діяння (двох основних критеріях - об'єкт злочину та інтенсивність злочинного посягання). Доведено, що через абстрактність розуміння громадського порядку існує складність його сприйняття як об'єкта хуліганства. Стосовно інтенсивності хуліганських дій, то подібну інтенсивність (з притаманними ознаками грубого порушення, явної неповаги до суспільства, зухвалості та виняткового цинізму) мають й інші види споріднених злочинів. Тому оцінити цей показник суспільної небезпечності фактично неможливо. Доводиться, що кваліфікуючі ознаки хуліганства не відповідають ознакам системності та нормативної несуперечливості. За іншими елементами політичних обставин (окрім наявності ресурсів) також встановлюється не повна відповідність.

На підставі дослідження техніко-юридичних обставин кримінально-правової заборони хуліганських дій констатовано, що редакції ст. 296 КК

України властиві неточності формулювань. Це у цілому призводить до існування суперечливості між нормами КК України, наділяє суд та правоохоронні органи надмірними дискреційними повноваженнями.

В дослідженні удосконалено підходи до детермінаційного комплексу хуліганства, який складається з системи: а) тих детермінант, що спричиняються, корелюються та обумовлюються загально кримінальними детермінантами (загальних для всіх видів кримінальних правопорушень причин і умов, що їх породжують та сприяють у їх вчиненні); б) тих, що характерні тільки для злочинності у сфері громадського порядку та моральності; в) тих, що безпосередньо детермінують вчинення хуліганства. Доведено, що у випадку із хуліганством структура детермінації змінюється. Окремі базові чинники в детермінації загальної злочинності втрачають свій вплив до зміщуються з причин до умов;

Вказано, що пріоритетне завдання будь-якого виду запобігання – якісне зниження кількісних показників кримінально протиправної діяльності, що можна зробити виключно шляхом застосування кримінологічного інструментарію, такого як, наприклад, прогнозування. Доведено, що *під* загальносоціальним запобіганням хуліганству необхідно розуміти сукупність соціально-культурних, економіко-політичних та педагогіко-правових заходів та засобів, спрямованих на раннє встановлення та усунення деструктивних та фонових явищ, котрі обумовлюють та/або сприяють вчиненню кримінально протиправних хуліганських дій. Встановлено, що загальносоціальне запобігання хуліганству має проводитись за наступними напрямками: 1) **правовий** – розробка та інтегрування державних програм та стратегій протидії кримінальним правопорушенням проти громадського порядку та моральності; встановлення детермінаційного комплексу та фонових явищ, котрі сприяють або обумовлюють хуліганські дії; перегляд кримінального законодавства в частині відповідальності за кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності; 2) **політико-економічний** – підвищення рівня матеріального забезпечення громадян шляхом перегляду співвідношення

середнього місячного доходу із цінами на товари та послуги (у тому числі – комунальні); 3) *соціальний* – удосконалення нормативно-правової бази з питань взаємодії з особливо уразливими категоріями громадян (особи похилого віку, особи з інвалідністю, вагітні жінки тощо); підтримка державних програм та заходів, спрямованих на популяризацію здорового способу життя; взаємодія з міжнародними соціальними організаціями; залучення ЗМІ; 4) *педагогічний* – удосконалення системи правової освіти; популяризація культурного та наукового розвитку, творчості тощо.

Підсумовано, що заходи загальносоціального запобігання хуліганству майже в повній мірі відповідають іншим кримінально протиправним діянням. В сучасних умовах все більшої актуальності набуває запобігання за допомоги ЗМІ, що обумовлено технічним прогресом та прагненням держави до загальної комп'ютеризації. В частині кримінальної відповідальності за хуліганство чинне кримінальне законодавство майже не зазнало змін по відношенню до свого попередника, що негативним чином відбилось на створенні кримінологічних стратегій протидії вказаному діянню. Наразі загальносоціальні заходи запобігання хуліганству залишаються достатньо рудиментарними та неефективними, що можна пояснити нігілізмом працівників правоохоронних органів.

Вказано, що під спеціально-кримінологічним запобіганням хуліганству необхідно розуміти сукупність засобів та заходів, спрямованих на усунення детермінаційного комплексу та фонових явищ, провокуючих хуліганські дії, котрі здійснюються спеціальними органами, організаціями (у т.ч. – громадянськими) та установами, однією з функцій яких є протидія кримінально протиправним діянням проти громадського порядку та моральності. До заходів спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству необхідно віднести: 1) *інформаційно-освітні* – створення локальних спеціальних програм протидії кримінальним правопорушенням проти громадського порядку та моральності, популяризація серед населення законослухняності, а також елементарних заходів безпеки; 2) *соціальні* –

залучення громадськості та спеціальних організацій, діяльність яких спрямована на протидію кримінально протиправним проявам; 3) *тактичні* – ведення картографічного обліку місць, в яких найбільш часто було вчинено хуліганство, кримінологічного обліку та прогнозування кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності; 4) *технічні* – удосконалення технічного контролю за розважальними закладами; 5) *віктимологічні* – виховна робота з особами з високим віктимним індексом.

Підсумовано, що заходи спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству являють собою комплекс кримінологічно-віктимологічних заходів та засобів взаємодії з громадянами країни з метою утримання їх від порушення громадського порядку та провокування кримінально протиправних дій. На сьогоднішній день в нашій країні вже зроблено окремі кроки, спрямовані на удосконалення системи такого роду запобігання, при цьому більшість із них є рудиментарними та потребують перегляду з метою створення нового підходу до вирішення проблеми розповсюдження кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України.

Автором структуровано механізм індивідуального запобігання хуліганству на наступні етапи: 1) виявлення осіб, схильних до вчинення хуліганських дій (ті, що мають певні залежності, притягувались до адміністративної/кримінальної відповідальності за хуліганство тощо); 2) встановлення особливостей механізму кримінально-протиправної поведінки (детермінаційний комплекс); 3) вивчення особи кримінального правопорушника, його громадської позиції та ролі у суспільстві (мікросоціальні зв'язки); 4) планування запобіжних заходів із урахуванням індивідуального детермінаційного комплексу правопорушника; 5) реалізація індивідуально-профілактичних засобів; 6) фіксація досягнутих результатів та тимчасовий контроль з метою своєчасного попередження рецидиву. Доведено, що під індивідуальним запобіганням хуліганству необхідно розуміти комплекс кримінологічно-психологічних заходів та засобів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та корекцію особистісних якостей

людини (ціннісні орієнтації, мотиви тощо), котрі спотворюють у її свідомості встановлені заборони на порушення громадського порядку і моральності та обумовлюють прагнення вчинити хуліганські дії з метою самореалізації та демонстрації антигромадської поведінки.

Підсумовано, що більша частина індивідуально-профілактичних засобів запобігання хуліганству полягає у встановленні та корекції якостей особи, котрі штовхають її на демонстрацію своєї агресії та зухвалості. Значно ускладнює процес реалізації такого роду стратегій часто непередбачуваний характер досліджуваного суспільно небезпечного діяння та важкий у прогнозуванні детермінаційний комплекс. При цьому наразі саме індивідуально-профілактичні засоби запобігання можна вважати максимально ефективними для боротьби з проявами хуліганства.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, хуліганство, запобігання, детермінанти, громадський порядок, моральність, зухвалість, вогнепальна та холодна зброя, кримінальне правопорушення.

ANNOTATION

Demchyshyn Dmytro. Criminological characteristics and prevention of hooliganism in Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Legal Sciences in specialty 12.00.08 – criminological law and criminology; criminal executive law (081 – Law). – Donetsk State University of Internal Affairs. – Mariupol, 2021.

The thesis is a comprehensive research of criminological characteristics, main measures and means of preventing hooliganism in Ukraine.

The author points out that the term "hooliganism" has appeared in domestic criminal law recently. Despite foreign origin of the term, it is quite often applied in criminal law of Ukraine. The phenomenon of hooliganism was known in Ukraine earlier, but it had another name «brawl» that was punished in a special way – in connection with its commission by certain persons with special legal status, in certain places, which require keeping silence. The sanction of liability was determined by the status of the person who committed the act of hooliganism. According to the current Ukrainian legislation, administrative or criminal liability is applied to persons who committed the act of hooliganism.

Attention is drawn to the fact that in the modern criminal law system of Ukraine hooliganism is not only part of a criminal offense, but also a sign of other illegal acts. According to this fact, it was analyzed the social conditionality of criminal law prohibition of hooliganism as pervasive criminal law category, taking into account the systemic connections between all elements of crime.

Presently, according to the current Criminal Code of Ukraine hooliganism is regarded as a criminal offense that is divided into criminal fault (part 1, Art. 296 of Criminal Code of Ukraine), and crime (parts 2-4, Art. 296 of Criminal Code of Ukraine). The author points out the system of social circumstances, which prohibit hooliganism, according to criminal legislation of Ukraine. Among them, he defines the following types: historical (traditions or changes in social life), prognostic (preventing socially dangerous acts by means of criminal law), public utility and

political adequacy of criminalization (positive and negative consequences of prohibition by criminal law); resources for criminal prosecution of persons who committed socially dangerous acts; technical and legal (systematic and legal consistency, clarity of speech, completeness and non-redundancy of prohibition by criminal law). The author argues that the criminal prohibition of hooliganism in the Art.296 of Criminal Code of Ukraine is not fully conditioned.

In the study of the prognostic circumstances of the criminal law prohibition of hooliganism, research attention is focused on the public danger of this act (two main criteria - the object of the criminal offense and the intensity of criminal encroachment). It was proved that due to the abstract understanding of public order, there is a difficulty in perceiving it as an object of hooliganism. As for the intensity of hooliganism, other types of related crimes have a similar intensity (with inherent signs of gross violation, obvious disrespect for society, audacity and extreme cynicism). Therefore, it is virtually impossible to assess this indicator of public danger. It is proved that the qualifying features of hooliganism do not correspond to the features of systematic and normative consistency. For other elements of political circumstances (apart from the availability of resources), incomplete compliance is also established.

Based on the study of technical and legal circumstances of the criminal law prohibition of hooliganism, it was stated that the formulations of Art. 296 of the Criminal Code of Ukraine are characterized by inaccuracies of wording. In general, it leads to a contradiction between the norms of the criminal legislation of Ukraine that give the court and law enforcement agencies with excessive discretionary powers.

In the study, the approaches were improved to the deterministic complex of hooliganism, which consists of a system: a) those determinants that are caused, correlated and conditioned by generally criminal determinants (common to all types of criminal offenses, causes and conditions that generate them and assist in their commission); b) those that are unique to crime in the area of public order and morality; c) those that directly determine the commission of hooliganism.

It is proved that in the case of hooliganism the structure of determination changes. Some basic factors in the determination of general crime lose their influence and shift from cause to condition.

It is stated that the priority task of any type of prevention is a qualitative reduction of quantitative indicators of criminally illegal activities, which can be done only through the use of criminological tools, such as, for example, forecasting. It is proved that general prevention of hooliganism should be understood as a set of socio-cultural, economic-political and pedagogical-legal measures and means aimed at early establishment and elimination of destructive and background phenomena that cause and / or contribute to criminally illegal hooliganism.

It is established that general social prevention of hooliganism should be carried out in the following areas: 1) **legal** - development and integration of state programs and strategies to combat criminal offenses against public order and morality; establishment of a determination complex and background phenomena that contribute to or cause hooliganism; revision of criminal legislation in terms of liability for criminal offenses against public order and morality; 2) **political and economic** - increasing the level of material security of citizens by revising the ratio of average monthly income to prices for goods and services (including - utilities); 3) **social** - improving the legal framework for interaction with particularly vulnerable categories of citizens (the elderly, people with disabilities, pregnant women, etc.); support for government programs and activities aimed at promoting a healthy lifestyle; interaction with international social organizations; media involvement; 4) **pedagogical** - improving the system of legal education; popularization of cultural and scientific development, creativity, etc.

It is concluded that the measures of general social prevention of hooliganism almost fully correspond to other criminally illegal acts. Nowadays, prevention with the help of the media is becoming increasingly important, due to technical progress and the desire of the state to universal computerization. In terms of criminal liability for hooliganism, the current criminal legislation has hardly changed in relation to its predecessor, which had a negative impact on the creation of criminological strategies

to combat this act. Presently, general social measures to prevent hooliganism remain rather rudimentary and ineffective, which can be explained by the nihilism of law enforcement officers.

It is stated that special criminological prevention of hooliganism should be understood as a set of means and measures, aimed at eliminating the determination complex and background phenomena that provoke hooliganism, which are carried out by special bodies, organizations (including civil) and institutions. One of those functions is to counteract criminally illegal acts against public order and morality. Measures of special criminological prevention of hooliganism include:

1. ***information and educational*** - the creation of local special programs to combat criminal offenses against public order and morality, the promotion of law-abiding among the population, as well as basic security measures;
2. ***social*** - involvement of the public and special organizations, whose activities are aimed at combating criminally illegal manifestations;
3. ***tactical*** - keeping cartographic records of places where hooliganism was most often committed, criminological accounting and forecasting of criminal offenses against public order and morality;
4. ***technical*** - improvement of technical control over entertainment establishments;
5. ***victimological*** - educational work with people with a high victim index.

It is concluded that measures of special criminological prevention of hooliganism are a set of criminological and victimological measures and means of interaction with citizens of the country in order to keep them from violating public order and provoking criminally illegal actions. To date, our country has taken some steps to improve this type of prevention, most of which are rudimentary and need to be revised to create a new approach to solving the problem of the spread of criminal offenses under Art. 296 of the Criminal Code of Ukraine.

The author structured the mechanism of individual prevention of hooliganism at the following stages: 1) identification of persons prone to committing hooliganism (those who have certain addictions, were brought to administrative / criminal

liability for hooliganism, etc.); 2) establishment of features of the mechanism of criminally illegal behavior (determination complex); 3) study of the identity of the criminal offender, his public position and role in society (microsocial relations); 4) planning of precautionary measures taking into account the individual determination complex of the offender; 5) implementation of individual preventive measures; 6) fixation of the achieved results and temporary control for the purpose of timely prevention of recurrence. It is proved that individual prevention of hooliganism should be understood as a set of criminological and psychological measures and means aimed at timely detection, prevention and correction of personal qualities (values, motives, etc.) that distort the established prohibitions on violations of public order and morality and cause the desire to commit hooliganism in order to self-realization and demonstration of anti-social behavior. It is concluded that most of the individual preventive means of preventing hooliganism is to establish and correct the qualities of a person that push him to demonstrate his aggression and audacity. The process of implementation of such strategies is significantly complicated by the often unpredictable nature of the studied socially dangerous act and the difficult to predict determination complex. At the same time, individual preventive measures can be considered the most effective in combating hooliganism.

Key words: criminal responsibility, hooliganism, prevention, determinants, public order, morality, audacity, firearms and melee weapons, criminal offense.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Dmytro Demchyshyn. General social measures to prevent hooliganism. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 8(36). Vol 1. S. 196-202.
2. Демчишин Д.А. Запобігання хуліганським діям: генеза розвитку законодавства. *Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу*: колективна монографія / За заг. ред. А.Г. Бобкової, А.М. Захарченка. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. С. 147-155.
3. Демчишин Д.А. Основний безпосередній об'єкт хуліганства та перспективи подальшого розвитку законодавства про кримінальну відповідальність. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 92-99.
4. Назимко Є.С., Демчишин Д.А. Соціальна обумовленість кримінально-правової заборони хуліганських дій. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 2. С. 74-87.
5. Демчишин Д.А. Суб'єктивні ознаки хуліганства за кримінальним правом України. *Приватне та публічне право*. 2021. № 1. С. 77-81.
6. Демчишин Д.А. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання хуліганств. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 380-383.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Демчишин Д.А. Про соціальну необумовленість хуліганства, як окремого складу злочину. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р. Запоріжжя: Запорізька міська Громадська організація «Істина», 2020. С. 103-107.

2. Демчишин Д.А. Дорадянський період розвитку кримінально-правового забезпечення запобігання хуліганству. *Проектування безпечового середовища громад*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 2 липня 2021 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Київ : ТОВ «Компанія ВАІТЕ», 2021. С. 124-130.

З М І С Т

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСТВУ	27
1.1. Генеза розвитку хуліганства як кримінального правопорушення.....	27
1.2. Соціальна обумовленість кримінально-правової заборони хуліганських дій.....	40
1.3. Кримінально-правові ознаки хуліганства.....	56
Висновки до розділу 1	91
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА.....	94
2.1. Стан і тенденції хуліганства в Україні.....	94
2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення хуліганства.....	109
2.3. Характеристика осіб, які вчиняють хуліганство, та віктимологічна характеристика жертв хуліганства.....	123
Висновки до розділу 2	141
РОЗДІЛ 3. РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІГАННЯ ВУЛИЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ З УРАХУВАННЯМ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ	145
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання хуліганству.....	145
3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання хуліганству.....	162
3.3. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання хуліганству.....	180
Висновки до розділу 3	196
ВИСНОВКИ	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
ДОДАТКИ.....	226

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ООН – Організація об'єднаних націй

СРСР – Союз радянських соціалістичних республік

УРСР – Українська радянська соціалістична республіка

РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка;

РНК – Рада Народних Комісарів;

ЦВК – Центральний Виконавчий Комітет

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасна Україна являє собою розвинуту, амбітну державу, котра прагне зайняти гідне місце на міжнародній арені та стати членом Європейського Союзу. Однак наразі в країні існує низка проблем, без вирішення яких мета євроінтеграції не зможе бути досягнена у найближчий час. Головною із таких проблем є надмірно високий рівень кримінально протиправної діяльності, в особливості мова йде про кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності. Громадський порядок – це фундамент, на якому тримається соціальна сфера життєдіяльності громадян країни. Це підтверджує і головний Закон держави – в Конституції України зазначено, що в інтересах громадського порядку можуть бути обмежені навіть права людини і громадянина. Під останніми законодавець розуміє свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 3 ст. 34), свободу світогляду і віросповідання (ч. 2 ст. 35), свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ч. 1 ст. 36) тощо. У ч. 1 ст. 1 чинного Кримінального кодексу України 2001 року одним із завдань, покладених на кримінальне законодавство також визначено забезпечення охорони громадського порядку. Однак, не дивлячись на кримінально-правовий захист, саме громадський порядок часто стає об'єктом суспільно небезпечного посягання, одним із найбільш розповсюджених видів якого є хуліганство.

Відповідно до даних Міністерства внутрішніх справ та Офісу Генерального прокурора середній коефіцієнт хуліганства у загальній структурі кримінально протиправної діяльності за період з 2013 по 2020 рік складає 0,79%. Всього за досліджуваний часовий проміжок було зареєстровано 31506 хуліганств. У 2013 р. було зареєстровано 6315 хуліганств (1,12% від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень), у 2014 р. – 4962 (0,94%), у 2015 р. – 4120 (0,72%), у 2016 р. – 3896 (0,68%), у 2017 р. – 3308 (0,67%), у 2018 р. – 3215 (0,69%), у 2019 р. – 3290 (0,78%), у 2020 р. – 2400

(0,72%). При цьому, не дивлячись на достатньо позитивну тенденцію, відображену в офіційній статистиці, фактична кількість такого роду протиправних діянь залишається не встановленою, що обумовлено їх високою латентністю. Наведені статистичні дані також є свідченням існування стабільної криміногенної загрози як громадському порядку та моральності, так і майже всім іншим суспільним відносинам, що можна пояснити політично та економічно загостреною ситуацією в Україні. Все це підтверджує об'єктивну необхідність у поглибленні соціального контролю над заходами, які здійснюються з метою запобігання кримінально протиправним діям, а також у створенні сучасних, більш ефективних стратегій запобігання хуліганству в межах дотримання прав та свобод людини та громадянина.

Ефективність боротьби з хуліганством залежить не тільки від консолідації зусиль правоохоронних органів, але й у першу чергу – від якості взаємодії вчених і практиків, зацікавлених у реалізації завдань, покладених на вітчизняну кримінально-правову політику. Саме такий симбіоз дозволить створити якісний науковий продукт, гідний для інтеграції у практичну діяльність. Тенденції останніх років вимагають від учених регулярного та глибокого дослідження кримінологічної ситуації в державі, а також корегування тактики протидії хуліганству.

На сьогоднішній день питанням, пов'язаним із кримінологічним та кримінально-правовим запобіганням кримінальним правопорушенням проти громадського порядку та моральності взагалі та хуліганству зокрема присвятили свої праці такі вчені як П.П. Андрушко, А.М. Бабенко, О.М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, Ю.В. Баулін, В.М. Бесчастний, В.І. Борисов, Р.С. Веприцький, В.Д. Воднік, В.О. Глушков, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, В.К. Грищук, Н.О. Гуторова, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, В.П. Ємельянов, В.І. Женунтій, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, Н.В. Карчевський, О.О. Кваша, М.О. Кисильов, М.Г. Колодяжний, О.Є. Користін, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, О.М. Литвинов, В.О. Меркулова, П.П. Михайленко, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Є.С. Назимко, А.В. Півень, П.П. Сердюк, В.В. Сташис,

В.Я. Тацій, Д.М. Тичина, В.О. Туляков, Д.В. Федоренко, В.П. Філонов, М.І. Хавронюк, С.І. Халимон, І.М. Чекмарьова, В.В. Шаблистий, В.І. Шакур, С.С. Яценко та інші фахівці. Однак, не применшуючи суттєвий внесок науковців у розробку досліджуваної проблематики, слід наголосити на відсутності актуальних наукових досягнень, які б позитивно вплинули на сформовані тенденції функціонування системи протидії кримінально протиправній діяльності, зокрема й у сфері громадського порядку. Наразі не в повній мірі встановлено детермінаційний комплекс, котрий впливає на вчинення хуліганств, не надано вичерпний портрет його жертв, рудиментарними є заходи запобігання розглядуваному суспільно небезпечному діянню.

Таким чином, необхідним є створення модернізованого підходу до вивчення особливостей запобігання хуліганству, котрий надасть можливість удосконалити вітчизняну нормативно-правову базу, що і визначає актуальність даного дослідження для наук кримінально-правового циклу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано відповідно до основних положень плану заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р. Тематика роботи корелюється з п.п. 5.1. «Теоретичні проблеми злочинності та її детермінація. Кримінологічна політика України» та 5.6. «Удосконалення форм і методів запобігання злочинам» додатку 5 Наказу МВС України «Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років» від 16 березня 2015 р. № 275. Роботу виконано в межах науково-дослідної теми Донецького юридичного інституту МВС України «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (Операції об'єднаних сил)» на 2020-2024 рр. (номер державної реєстрації 0120U105580).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексне дослідження кримінологічних особливостей запобігання проявам хуліганства, складення детальної кримінологічної характеристики такого роду суспільно небезпечного діяння, а також розробка сучасної системи заходів та засобів запобігання.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких *завдань*:

- дослідити історію становлення вітчизняного кримінального законодавства в частині еволюції хуліганства як кримінального правопорушення;
- дослідити соціальну обумовленість кримінально-правової заборони хуліганських дій;
- надати кримінально-правову характеристику хуліганству;
- охарактеризувати стан і тенденції хуліганства в Україні;
- виокремити детермінанти, що впливають на вчинення хуліганства;
- визначити кримінологічно значущі ознаки особи, яка вчиняє хуліганство та його жертви;
- розглянути загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання хуліганству.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері запобігання кримінально протиправній діяльності.

Предмет дослідження – кримінологічна характеристика та запобігання хуліганству в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження являє діалектичний метод наукового пізнання, що дозволяє розглядати правові та організаційно-функціональні аспекти запобігання хуліганству у їх взаємозв'язку та взаємозалежності. Для виконання поставлених завдань застосовано сукупність методів і прийомів наукового пізнання, що дозволили всебічно вивчити об'єкт дослідження. *Загальнонаукові* методи (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) надали можливість деталізувати зміст питань, розглянутих у дисертації (розділи 1–3). У дослідженні також було

використано спеціально-наукові методи, зокрема: *формально-логічний та логіко-семантичний* метод надали можливість з'ясувати алгоритм побудови основних дефініцій та удосконалити понятійно-категоріальний апарат (розділи 1-3); *історико-правовий* метод використано під час дослідження генези хуліганства та кримінальної відповідальності за його вчинення (підрозділ 1.1); *компаративний (порівняльний)* метод застосовано під час аналізу національного досвіду зарубіжних держав та міжнародних рекомендації (розділи 1-3)); метод *контент-аналізу* дав змогу дослідити матеріали кримінальних проваджень за окремими параметрами з подальшою інтеграцією одержаних результатів (розділ 2). Метод *порівняльно-правового аналізу юридичних норм та практики їх застосування* використано під час аналізу правових засад запобігання хуліганству, координації та взаємодії між окремими суб'єктами системи (розділи 2,3). *Соціологічні* методи використано для вивчення думки фахівців відносно розглянутих проблемних питань та визначення детермінант хуліганства (розділи 1-3); *психологічні та антропологічні* методи надали можливість сформувати кримінологічний портрет осіб, які вчиняють хуліганства та жертв цих суспільно небезпечних діянь (підрозділ 2.3); за допомогою методу *системного аналізу* визначено систему заходів запобігання хуліганству (розділ 3); *статистичний метод* дозволив проаналізувати зібрані емпіричні дані, а також офіційну статистичну звітність (розділи 1–3). *Структурно-логічний* метод застосовано для визначення основних напрямків удосконалення і оптимізації функціонування механізму запобігання хуліганству в Україні (розділ 3).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені результати вивчення 1008 кримінальних проваджень, порушених за фактами вчинення хуліганств у 2015-2020 рр.; державна та відомча статистична звітність різних періодів, слідча та судова практика; аналітичні дані Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України, а також громадських організацій за 2015–2020 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дослідження є першим в Україні монографічним дослідженням теоретико-прикладних проблем

запобігання хуліганству, з урахуванням його інтегрально єдиного розуміння та сучасних тенденцій, покладених в основу діяльності підрозділів, котрі входять в структуру МВС України. Із урахуванням отриманих результатів, у дослідженні сформульовано низку принципово нових для наук кримінально-правового циклу положень, які виносяться на захист, зокрема:

уперше:

- надано визначення поняття «загальносоціальне запобігання хуліганству», під яким запропоновано розуміти сукупність соціально-культурних, економіко-політичних та педагогіко-правових заходів та засобів, спрямованих на раннє встановлення та усунення деструктивних явищ, котрі обумовлюють та/або сприяють вчиненню кримінально протиправних хуліганських дій;

- надано визначення поняття «спеціально-кримінологічне запобігання хуліганству», під яким необхідно розуміти сукупність засобів та заходів, спрямованих на усунення детермінаційного комплексу та фонових явищ, провокуючих хуліганські дії, котрі здійснюються спеціальними органами, організаціями (у т.ч. – громадськими) та установами, однією з функцій яких є протидія кримінально протиправним діям проти громадського порядку та моральності;

- надано визначення поняття «індивідуально-профілактичне запобігання хуліганству», під яким необхідно розуміти комплекс кримінологічних заходів та засобів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та корекцію особистісних якостей людини (ціннісні орієнтації, мотиви тощо), котрі спотворюють у її свідомості встановлені заборони на порушення громадського порядку і моральності та обумовлюють прагнення вчинити хуліганські дії з метою самореалізації та демонстрації антигромадської поведінки;

- розроблено типовий кримінологічний портрет хулігана. Доведено, що хуліган – це працездатна особа чоловічої статі (94%), у віці 18–39 років (65%), яка має середню та/або професійно-технічну освіту (65%), не працює і не

навчається (70%), не перебуває у шлюбі (72%) та не має дітей (71%), схильна до зловживання вживання спиртними напоями (73%). 76% хуліганів мешкають у тому ж населеному пункті, де вчинили кримінальне правопорушення. 70% осіб, які вчинили хуліганство раніше не вчиняли його та не мали судимості за вчинення інших злочинів;

– із урахуванням сучасних тенденцій, котрі покладені в основу реформування системи МВС України, розроблено заходи запобігання хуліганству на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуально-профілактичному рівнях;

удосконалено:

– підходи до ретроспективного аналізу хуліганства. Встановлено, що історична гносеологія феномену хуліганства полягає у предметному підході до вивчення об'єктивних та суб'єктивних чинників, котрі обумовлюють суспільно небезпечну поведінку кримінального правопорушника, котрий посягає на громадський порядок, який вважається базисним рівнем кримінально-правового захисту. Історична гносеологія хуліганства відтворюється в комплексному, загально-цільовому, кримінологічному контексті – визначенні та дослідженні особи хулігана в якості кримінально активної, зухвало-провокуючої сторони;

– підходи до визначення обставин соціальної обумовленості кримінально-правової заборони хуліганських дій, котрі було диференційовано на: історичні (відповідність історичним традиціям або змінам у суспільному житті); прогностичні (наявність можливості запобігання суспільно небезпечним діям кримінально-правовими засобами, суспільна корисність та кримінально політична адекватність криміналізації (співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони), наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння); техніко-юридичні (системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, повнота і ненадмірність кримінально-правової заборони);

– підходи до детермінаційного комплексу хуліганства, який складається з системи: а) тих детермінант, що спричиняються, корелюються та обумовлюються загально кримінальними детермінантами (загальних для всіх видів кримінальних правопорушень причин і умов, що їх породжують та сприяють у їх вчиненні); б) тих, що характерні тільки для злочинності у сфері громадського порядку та моральності; в) тих, що безпосередньо детермінують вчинення хуліганства. Доведено, що у випадку із хуліганством структура детермінації змінюється. Окремі базові чинники в детермінації загальної кримінально протиправної діяльності втрачають свій вплив до зміщуються з причин до умов;

– підходи до кримінологічної характеристики хуліганств. Проаналізовано стан, структуру, динаміку та географію хуліганств; охарактеризовано основні причини латентності кримінального правопорушення; надано характеристику факультативних ознак об'єктивної сторони хуліганства, його ціни та фонових явищ;

набули подальшого розвитку:

– доктринальний підхід до зміни нині існуючої парадигми кримінологічних досліджень. Доведено необхідність у фундаментальних перетвореннях, котрі полягатимуть у створенні нових, сучасних та ефективних кримінологічних, віктимологічних та кримінально-правових заходів та засобів запобігання таким деструктивним феноменам як кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності;

– герменевтичні підходи до встановлення етапів механізму індивідуальної профілактики хуліганства, до яких доцільно віднести: 1) виявлення осіб, схильних до вчинення хуліганських дій (ті, що мають певні залежності, притягувались до адміністративної/кримінальної відповідальності за хуліганство тощо); 2) встановлення особливостей механізму кримінально-протиправної поведінки (детермінаційний комплекс); 3) вивчення особи кримінального правопорушника, його громадської позиції та ролі у суспільстві (мікросоціальні зв'язки); 4) планування запобіжних заходів із

урахуванням індивідуального детермінаційного комплексу правопорушника; 5) реалізація індивідуально-профілактичних засобів; 6) фіксація досягнутих результатів та тимчасовий контроль з метою своєчасного попередження рецидиву.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження використовуються у:

- *науково-дослідній сфері* – для подальшого розроблення наукових проблем запобігання кримінальним правопорушенням проти громадського порядку та моральності (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 09.07.2021);

- *правозастосовній діяльності* – для розроблення й удосконалення відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовки методичних рекомендацій, організаційних рішень і цільових програм (планів) з питань запобігання кримінальним правопорушенням проти громадського порядку та моральності (акт впровадження в діяльність ГУНП в Донецькій області від 19.07.2021);

- *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, а також проведення різних видів занять з відповідних дисциплін у системі підвищення кваліфікації працівників оперативних підрозділів, превентивної діяльності Національної поліції України (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 19.07.2021).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення дисертації викладено у статті, підготовленій у співавторстві: «Соціальна обумовленість кримінально-правової заборони хуліганських дій» (особистий внесок автора – 70 %).

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження було презентовано та обговорено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку»

(м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р.), «Проектування безпекового середовища громад» (м. Маріуполь, 2 липня 2021 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у восьми наукових публікаціях, серед яких 1 монографія, 1 стаття у зарубіжному виданні, 4 статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, дві тези доповідей у збірниках наукових доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (210 найменувань на 22 сторінках) та 10 додатків (61 сторінка). Повний обсяг дисертації становить 286 сторінок, з них основного тексту – 187 сторінок.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСТВУ

1.1. Генеза розвитку хуліганства як кримінального правопорушення

Питання розвитку кримінального законодавства, що встановлює кримінальну відповідальність за хуліганство, вже були предметом окремих наукових пошуків вітчизняних та зарубіжних учених. Однак, з розвитком суспільних відносин, окремі приписи кримінального законодавства було піддано змінам та доповненням. Не обійшли стороною такі зміни й ст. 296 чинного КК України, що були обумовлені як суто предметною необхідністю, спрямованою на зміцнення кримінально-правової охорони публічного порядку, так і системними змінами у галузі кримінального права, що були обумовлені необхідністю імплементації у чинне законодавство таких юридичних категорій як «кримінальне правопорушення» та «кримінальний проступок». На сьогодні за чинним КК України хуліганство є кримінальним правопорушенням, що поділяється на види: кримінальний проступок (ч. 1 ст. 296 КК України), так і злочин (ч.ч. 2-4 ст. 296 КК України).

Слід відмітити, що не усі зміни та доповнення до КК України в частині кримінально-правової заборони хуліганства були вдалим та продуманими. Однак, такі зміни – частина сучасного «буття» законодавства про кримінальну відповідальність. Слід погодитись с Д.О. Балобановою у тому, що «розвиток кримінального права й окремих його інститутів відбувався завжди, але не планомірно, с рибко подібно: певні елементи кримінального права зазнавали поштовхів залежно від релігійних або політичних подій, зміни ідеологем, інші – від рівня розвитку цивілізації» [15, с. 5]. Тому цілком закономірною виглядає наша наукова розвідка генези розвитку хуліганства як кримінального правопорушення.

Хуліганство за історію існування в якості кримінально-караного діяння пройшло певні етапи (стадії), в силу чого набувало того чи іншого понятійного визначення та нормативного регламентування відповідальності за його вчинення – від регулювання політико-нормативними документами до визначення і закріплення в кодифікованому законодавстві [143, с. 12]. Влучно відмічає О.А. Івахненко те, що поняття «хуліган», «хуліганство», «хуліганські дії», «хуліганські мотиви» з'явилися в нашій мові, літературі та офіційних джерелах не дуже давно — наприкінці XIX ст., але самі діяння, які охоплюються такою термінологією, мали місце протягом всієї історії розвитку суспільства, держави і права, при цьому завжди оцінювалися з боку суспільства і держави як негативні явища, що певним чином відображалось й у відповідних правових джерелах [82, с. 6].

Існує багато теорій походження терміну «хуліганство» та його першого нормативного закріплення [129, с. 38-62; 141, с. 40; 151, с. 767-768]. Однак найбільш достовірною є британська теорія походження законодавчого закріплення хуліганства та осіб, що його вчиняють – хуліганів. Відповідно до неї, хуліганство (англ. «hooligan») поняття, яким приблизно з 1890 р. стали називати виключно зухвалих вуличних бешкетників та гвалтівників з південно-східного кварталу Лондона. Найбільш вірний аналог поняття «хуліганство» українською це – безчинство. Це тлумачення підтверджується й німецьким словосполученням. Німецькою, хуліганство визначено через поняття «Unfug» (здебільшого «grober Unfug») – груба непокора встановленому громадському порядку [49, с. 7]. Такого тлумачення поняття дотримуються більшість юристів. Деякі автори розглядають слово «хуліган» як похідне якогось «Holly», – чоловіка – ірландця за походженням, який організував кілька злочинних угруповань з метою тероризування мешканців округу [63, с. 121; 64, с. 14].

У будь-якому разі термін «хуліганство» є терміном іноземного походження та з'явився у науковому обігу наприкінці XIX ст. Зрозуміло, що на українських теренах саме явище хуліганства існувало до появи такого

терміну. Щоб зрозуміти трансформації цього явища та терміну, більш детально проаналізуємо історичний розвиток кримінального законодавства.

Аналіз літературних джерел звичаєвого права, нормативно-правових актів «Руська правда», церковних статутів, договорів Київських князів з Візантією, Новгородських і Псковських судних грамот, Литовських статутів, Московських Судебників 1497 і 1550 рр., засвідчує відсутність норм про хуліганство. Відсутня така норма і в нормативних актах Гетьманської держави. Можна припустити, що у випадках, коли мало місце порушення спокою, бешкетництво або навіть грубий прояв зневаги до будь-якої особи, в разі, коли такі прояви супроводжувалися спричиненням фізичної або майнової шкоди, вчинене тягло відповідальність за посягання на здоров'я (життя в разі вбивства) або власності [143, с. 13].

У період козацької держави, яка була створена внаслідок визвольної війни українського народу 1648–1654 рр., до дій, що порушували громадський порядок, належали «бійка, лайка та інша такого роду поведінка» [199, с. 110].

Оскільки територія України доволі тривалий історичний період перебувала під контролем різних імперій, ми не можемо обійти стороною аналіз імперського законодавства. У будь-якому разі зазначеними нормативними приписами регулювались правові відносини, що виникали на території нашої держави у певний період часу. В Соборному Уложенні 1649 передбачалася відповідальність за «озорство». Під ним розумілися групові бійки типу «стінка на стінку» між жителями населених пунктів, вулиць тощо, брутальна лайка. Такі дії набували культу грубої фізичної сили, в побуті були поширеними явищами, на які агресивна московська влада мало звертала уваги, за винятком тих вчинків, які нею визнавалися бунтом, підбуренням до злочинів проти влади, встановленого режиму. В деяких інших випадках їх визнавали злочином проти особи або майна [59, с. 12; 210, с. 33; 143, с. 9].

Деякі подібні положення передбачались в Уложенні про покарання уголовні і виправні 1845 року, Уголовному уложенні 1903 р. Як вбачається з досліджених джерел, причинами, що породжували у подальшому хуліганські

прояви, було пияцтво, безправне становище простого люду, абсолютизм влади [143, с. 14].

В 1914 р. в Петербурзі відбувся з'їзд російської групи Міжнародного Союзу криміналістів, на якому розглядалось питання включення хуліганства як окремого виду злочину. Конгрес не сприйняв пропозицію про включення до числа злочинів хуліганства як самостійного діяння. З'їзд все ж таки визнав, що особистий спокій людини, безперечно, потребує охорони, але на даний час він не охороняється [156, с. 104-107; 205, с. 15]. Така позиція базувалася на тому, що, за словами А.Н. Трайніна, неможливо виокремити об'єктивні ознаки хуліганства, тому що воно характеризує не зовнішній світ дій і факторів, а світ внутрішніх психічних переживань [190, с. 188; 205, с. 15]. Твердження вченого є актуальним й до сьогодення часу. Так, В.М. Бурдін, стверджує, що найбільш спірним питанням з точки зору кримінально-правової проблематики хуліганства є питання про доцільність існування вказаного складу злочину. Не має аналогічного складу злочину і в кримінальному законодавстві більшості європейських держав. Можна стверджувати, що існуюча конструкція складу хуліганства є досягненням кримінально-правової науки радянського періоду. Існування такої «каучукової норми», яка сформульована винятково за допомогою оціночних понять, було необхідним на той час для забезпечення «стандартизованого» так званого радянського правопорядку. Адже за необхідності її могли застосувати практично до будь-якого діяння, яке не відповідало радянським стандартам поведінки. Зрештою в КК УРСР 1922 року хуліганство і визначалося як «будь-які пустотливі або безцільні дії». Якщо звернутися до зарубіжного досвіду так званих пострадянських держав, для яких існування такого складу є історичною традицією, то треба зауважити, що склад хуліганства зазнав все ж таки істотних змін, в першу чергу, з метою реалізації принципу правової визначеності. В більшості пострадянських держав на сьогодні він сформульований як матеріальний склад з чітко визначеними наслідками у виді шкоди здоров'ю чи власності (зокрема, ст. 293 КК Республіки Казахстан, ст. 287 КК Республіки Молдова, ст. 339 КК

Республіки Білорусь). В сучасному світі порушення громадського порядку не може полягати у порушенні якихось аморфних і неформалізованих суспільних стандартів, а повинно пов'язуватися лише з конкретними наслідками у виді шкоди власності, життю чи здоров'ю [25].

Слід відмітити, що в цілому до 1917 року юридичної відповідальності за брутальні вчинки, які б мали ознаки хуліганства, не було, такі дії не враховувалися і в кримінальній статистиці. Наприклад, хуліганство як правопорушення, що завдає шкоди моральним засадам, почало сприйматись як злочин і засуджуватись у кінці XIX століття в Англії, США, Росії та інших країнах, проте його визначення на законодавчому рівні не було закріплено, не було і доктринального його визначення [147, с. 243-244].

Однак, у законодавстві попередніх часів, ми можемо знайти згадки про хуліганство. Найчастіше ці згадки було конкретизовані у спеціальних складах злочину. Так, в Арт. 141 Глави 17 Артикулу військового 1715 р. Петра I зазначалось: «Ежели учинитца драка при питье в пиру без вызову, хотя никто умерщвлен или поранен не будет, то рядового за то чрез полк гонять шпицрутенъ, а Офицера жестокимъ карауломъ профосу отдавъ наказать, и сверх того имъеть виноватый у обиженнаго просить о прощении предъ судомъ» [195, с. 41-42].

Також, в окремих законодавчих актах встановлювалась відповідальність за діяння, що наділені ознаками хуліганства. Було акцентовано увагу на місце вчинення кримінального правопорушення, види діяння, засоби його вчинення. Наприклад, у «Статуті благочинія, чи поліцейський» Катерини II (1782 р.) була передбачена норма такого змісту: «Буде хто під час загальнонародної гри чи забави або вистави, в тому місці або поблизу глядачів у сто сажнів, вчинить кому образу, або причіпку, або лайку, або бійку, або вийме шпагу з піхов або вживатиме вогнепальну зброю, або кине камінь, чи порох, або коли інше що подібне, ніж кому заподіяти може рану або шкоду або збиток або побоювання, того віддати під варту і відіслати до суду» [205, с. 14].

Достатньо уваги діянням, схожим за ознаками на хуліганство, було приділено також в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. Зокрема, статтями глави III «Об оскорблении святыни и нарушении церковного благочиния» розділу II «О преступлениях против веры и о нарушении ограждающих оную постановлений» передбачалися такі склади злочинів: «223. Если кто-либо, забыв про страх Божий и должное благоговение к Таинствам и образам веры, придет или насильно ворвется в церковь и будет ругаться... 237. Кто во время совершения Божественной службы заведет близ церкви крик, или сделает другое какое-либо бесчинство... 240. Кто во время исправления духовных треб в общественных заведениях или частных домах сделает что-либо неприличное...»; 313. Кто ругательными и поносительными словами оскорбит чиновника, хотя бы не в присутственном месте, но однако ж при исполнении им обязанностей службы или вследствие сего исполнения его... 314. Кто дозволит себе каким-либо действием или ругательством или поносительными словами оскорбить даже и частного, не принадлежащего к присутственному месту человека, но в самой камере и во время присутствия, тот... 315. Кто каким-либо насильственным действием оскорбит военную или полицейскую стражу или нижних служителей судебных и других присутственных мест во время исполнения, ими обязанностей службы... 316. За оскорбление неприличными словами или действием лица, принадлежащего к волостному или сельскому управлению...» [82, с. 13-14].

У Кримінальному уложенні 1903 р. також було передбачено низку норм, які встановлювали відповідальність за порушення громадського порядку або інші прояви неповаги до суспільства. Підлягали кримінальній відповідальності такі діяння, як «появление в публичном месте в состоянии явного опьянения, угрожающем безопасности, спокойствию и благочинию» тощо [82, с. 15].

За даними В.В. Налуцишина, вперше хуліганство як злочинне діяння на нормативному рівні було закріплене в радянському кримінальному законодавстві, яке пройшло такі періоди свого розвитку: а) 1917–1922 рр. -

політико-нормативними документами хуліганство визначається як діяння з ознаками контрреволюційного вчинку (політичне хуліганство); б) 1922–1927 рр. – хуліганство визнається злочином проти особи; в) 1927–1960 рр. – хуліганство визнається злочином проти порядку управління, яким завдається шкода громадському порядку; г) 1960 – 2001 рр. – злочин проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я; д) з 2001 р. по цей час – злочин проти громадського порядку та моральності [144, с. 6]. За наведеними відомостями, основним критерієм розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за хуліганство проаналізовано крізь призму родового об'єкта злочину. Однак, це не єдиний критерій подібного аналізу та періодизації. Наприклад, Л.О. Кузнєцова виокремлює ще такі критерії розвитку кримінальної відповідальності за хуліганство: за об'єктом посягання; залежно від змістовного розуміння хуліганства в різні історичні часи [120, с. 3-4].

З 1917 р. серед злочинів, які найбільше завдають шкоди громадському порядку (громадському спокою), виокремлюється хуліганство. У радянському законодавстві вперше про хуліганство згадується в ст. 2 Декрету РНК РРФСР від 4 травня 1918 року «Про революційні трибунали», згідно з яким до відання цих трибуналів були віднесені і «... справи по боротьбі з погромами, хабарництвом, фальсифікацією, неправомірним використанням радянських документів, хуліганством і шпигунством». Відповідно до вказаного декрету підсудність хуліганства визначалась нарівні з підсудністю контрреволюційних злочинів [147, с. 244].

У подальшому визначення хуліганства залежно від політичних та інших обставин зазнавало змін як за змістом, так і за описом його юридичних ознак. Стало очевидним, що бійки, побутові образи, зневага до пересічних громадян не сприймалися як «політичні» або «контрреволюційні» прояви. Такі вчинки дістали назву «дрібне хуліганство», що знайшло своє закріплення в «Положенні про дисциплінарні товариські суди». Згідно з ним, такі прояви, як порушення дисципліни праці, непристойна поведінка і грубість як на робочому місці, так і в громадських місцях визнавалися не злочином, а

«хуліганським вчинком» і тягли за собою адміністративну відповідальність [205, с. 16].

Відповідно до прийняття у 1922 р. Кримінального кодексу РСФСР Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом 23 серпня 1922 р. був затверджений Кримінальний кодекс УРСР, що був введений в дію з 15 вересня 1922 р. З метою встановлення єдиного кримінального законодавства і каральної політики всіх радянських республік в основу КК УРСР 1922 було покладено КК РСФРР [193]. Однак, визначення хуліганства зазначений кодекс не мав.

Кримінальний кодекс Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки редакції 1926 року – масштабна редакція Кримінального кодексу РСФРР 1922 року, прийнята постановою ВЦВК 22 листопада 1926, яка по суті означала прийняття нового кримінального кодексу, що набрав чинності з 1 січня 1927 р. [168]. та діяв до 27 жовтня 1960 р. (до набрання чинності Кримінальним кодексом РСФРР 1960 р.). В цей же період в УРСР діяв КК УРСР 1927 року.

У КК УРСР 1927 р. під хуліганством розумілись бешкетні, пов'язані з явною неповагою до суспільства дії (ч. 1 ст. 176) [109, с. 28]. Кваліфікуючі ознаки хуліганства полягали у тих самих діях, якщо вони ускладнювалися буйством або безчинством, або наполегливо не припинялися, незважаючи на попередження органів, що охороняють громадський порядок (ч. 2 ст. 176). Особливо кваліфікуючі ознаки – ті самі дії, якщо вони пов'язані із вбивством, зґвалтуванням, тяжкими тілесними ушкодженнями на тілі або з підпалом (ч. 3 ст. 176) [191, с. 126].

У Кримінальному кодексі Української РСР 1960 року були систематизовані кримінально-правові норми, що діяли на території УРСР. Кодекс було прийнято Верховною Радою УРСР 28 грудня 1960 року і введено в дію з 1 квітня 1961 року [152]. Він був розроблений відповідно до Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік (1958).

Ст. 206 цього КК встановлювалась відповідальність за хуліганство. Під хуліганством розумілись дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства. Злісне хуліганство (ті самі дії, пов'язані з опором представнику влади або представнику громадськості, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку, або за своїм змістом відзначаються виключним цинізмом або зухвалістю, або вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, або особливо небезпечним рецидивістом) визнавалось кваліфікованим складом злочину [112]. До такого формулювання диспозиції ч. 1 ст. 206 КК УРСР у вчених виникали обґрунтовані зауваження. Для прикладу, слід навести критичне висловлювання М.Й. Коржанського, який відзначав, що «хоча у багатьох постановках судових органів відзначається, що хуліганство відрізняється очевидним і грубим порушенням громадського порядку і неповагою до суспільства, але ці вказівки мають незначну практичну цінність, оскільки майже всі навмисні злочини (якщо не всі) є грубим порушенням громадського порядку і виражають явну неповагу до суспільства (вбивство, розбій, зґвалтування, масові заворушення, групова бійка і т. ін.). Практика свідчить, що під законодавче визначення хуліганства підпадає будь-який навмисний злочин» [98, с. 453-454].

За твердженням О.М. Литвака, у ст. 206 КК України (в редакції 2000 р.), що передбачала відповідальність за хуліганство, йшлося про «умисні дії, що грубо порушують громадський порядок і виражають явну неповагу до суспільства». Вчений задається питанням: які загальнокримінальні вуличні злочини не свідчать про неповагу до суспільства? Це, на його думку, «мабуть, єдина у кодексі норма, яка є настільки широкою, що може бути застосована до будь-якого агресивного вчинку в громадських місцях і поза ними» [128, с. 86].

За твердженням окремих вчених, хуліганство спочатку (до 2001 р. – Д.Д.) було засобом розправи та залякування членів суспільства, проте зараз (після 2001 р. – Д.Д.) стало необхідною умовою забезпечення громадського порядку та громадського спокою як його частини [205, с. 30]. З ухваленням КК України 2001 року, кримінальна відповідальність за хуліганство

встановлювалась ст. 296 КК України. Хуліганство було визначено як грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками хуліганства було визначено вчинення його групою осіб (ч. 2); вчинення особою, раніше судимою за хуліганство, пов'язаність з опорою представників влади або представників громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії (ч. 3); вчинення із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 4).

З моменту ухвалення КК України і до сьогоднішнього часу в редакцію ст. 296 КК України п'ять разів було внесено зміни та доповнення (1 раз – у 2002 р., 3 рази – у 2014 р., 1 раз – у 2018 р.). усі зміни та доповнення стосувались санкцій ст. 296 КК України.

У 2002 р. було внесено зміни до КК України у напрямі посилення відповідальності за хуліганство і завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян [75]. Абзац другий частини першої статті 296 було викладено у такій редакції: «карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років».

Першим законом 2014 року (16 січня 2014 р.) було внесено такі зміни до ст. 296 КК України: в абзаці другому частини другої слова «позбавленням волі на строк до чотирьох років» замінити словами «позбавленням волі на той самий строк»; в абзаці другому частини третьої слово «п'яти» замінити словом «шести» [74]. Тобто, за ч. 2 ст. 296 було підвищено верхню межу покарання у виді позбавлення волі з 4 до 5 років. За ч. 3 ст. 296 верхню межу покарання у виді позбавлення волі також було підвищено на один рік. Однак, з такими змінами, злочин, передбачений ч. 3 ст. 296 КК України було перенесено з категорії середньої тяжкості до тяжкого злочину (з усіма кримінально-

правовими наслідками застосування інститутів загальної частини КК України). Як зазначалось у пояснювальній записці до Законопроекту, зазначений закон був спрямований на «створення відповідних умов та правових підстав для стабілізації ситуації у країні, захисту конституційного ладу та безпеки громадян» [169].

В історії українського законотворчого процесу цей закон став називатись частиною «законів про диктатуру» («законів 16 січня», Диктаторських законів). Ці закони – пакет законів, ухвалених Верховною Радою України 16 січня 2014 року, з грубим порушенням регламенту і законодавчої процедури та, попри гостру критику, підписані Президентом наступного дня, 17 січня. Вони приймалися підняттям рук, без використання системи «Рада» та без обговорення, а їхні тексти стали доступні тільки після того, як депутати за них проголосували. Ці законодавчі акти, на думку більшості експертів, обмежували права громадян, надавали органам державної влади більшу свободу дій у сфері покарання учасників акцій протесту і мали на меті криміналізувати громадянське суспільство [55].

Другим законом 2014 р. «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України» (28 січня 2014 р.) було скасовано попередній закон [71]. Абз. 1 ст. 1 цього закону було передбачено таке: визнати такими, що втратив чинність Закон України від 16 січня 2014 року № 721-VII «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» («Голос України», 2014 р., № 10). Попередній закон пробув чинним лише 12 днів.

У зв'язку з техніко-юридичними проблемами прийняті парламентом 16 січня 2014 року (перший закон) закони не були скасовані другим законом. Тобто питання щодо чинності даних документів залишались не врегульованими. Тому Верховною Радою України 23 лютого 2014 р. було ухвалено третій закон 2014 р. [72], яким було внесено зміни в тому числі й до ст. 296 КК України. Цим законом було вирішено вказану проблему,

скасувавши низку законів, прийнятих Верховною Радою України 16 січня 2014 року, і повернувшись до попередніх редакцій вказаних документів.

Тобто у результаті ухвалення трьох законів 2014 року редакція ст. 296 КК України була залишена на рівні 2002 р.

У 2018 році було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»[72], яким в абзаці другому частини першої статті 296 слова «від п'ятисот до тисячі» було замінено словами «від однієї тисячі до двох тисяч». Розроблення цього закону та його ухвалення було викликано необхідністю законодавчого врегулювання застосування положень нового Кримінального процесуального кодексу України стосовно особливостей досудового розслідування кримінальних проступків та їх судового розгляду. Закон фактично «легалізував» нову термінологію, що містилась у положеннях нового Кримінального процесуального кодексу України до кримінального законодавства. Йдеться, зокрема, про те, що у Кримінальному процесуальному кодексі України з'явилися нові поняття, які відсутні у Кримінальному кодексі України, що й викликало необхідність внесення відповідних змін до останнього [77].

Як бачимо, термін «хуліганство» у вітчизняному кримінальному праві з'явився відносно нещодавно. Незважаючи на те, що зазначений термін є іншомовним, він досить міцно закріпився в українській кримінально-правовій традиції. Це пов'язано із тим, що саме явище хуліганства було відомо на українських землях, хоча мало іншу назву на кшталт «бешкетництва», яке каралось в особливих умовах – у зв'язку із його вчиненням певними особами зі спеціальним правовим статусом, в певних місцях, що за своєю сутністю потребують тиші та тихого поведіння у них тощо. Міра юридичної відповідальності визначалась з урахуванням статусу особи, яка його вчинила. За аналогією із сучасним українським законодавством до осіб, що вчинили хуліганство, застосовувались заходи адміністративної або кримінальної відповідальності.

У період перебування України у складі СРСР, норма про хуліганство набула законодавчого закріплення та стала дієвим засобом вирішення задач комуністичної держави, пригнічення громадян. Як зазначає В.В. Шаблистий, «хуліганство остаточно формалізовано в межах КК на початку ХХ століття, у час активної боротьби із будь-якими спробами вияву зародків незгоди із нав'язуванням способу життя та навіть мислення. Такий стан речей однозначно свідчить про те, що відповідальність за хуліганство є рудиментом радянської правової спадщини, проте який набув статусу необхідної законодавчої перепони до забезпечення прийнятних у суспільстві відносин між людьми» [205, с. 23].

З набуттям незалежності України та оновленням кримінального законодавства, норма про хуліганство залишилась у структурі КК України. Недолуге її конструювання дозволяло зловживати кримінальним законодавством, впроваджувати авторитарні політичні рішення з метою пригнічення розвитку демократичного руху.

Сучасне конструювання нормативного припису ст. 296 КК України викликає низку нарікань з боку вчених через наявність оціночних категорій, невизначеність формулювань. З урахуванням того, що зазначені вади можуть негативно відобразитись на стані кримінально-правового забезпечення захисту людини та громадянина, з одного боку, та використовуватись у процесах зловживанням правом – з іншого, текст ст. 296 КК України системного перегляду.

За твердженням вчених, зміст хуліганських діянь як злочинів, що вчиняються в реальній дійсності, і складів злочинів, що містяться в кримінальному законі та встановлюють відповідальність за такого роду діяння, не співпадають за обсягом, оскільки, як показує історія розвитку закону про кримінальну відповідальність за хуліганські діяння, ознаки відповідних складів злочинів завжди мали мінливий характер, неоднаковим було також коло криміналізованих і некриміналізованих хуліганських діянь [84, с. 156].

1.2. Соціальна обумовленість кримінально-правової заборони хуліганських дій

Існування будь-якої правової норми має бути соціально-обумовленим. У суспільства має бути сформована потреба, так би мовити «соціальне замовлення» на існування у правовій системі певних правових норм. Зрозуміло, що людство за період свого існування сформувало ціннісні базові наскрізні правові норми для регулювання суспільних відносин. У окремих суспільств (народів) існують правові норми, існування яких не притаманно іншим суспільствам (народом). Однак, існування правових норм у будь-якому суспільстві є завжди соціально обумовленим.

Що ж стосується кримінально-правових норм, то їм, через правову природу кримінального права, має бути властива виключна соціальна обумовленість. У правовій науці соціальна обумовленість найчастіше визначається як «відповідність абстрактних юридичних установлень об'єктивним закономірностям суспільного розвитку та визнається одним з показників досконалості законодавства. Останнє, в свою чергу, є важливою умовою ефективності правових норм та інститутів» [96, с. 30].

Суспільна небезпечність кожного кримінально-караного діяння є тим критерієм, яким керується законодавець під час диференціації кримінальної відповідальності, а суб'єкти правозастосування – під час індивідуалізації. Як справедливо зазначає О.О. Пащенко, «обумовленість кримінального права законами суспільного розвитку, всією системою соціальних відносин знаходить вираз як в його фундаментальних принципах, так і в змісті конкретних заборон, які визначені кримінальним законодавством. Об'єктивні соціальні потреби формують зміст закону про кримінальну відповідальність не безпосередньо, а проходячи через свідомість і волю законодавця. Тому закони про кримінальну відповідальність можуть адекватно відображати суспільну потребу або недостатньо відповідати цій потребі, досягати чи не досягати поставлених законодавцем цілей» [158, с. 12]. Кримінальний закон

вважається соціально обумовленим тільки у тому разі, коли відображає потреби суспільства в кримінально-правовій охороні умов свого розвитку, іншими словами, суспільну необхідність криміналізації певних діянь, які посягають на ці умови [78, с. 14].

У сучасній кримінально-правовій системі України хуліганські дії є наскрізною категорією, яка охоплює не тільки окремий склад злочину – ст. 296 КК України, але й кваліфікуючу ознаку умисного вбивства – вбивства з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України); кваліфікуючу ознаку наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ч. 3 ст. 297 КК України); ознаку альтернативного діяння основного складу злочину жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України). Хоча «в реальній дійсності з хуліганських мотивів вчиняється значно більше видів злочинів, особливо таких, які раніше кваліфікувалися за складом хуліганства, але відповідно до чинного КК України підпадають під ознаки окремих самостійних статей: перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК України); завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК України); самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда (ст. 283 КК України); наруга над державними символами (ст. 338 КК України) тощо» [143, с. 169-170].

Тому, аналіз соціальної обумовленості кримінально-правової заборони хуліганських дій, як наскрізної кримінально-правової категорії, має відбуватись з урахуванням системних зв'язків між усіма складами злочинів, конструктивною ознакою яких є хуліганські дії.

Необхідно відмітити, що соціальна обумовленість кримінально-правових заборон стала предметом наукових досліджень у другій половині ХХ ст. У сучасній кримінально-правовій доктрині питання соціальної обумовленості кримінально-правових норм здійснювалося такими вченими, як Д. С. Азаров, П. П. Андрушко, В. І. Борисов, В. В. Голіна, О. П. Горох, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, М. Й. Коржанський, В. М. Кудрявцев, В. В. Кузнецов,

М. І. Мельник, В. А. Мисливий, А. А. Музика, В. О. Навроцький, А. М. Орлеан, О.О. Пащенко, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк та деякими іншими.

Однак, у сфері кримінально-правової заборони хуліганських дія існує брак соціологічних досліджень. Так, вченими звертається увага на соціальну обумовленість криміналізації хуліганства. Однак, криміналізація є законодавчим процесом створення кримінально-правового припису. Соціальна ж зумовленість існування та застосування цього припису є категорією більш широкою, оскільки вводить в дію прогностичні завдання криміналізації у процес регулювання суспільних відносин.

Слід відмітити, що зазначені нами вище нормативні приписи кримінального законодавства спрямовані на забезпечення охорони суспільних відносин у сфері громадського порядку від хуліганських зазіхань, охорону моральності, життя, здоров'я людини тощо. Ці нормативні приписи є з точки зору кримінально-правового регулювання охоронними та «слугують юридичною гарантією захисту відповідних регулятивних правовідносин. Для того, щоб виконувати роль такої гарантії, згадані норми повинні захищати лише такі суспільні відносини, рівень соціальної цінності яких є достатнім для кримінально-правової охорони. У цьому простежується зв'язок цієї обставини соціальної обумовленості з іншою – наявністю можливості боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових засобів. Звичайно, йдеться про таку складову останньої, як «неможливість боротьби за допомогою інших заходів» [159, с. 180].

Щоб довести або спростувати соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм, в «ідеалі» слід встановити факт відповідності нормативних приписів КК України певним соціальним та техніко-юридичним критеріям. Стосовно кола таких критеріїв вчені висловлюють різні думки. З точки зору О.С. Іоффе та М.Д. Шаргородського, основи криміналізації в процесі правотворчості досить стабільні і передбачають: а) вивчення соціальних, економічних та інших об'єктивних процесів життя суспільства,

що зумовлюють його поступальний розвиток; б) дослідження тенденцій, динаміки та структури антисуспільних явищ, в тому числі і злочинності; розгляд їх причин; прогнозування можливих змін у них; в) аналіз і оцінку ефективності заходів боротьби зі злочинністю, включаючи заходи кримінально-правового характеру; г) порівняльно-правове вивчення методів боротьби зі злочинністю в зарубіжних державах; д) забезпечення на цій основі послідовного перспективного планування законодавчої діяльності в галузі кримінального права, вдосконалення організації і діяльності правоохоронних органів [79, с. 19-20]. В.І. Борисов наполягає на тому, що соціально-правова обумовленість кримінального закону визначається різноманітними за значущістю соціальними, економічними, політичними, психологічними, правовими та іншими чинниками, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону [19, с. 28]. В. І. Осадчий виділяє кримінологічний, нормативно-правовий, історичний та міжнародний фактори соціальної обумовленості кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності [155, с. 72-73]. С.В. Гізімчук факторами (а фактично – підставами) криміналізації порушення правил, норм, стандартів, що забезпечують безпеку дорожнього руху, називає такі: соціально-економічні, технічні, нормативні та кримінологічні [39, с. 5-6].

З точки зору В.О. Навроцького, до соціальної обумовленості слід відносити соціальні та соціально-психологічні фактори, що обумовлюють суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння (до них відносять суспільну небезпечність діяння, його значну поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичну адекватність криміналізації [139, с. 114]). Ю.Е. Пудовкін до системи соціальної обумовленості кримінальноправової заборони відносить: соціально-кримінологічні засади кримінально-правової заборони; етичні засади

кримінально-правової заборони; міжнародно-правові засади кримінально-правової заборони; культурно-історичні засади кримінально-правової заборони [178, с. 141-176]. В.В. Кузнєцов до факторів, що стали рушійними при вдосконаленні КК України, відносить: міжнародно-правовий, конституційно-правовий, судовий, економічний, політичний, кримінологічний, соціально-правовий і нормативний фактори [119, с. 38].

Як зазначає Т.В. Столяр, у науці кримінального права виділяють шість ключових підстав криміналізації: 1) несприятлива динаміка певного виду суспільно небезпечних діянь, які раніше не становили складу злочину; 2) виникнення або суттєвий розвиток нової групи суспільних відносин, що відбувається на базі економічного чи технічного прогресу; 3) відкриття шкідливих наслідків господарської чи іншої діяльності людей, у зв'язку з чим виникає потреба в обмеженні форм і меж такої діяльності; 4) суттєва та раптова зміна соціального, економічного або політичного стану, що може зумовити превентивну криміналізацію, яка здійснюється ще до того, як можливі суспільно небезпечні дії набудуть реального поширення; 5) такий розвиток суспільства, що визначає нетерпимість, особливу небезпеку певних дій, з якими раніше доводилось (або була можливість) миритися, але за нових умов подібні дії суперечать пануючому ладу суспільних відносин або отримано реальну базу для їх викорінення; 6) необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами [186, с. 224]. М.М. Комарницький обмежується аналізом історичних, соціально-психологічних, нормативних, кримінологічних і міжнародних факторів соціальної обумовленості встановлення відповідальності за злочини проти осіб чи їх близьких родичів [96, с. 37]. І.М. Федулова, виділяє такі ключові підстави криміналізації: суспільна небезпека, співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації, можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових заходів і неможливість боротьби за допомогою інших [197, с. 89].

Ми не можемо не відзначити, що розгляд соціальних факторів соціальної обумовленості кримінально-правової заборони у чистому вигляді порушує

закони формальної логіки, оскільки частина (фактор) цілого (соціальна обумовленість), як виходить, є більш широким поняттям. Тому розгляд соціальних факторів соціальної обумовленості кримінально-правової заборони хуліганських дій ми у цілому залишимо за межами нашого дослідження.

Слід наголосити, що визначення соціальної обумовленості існування кримінально-правових норм через групування на фактори являє собою широку проблему, яка може бути досліджена в різних аспектах та за різними напрямками. Різні дослідники виділяють критерії, принципи, підстави, передумови, умови, приводи, способи цього виду законодавчої діяльності. Ці фактори тісно переплітаються та взаємодіють, однак часто являють собою майже тотожні явища [140, с. 154-155]. Окремі вчені до підстав кримінально-правової заборони відносять такі: 1) суспільна небезпечність – неможливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпечності. При обговоренні кожної кримінально-правової новели необхідно вирішувати питання про наявність такої у конкретного виду діянь. Суспільною небезпечністю охоплюється наявність досить значної матеріальної або моральної шкоди, що завдається суспільству, яка, у свою чергу, впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації; 2) типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної небезпечності; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому потрібно враховувати, що кримінальна репресія – це крайня форма протидії найбільш небезпечним формам девіантної поведінки. Криміналізація діяння доречна тільки тоді, коли не має та не може бути норми, яка б досить ефективно регулювала відповідні відносини методами інших галузей права; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та, як їх складова, наявність матеріальних ресурсів для реалізації

кримінально-правової заборони; 6) співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації [16, с. 146-147].

Нам імпонує сучасний доктринальний підхід, запропонований О.О. Пащенко, що полягає у наступному. Для охоронних кримінально-правових норм обов'язковими обставинами соціальної обумовленості є такі: суспільна корисність, системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, відповідність історичним традиціям або змінам у суспільному житті (альтернативно), наявність можливості боротьби із суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами, наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони, повнота і ненадмірність кримінально-правової заборони [159, с. 376].

З урахуванням предмету нашого дослідження та наведених вище точок зору вчених пропонуємо виокремити такі обставини соціальної обумовленості кримінально-правової заборони хуліганських дій:

- історичні (відповідність історичним традиціям або змінам у суспільному житті);
- прогностичні (наявність можливості запобігання суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами, суспільна корисність та кримінально політична адекватність криміналізації (співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони), наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння);
- техніко-юридичні (системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, повнота і ненадмірність кримінально-правової заборони).

Спробуємо розглянути зазначені обставини більш детально.

Історичні обставини (відповідність історичним традиціям або змінам у суспільному житті) демонструють наскільки у процесі існування та реалізації

кримінально-правової заборони ураховуються рівень суспільної правосвідомості та психології, історичні традиції.

За справедливим твердженням правників, визнання діяння кримінально караним повинно бути схвалено суспільством. В кожному конкретному випадку перед введенням чи відміною кримінально-правової заборони необхідним є ретельне вивчення правових уявлень у суспільстві стосовно діяння, яке підлягає криміналізації. Однак оцінка суспільних поглядів не повинна обмежуватися тільки правовими ідеями. Необхідним є вивчення історичних, моральних та інших уявлень, які є значними для кожного конкретного випадку [16, с. 147]. Стотно історії відповідальності за хуліганство на українських землях, то ми вже встановили, що саме діяння «хуліганство» є штучним для України з історичної точки зору. Воно як окремий склад злочину офіційно з'явилося в нас з радянським періодом, існувало протягом усього радянського часу й залишилось у спадок в КК України 2001 р. Автентичності цієї заборони українській ментальності не простежується. Історичні традиції заборони бешкетницьких дій були, однак вони були пов'язані за великим рахунком із правовим статусом особи, яка вчиняє подібне бешкетництво (відповідальне або особливо відповідальне становище), або з місцем вчинення такого діяння, що має особливе значення для громади. Необхідно зазначити, що вітчизняними вченими проводилось «замірювання» суспільної думки щодо сприйняття хуліганства. Так, за результатами проведеного українськими кримінологами опитування пересічних громадян (що не мають спеціальних знань в галузі права), було встановлено, що 75% респондентів розуміють поняття «хуліганство» саме як дрібне правопорушення, 14% – аморальні, антисуспільні дії, за вчинення яких в Україні не передбачена відповідальність і лише 11% розуміють хуліганство як злочин [93, с. 92-98].

Тому ми маємо погодитись з тезою про те, що нині закріплення хуліганства у кримінальному законодавстві *(на рівні ст. 296 КК України – Д.Д.)* не відповідає суспільній небезпеці такого діяння, оскільки в суспільстві

відбулися зміни морально-етичних орієнтирів, через що типове хуліганство не представляє тієї суспільної небезпеки для пересічного громадянина, якій слід запобігати кримінальними покараннями. Тим більше, відповідальність за подібні дії вже закріплена в інших статтях Особливої частини КК України [187, с. 157].

Звичайний громадянин не сприймає тієї суспільної небезпеки, яка закріплена за хуліганством у кримінальному законодавстві і пояснення цьому знаходить своє відображення в історії. Хуліганство як окремий злочин набуло свого поширення під час радянської держави, коли існувала потреба захищати інтереси громади та держави, а не індивіда, коли публічний інтерес мав значну перевагу над приватним. За наших часів така потреба зникла, боротьба з хуліганськими діями не представляє собою таких масштабів, як це було більш чверть століття тому [187, с. 159]. Як справедливо зазначають сучасні вчені, хуліганство являє собою злочин радянських часів, де інтереси публічного характеру переважали над приватними [93, с. 98]. У зв'язку із зазначеним маємо констатувати відносну відповідність існування ст. 296 КК України історичним традиціям та групі обставин, що соціально зумовлюють існування цієї кримінально-правової заборони.

Прогностичні обставини, перш за все змушує нас знайти відповідь на питання про наявність можливості запобігання хуліганству кримінально-правовими засобами. Для цього слід встановити, чи дійсно наявність кримінально-правової заборони є запобіжним чинником вчинення хуліганства. Тобто, чи є усвідомлює особа на рівні сприйняття права те, що за вчинення хуліганства настає кримінальна відповідальність. Певні аргументи з цього приводу було наведено вище. Однак існування ст. 296 КК України та відповідна правозастосовна практика ілюструють те, що можливість запобігання кримінальними заборонами хуліганству є, і вона існує. Тільки слід розібратись із питанням – з чим ми все ж таки боремося? І тут маємо звернутись до питання суспільної небезпечності хуліганства.

У науці кримінального права є усталеним підхід стосовно того, що суспільна небезпечність кримінального правопорушення залежить від двох основних критеріїв – об'єкта злочину та інтенсивності злочинного посягання. Об'єктом хуліганства є громадський порядок. Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому, громадський порядок певним чином можна віднести до категорії безпекової, тієї, що забезпечує безпеку членів суспільства. За загальним визначенням громадський порядок розуміють як «сукупність суспільних відносин, що забезпечують нормальні умови життєдіяльності людини, діяльності підприємств, установ і організацій шляхом встановлення, дотримання і реалізації правових та етичних норм» [2, с. 654]. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначав, що громадський порядок – це стан суспільних відносин, що виник, сформувався, змінюється та існує під впливом дії правових норм (значною мірою), моральних засад, звичаїв, етичних правил, традицій, інших поза юридичних чинників і знаходить свій вияв (відображення) у безпечності громадського спокою, охороні здоров'я, честі та гідності людини, її прав та свобод, зокрема, права на відпочинок, усталених правил співжиття, комунікації (спілкування), у поведінці в побуті, у повазі і ставленні членів спільноти один до одного, у нормальному функціонуванні органів державної влади, місцевого самоврядування, різних установ, організацій, громадських об'єднань, інших інституцій, які займаються корисною суспільною діяльністю [85]. Як бачимо, за великим рахунком «кожне правопорушення посягає на громадський порядок і може завдати або завдає йому шкоди, адже ігнорування встановлених норм поведінки і є порушенням цього громадського порядку» [187, с. 157]. Як зазначається у листі вищезазначеної судової установи «за зовнішнім виявом (набором фактів) хуліганство певним чином схоже на ряд інших діянь, зокрема найбільше на ті з них, які посягають на здоров'я, честь та гідність людини, її майно» [85]. Тому існує складність сприйняття громадського порядку як об'єкта хуліганства, а

тим більше – встановлення конкретної шкоди для суспільних відносин, що утворюють зміст цього об'єкта.

Стосовно інтенсивності впливу вчинення хуліганства на громадський порядок, то тут маємо підкреслити, що воно має найбільш негативну інтенсивність серед усіх правопорушень, що посягають саме на нього. Хуліганство здійснюється в активній формі, в основному з ініціативи правопорушника або через використання незначного (нікчемного) приводу, як правило, відбуваються в публічних (громадських, людних) місцях, супроводжуються ненормативною (брутальною, нецензурною) лексикою та/або фізичним насильством, зокрема із використанням травмуючих властивостей таких предметів, як вогнепальна зброя, і призводять до заподіяння моральної та матеріальної шкоди [85]. Ця інтенсивність також характеризується такими ознаками, як «грубе порушення», «явна неповага до суспільства», «зухвалість» та «винятковий цинізм». Слід продовжити наукову дискусію, яку розпочали вітчизняні вчені, про те, чи не вчиняються інші злочини, що посягають на інші об'єкти кримінально-правової охорони, з притаманними ознаками грубого порушення, явної неповаги до суспільства, зухвалості та виняткового цинізму? Наприклад, чи не вчиняється опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві (ст. 342 КК України) із зазначеними ознаками? Навіщо тоді у ч. 3 ст. 296 КК України передбачено такий кваліфікований склад, як хуліганство «пов'язане з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії»? Певні слушні міркування з цього приводу висловлює Г.І. Піщенко, що наполягає на виключенні з кваліфікованого складу хуліганства опору представникові влади або представникові громадськості, які виконували обов'язки з охорони громадського порядку. Науковець наводить ряд аргументів з цього приводу: 1) опір зазначеним особам свідчить про особливу

зухвалість тих, хто його вчиняє; 2) родовим об'єктом опору є порядок управління, а хуліганства – громадський порядок. У свою чергу, різними є й безпосередні об'єкти. Дана обставина веде до змішування останніх; 3) хуліганством охоплюється багато інших складів злочинів, закріплених у КК України як самостійні, але законодавець їх не вніс як кваліфікуючі ознаки хуліганства; 4) опір вказаним категоріям осіб може бути наданий під час покладення краю будь-якому злочину, але в жодній ст. КК України (крім хуліганства) він не закріплений як кваліфікуюча ознака» [205, с. 78-79; 161, с. 7,10].

Подібні твердження можна зустріти у науковій літературі і з приводу інших кваліфікуючих ознак хуліганства. За твердженням О.О. Додурова та М.І. Хавронюка, «стаття 296 КК є однією із тих статей, за якими суди найчастіше засуджують до реального позбавлення волі... Судячи із суворості покарання, що призначається судами від імені держави, хуліганство є більш небезпечним для держави і суспільства злочином, ніж, скажімо, злочини у сфері службової діяльності і злочини проти довкілля ... Найбільша проблема криміналізації хуліганства полягає у тому, що ст. 296 КК перевантажена оціночними ознаками, які слідчі, прокурори і суди застосовують практично кожен на свій розсуд» [57, с. 20]. Тому й оцінити інтенсивність впливу хуліганства на існуючий стан суспільних відносин у цілому неможливо. А кваліфікуючі ознаки хуліганства, є, на нашу думку, випадковим набором найбільш розповсюджених характеристик вчинення хуліганства. З таким же успіхом можна було б включити до кваліфікуючих ознак вчинення хуліганства завдання тілесних ушкоджень (середньої тяжкості та тяжких), незаконне заволодіння транспортним засобом тощо.

Щодо спірності позитивних та негативних наслідків кримінально-правової заборони, то у цьому питанні також не все так однозначно. При наявності якісного та ефективного кримінального закону, за умови його правильного та об'єктивного застосування, апріорі майже відсутні негативні наслідки криміналізації діяння [95, с. 112]. Як ми вже зазначали, за хуліганство

в нашій країні карають суворіше, ніж за злочини проти екології та корупційні злочини. Хуліганство як факт як вид соціально негативної практики має запобігатись не покаранням, а іншими заходами соціального та правового впливу. Стотно політичної адекватності, то досліджуваний нами склад злочину був політично адекватним у певний історичний період розвитку нашої держави у складі СРСР. Кримінальне законодавство зарубіжних країн взагалі не містить і ніколи не містило такого складу злочину, як хуліганство. Досліджувана стаття закріплює відповідальність за посягання на ті суспільні відносини, які вже охороняються кримінальним законом: життя, здоров'я, власність, довкілля [187, с. 158]. Стосовно наявності ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили хуліганство, то безумовно у держави наявні відповідні ресурси в межах органів та підрозділів Національної поліції України, або інших правоохоронних органів (з урахуванням статусу суб'єкта злочину).

Окремі техніко-юридичні обставини соціальної обумовленості кримінально-правової заборони хуліганських дій (системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови) нами було розглянуто вище. Тому звернемо увагу на найбільш важливі аргументи.

Маємо відмітити, що сьогодення редакція ст. 296 КК України характеризується окремими рисами суперечливості положень. У п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хуліганство» від 22 грудня 2006 р. № 10 вказується наступне: «Дії, що супроводжуються погрозами вбивством, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені винним щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих тощо, слід кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише у тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим

цинізмом» [174]. Сам суд не надає чіткого розмежування хуліганства від інших видів злочину. Навіть злочин, вчинений на фоні особистих неприязних стосунків, слід кваліфікувати як хуліганство у випадку встановлення ознак, які мають відверто оціночний характер.

Вчені неодноразово звертали увагу на неповноту та недоліки конструювання таких оціночних понять, як «грубе порушення», мотив «явної неповаги до суспільства», «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм»; неможливість розмежування зухвалості та особливої зухвалості, цинізму та виняткового цинізму [187, с. 157]. Ще одним з негативних наслідків закріплення хуліганства у Кримінальному кодексі України є існування таких ситуацій, коли правоохоронні органи затримують порушника громадського порядку, але за відсутності в його діях складу будь-якого злочину, особу все одно притягують до відповідальності за хуліганство. Така ситуація склалась за відсутністю у статті 296 КК України переліку конкретних дій, які б дозволяли зробити обґрунтований висновок про вчинення особою саме хуліганства; сама по собі стаття 296 КК України не визначає жодної реальної дії, яка б дозволила виокремити хуліганство в окремий злочин зі своїм власним об'єктом посягання [187, с. 159]. Таким чином, ми маємо констатувати, що редакції ст. 296 КК України властиві неточності формулювань, що у цілому призводить до існування суперечливості між нормами КК України, наділяє суд та правоохоронні органи надмірними дискреційними повноваженнями.

Щодо відповідності міжнародно-правовим договорам (зобов'язанням), то маємо констатувати відсутність прямих міжнародно-правових актів, тим більше зобов'язань України перед міжнародною спільнотою щодо встановлення кримінальної відповідальності за хуліганство. Зрозуміло, що існує низка міжнародних документів, які зобов'язують встановлювати кримінальну відповідальність за посягання на додаткові соціальні цінності, яким дотично завдається шкода під час вчинення хуліганства. Однак, жодним міжнародним документом не встановлено вимогу до національних законодавств щодо необхідності криміналізації хуліганства. Питання

встановлення кримінальної відповідальності за хуліганські дії віднесено до внутрішніх національних питань кримінально-правової політики.

Таким чином нами було досліджено соціальну обумовленість кримінально-правової заборони хуліганських дій. У зв'язку із тим, що у сучасній кримінально-правовій системі України хуліганські дії є не тільки складом злочину, але ознаками інших складів злочину, обґрунтовано доцільність аналізу соціальної обумовленості кримінально-правової заборони хуліганських дій як наскрізної кримінально-правової категорії, з урахуванням системних зв'язків між усіма складами злочинів, конструктивною ознакою яких є хуліганські дії.

З урахуванням особливостей призначення нормативних приписів КК України, що забороняють хуліганські дії, у системі кримінально-правового регулювання визначено систему обставин соціальної обумовленості кримінально-правової заборони хуліганських дій: історичні (відповідність історичним традиціям або змінам у суспільному житті); прогностичні (наявність можливості запобігання суспільно небезпечним діям кримінально-правовими засобами, суспільна корисність та кримінально політична адекватність криміналізації (співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони), наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили суспільно небезпечні дії); техніко-юридичні (системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, повнота і ненадмірність кримінально-правової заборони).

У результаті дослідження встановлено, що кримінально-правова заборона хуліганських дій на рівні існування ст. 296 КК України, не у повній мірі соціально обумовленою.

Щодо історичних обставин, то саме діяння «хуліганство» є штучним для України з історичної точки зору, кримінально-правова заборона не відповідає українській ментальності, пересічні громадяни у більшості випадків не

сприймають хуліганство як злочин, хуліганство не повною мірою вкладається у сучасну парадигму розвитку суспільних відносин.

Під час дослідження прогностичних обставин кримінально-правової заборони хуліганських дій дослідницьку увагу зосереджено на суспільній небезпечності цього діяння (двох основних критеріях – об’єкт злочину та інтенсивність злочинного посягання). Доведено, що через абстрактність розуміння громадського порядку існує складність його сприйняття як об’єкта хуліганства. Стосовно інтенсивності хуліганських дій, то подібну інтенсивність (з притаманними ознаками грубого порушення, явної неповаги до суспільства, зухвалості та виняткового цинізму) мають й інші види споріднених злочинів. Тому оцінити цей показник суспільної небезпечності фактично неможливо. Доводиться, що кваліфікуючі ознаки хуліганства не відповідають ознакам системності та нормативної несуперечливості. За іншими елементами політичних обставин (окрім наявності ресурсів) також встановлюється не повна відповідність.

На підставі дослідження техніко-юридичних обставин кримінально-правової заборони хуліганських дій констатовано, що редакції ст. 296 КК України властиві неточності формулювань. Це у цілому призводить до існування суперечливості між нормами КК України, наділяє суд та правоохоронні органи надмірними дискреційними повноваженнями.

1.3. Кримінально-правові ознаки хуліганства

Питання, що розглядатимуться у цьому розділі роботи є базисними, визначальними для подальшого дослідження питань запобігання хуліганству. Встановлення кримінально-правових ознак діяння у кримінологічному дослідженні має дещо інше змістовне наповнення ніж під час надання кримінально-правової характеристики злочину у дослідженні в межах кримінального права. Характеристика в останньому варіанті передбачає розкриття змісту таких елементів, як «1) склад злочину; 2) кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину; 3) характер (вид та розмір) покарання за злочин; 4) спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності або обставини, що виключають злочинність діяння» [31, с. 157].

У випадку проведення кримінологічного дослідження достатнім є з'ясування двох груп ознак кримінального правопорушення: а) ознак основного складу кримінального правопорушення; б) кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення. Саме аналіз зазначених ознак надає можливість охарактеризувати істотні, характерні відомості та особливості кримінального правопорушення. Інші ж елементи кримінально-правової характеристики кримінального правопорушення (характер (вид та розмір) покарання за злочин; спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності або обставини, що виключають злочинність діяння), з кримінологічної точки зору, відносяться до заходів загально-соціального та/або спеціально-кримінологічного запобігання. Тому й будуть дослідженні у відповідних розділах роботи.

Основою кримінально-правової характеристики будь-якого кримінального правопорушення є встановлення його місця в системі класифікаційних ознак відповідно до ст. 12 КК України. Відповідно до ч. 1 ст. 12 КК України, кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.

Кримінальним проступком є передбачене цим КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Нетяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Особливо тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Діяння, передбачене ч. 1 ст. 296 КК України, є кримінальним проступком. Злочинами є діяння, передбачені ч.ч. 2-4 ст. 296 КК України: ч.ч. 2 та 3 ст. 296 КК України – нетяжкими, ч. 4 ст. 296 КК України – тяжким.

Перейдемо до аналізу ознак основного складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України.

Об'єкт кримінального правопорушення характеризує групу суспільних відносин, на які посягає суспільно небезпечне діяння. Залежно від обраної концепції об'єкта кримінального правопорушення, його можна розглядати як цінність, благо, суспільні відносини тощо. На нашу думку, об'єктом хуліганства є суспільні відносини (узагальнено – громадський порядок), які, з аксіологічної точки зору, можуть бути зведені до рангу соціальної цінності. Для нашого дослідження не є суттєвим розгляд загального, родового та

видового об'єктів хуліганства. Тому одразу ж перейдемо до аналізу безпосереднього об'єкта хуліганства.

У науці кримінального права під безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення розуміють ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті КК і яким заподіюється шкода кримінальним правопорушенням, що підпадає під ознаки конкретного складу кримінального правопорушення [21, с. 115]. Прийнято вважати, що безпосередній об'єкт кримінального правопорушення поділяється на основний та додатковий [28, с. 102].

Безпосередній основний об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, на які безпосередньо здійснюється суспільно небезпечне посягання або які безпосередньо ставляться під загрозу суспільно небезпечного посягання. Безпосередній додатковий об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, на які безпосередньо не здійснюється суспільно небезпечне посягання або які безпосередньо не ставляться під загрозу такого посягання, однак посягання на них у будь-якому випадку здійснюється поряд із безпосереднім основним об'єктом [181, с. 39-40].

За справедливим твердженням В. Т. Дзюби, «хуліганство – злочин багатооб'єктний. Соціальними цінностями (об'єктом злочину), яким завдається шкода цим злочином, є громадський спокій, честь і гідність потерпілих, їх здоров'я – як персоніфікованих, так і невизначеного їх кола і кількості, авторитет юридичних осіб, об'єднань громадян, нації, держави або її органів у частині убезпеченої життєдіяльності, власність, навколишнє середовище, що охоплюється поняттям громадський порядок. ... Хуліганство є складним (складеним) злочином, в юридичну тканину якого вплітається кілька альтернативних діянь, що входять до його об'єктивної сторони» [148, с. 999-1000].

Безпосередній об'єкт певного кримінального правопорушення встановлюється шляхом тлумачення закону і є результатом аналізу складу

цього кримінального правопорушення. У цьому сенсі є підстави говорити про складність безпосереднього об'єкта для сприйняття, його залежність від інших ознак складу кримінального правопорушення [57, с. 152].

Тому розглянемо більш детально безпосередній об'єкт хуліганства. З точки зору В.В. Налуцишина, безпосередніми об'єктами хуліганства виступають громадський спокій, складовими частинами якого є честь і гідність потерпілої особи, її здоров'я та власність, моральність, а також авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, громадська безпека [145, с. 72]. Як бачимо, вчений акцентує увагу на тій частині громадського порядку, який зветься громадським спокоєм. Хоча у більш пізніших працях вчений обожнював громадський порядок та громадський спокій [142, с. 302].

Слід зазначити, що занадто широке розуміння поняття «громадський порядок» призводить до хибних точок зору з приводу розуміння безпосереднього об'єкта хуліганства, зміщення акцентів між основним та додатковим об'єктом цього кримінального правопорушення. Так, О.А. Івахненко, зазначає, що «основним об'єктом буде визнаватися той, що відповідає назві розділу Особливої частини КК, в якому цей склад злочину розміщений, а громадський порядок може визнаватися у цих випадках лише додатковим об'єктом» [84, с. 264]. Можливо, що такий висновок автор робить за допомогою аналізу п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство», в якому зазначено, що «дії, що супроводжувалися погрозами вбивством, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені винним щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих тощо, слід кваліфікувати за статтями КК України, що передбачають відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише в тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та

супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом» [167]. Однак ми переконані, що у цьому випадку суд звертає увагу не на об'єкт посягання як ознаку, що є критерієм відмежування зазначених кримінальних правопорушень, а саме на об'єктивній стороні кримінальних правопорушень, інтенсивності впливу особи на певні суспільні відносини, що охороняються законодавством про кримінальну відповідальність.

У спеціалізованих наукових виданнях зазначається, що основним об'єктом хуліганства є громадський порядок, при цьому його додатковими об'єктами можуть виступати здоров'я особи, авторитет органів державної влади, громадська безпека тощо [181, с. 378].

Тому, у першу чергу, необхідно встановити, що слід розуміти під громадським порядком. КК України не містить визначення цього поняття. Це створює певну юридичну невизначеність у правозастосовній діяльності при кваліфікації відповідних діянь [10, с. 29]. Єдиним чинним законодавчим актом, який його визначає, є Закон України «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів». Згідно з ч. 1 ст. 1 цього закону громадський порядок визначається як сукупність суспільних відносин, що забезпечують нормальні умови життєдіяльності людини, діяльності підприємств, установ і організацій під час підготовки та проведення футбольних матчів шляхом встановлення, дотримання і реалізації правових та етичних норм [90]. Однак, зазначений закон є спеціалізованим – для охорони суспільних відносин під час проведення футбольних матчів, тому не може розповсюджуватись на усі випадки хуліганства.

З точки зору В.О. Навроцького, громадський порядок – це суспільні відносини, які складаються для дотримання членами суспільства прийнятих у ньому правил та норм поведінки [3, с. 420]. Мабуть, усвідомлюючи надто широке визначення громадського порядку, вчений зазначає, що «у більш вузькому значенні, під громадським порядком розуміють суспільні відносини, які стосуються не всіх правил та норм поведінки, а лише тих, які забезпечують

спокій у суспільстві, інтереси співжиття людей як членів громади» [3, с. 420]. Однак, подібне визначення громадського порядку також не надає точного розуміння безпосереднього об'єкта хуліганства. З цього приводу у науковій літературі обґрунтовується точка зору, що визначення громадського порядку у широкому значенні є некоректним, носить надто загальний характер, з нього не вбачається які ж сторони суспільного життя, який порядок відносин між людьми потрібно захищати [181, с. 63].

Однак, аналіз доктринальних підходів до визначення громадського порядку у «вузькому значенні» не вносить ясності у розуміння того, на що ж справді посягає хуліганство. Так, В.А. Ломако стверджує, що «громадський порядок – це комплекс суспільних відносин, які забезпечують нормальні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності, спокійний відпочинок та дотримання правил поведінки в суспільному житті і побуті. Крім цього, хуліганство часто завдає шкоди здоров'ю людей, власності, навколишньому середовищу» [111, с. 582]. За твердженням В.І. Борисова, громадський порядок – це сукупність різноманітних суспільних відносин, що засновані на звичаях, правилах міжлюдського спілкування, моральних принципах та якими визначається поведінка людей у процесі їх повсякденного сумісного життя. Найважливіші з цих відносин урегульовані нормами права. Громадський порядок забезпечує додержання умов нормального повсякденного життя людей у різних сферах діяльності, як у побуті (у широкому розумінні цього слова), так і в процесі їх виробничої та громадської діяльності [20, с. 354].

В.В. Кузнєцов стверджує, що під громадським порядком слід розуміти суспільні відносини, які засновані на загальноприйнятих правилах поведінки, моральних принципах, найважливіші з яких урегульовані нормами права і покликані забезпечити нормальне функціонування різних установ та підприємств, недоторканність власності, життя та здоров'я, честь і гідність людей, а також нормальні умови праці, побуту та відпочинку [108, с. 477-478]. Вчений зазначає, що основним безпосереднім об'єктом хуліганства є

громадський спокій, а його обов'язковими чи факультативними безпосередніми об'єктами, залежно від форми вчинення та кваліфікуючих ознак, – можуть виступати життя та здоров'я особи, відносини власності, громадська безпека тощо [108, с. 485]. Слід відмітити, що на порушення саме громадського порядку, а не громадського спокою вказано у диспозиції ч. 1 ст. 296 КК України

Тому, за ч. 1 ст. 296 КК України основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення слід вважати громадський порядок. Додатковий безпосередній об'єкт з'являється у тому разі, коли відбувається інтенсифікація хуліганських дій через набуття ознак кваліфікованого складу кримінального правопорушення або без набуття таких, але зі спрямованістю на інші об'єкти кримінально-правової охорони (здоров'я людини, власність, нормальна діяльність державних органів, установ та організацій тощо). Як зазначалося в офіційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.01.2013 № 223-192/0/4-13, хуліганські дії завжди посягають на громадський порядок та інші зазначені вище об'єкти захисту. Зміст та спрямованість цього діяння висновуються із характеру дій особи, яка їх вчиняє, а також із стосунків, які склалися між такою особою та потерпілим [127].

Подібна точка зору підтримується в останніх вітчизняних наукових працях з кримінального права. Так В.В. Артюхова зазначає, що основним безпосереднім об'єктом хуліганства є громадський порядок (суспільні відносини, що потерпають від хуліганства і яким заподіюється реальна шкода у певний час і в конкретному місці). Додатковим обов'язковим альтернативним об'єктом хуліганства (поряд із громадським порядком) визнаються суспільні відносини, яким також завдається шкода (здоров'я громадян, власність фізичних або юридичних осіб тощо) [8, с. 9].

Виходячи з судового тлумачення, громадський порядок слід розуміти як стан суспільних відносин, що виник, сформувався, змінюється та існує під впливом дії правових норм (значною мірою), моральних засад, звичаїв,

етичних правил, традицій, інших позаюридичних чинників і знаходить свій вияв (відображається) у безпечності громадського спокою, охороні здоров'я, честі та гідності людини, її прав та свобод, зокрема, права на відпочинок, усталених правил співжиття, комунікації (спілкування), у поведінці в побуті, у повазі і ставленні членів спільноти один до одного, у нормальному функціонуванні органів державної влади, місцевого самоврядування, різних установ, організацій, громадських об'єднань, інших інституцій, які займаються корисною суспільною діяльністю [127]. Таке визначення громадського порядку як об'єкта кримінального правопорушення є найбільш деталізованим, але, все ж, таким, що не встановлює меж дії кримінально-правової норми, передбаченої ч. 1 ст. 296 КК України. За великим рахунком об'єкт досліджуваного кримінального правопорушення встановлюється через ознаки об'єктивної сторони хуліганства.

М.І. Хавронюк та О.О. Дудоров зазначають, що громадський порядок являє собою стан і результат дотримання невизначеною кількістю осіб – членів суспільства загальновизнаних правил і норм поведінки переважно правового, а також неправового (етичного) характеру, що забезпечують нормальні умови життєдіяльності людини, діяльність підприємств, установ і організацій [57, с. 703]. Таке визначення громадського порядку, з наукової точки зору, є найбільш універсальним. Однак, маємо сформулювати таке питання – яке кримінальне правопорушення не порушує такий порядок? Переконані, що кожне суспільно небезпечне діяння, склад якого передбачений КК України є таким, що порушує зазначений порядок.

Наприклад, побиття, вчинене на ґрунті особистих неприязних відношень з очевидним для винного порушенням громадського порядку, згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» повинне кваліфікуватися як хуліганство, тобто основним безпосереднім об'єктом тут буде вважатися громадський порядок, а додатковими – здоров'я людини, її честь і гідність [167]. Верховний Суд у своїй Постанові від 3 липня 2019 р.

деталізував зазначене положення і зазначив, що «дії, які супроводжувалися погрозами вбивства, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, обумовлені особистими неприязними стосунками, підлягають кваліфікації за статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише в тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом» [164]. Знову ж таки, у постановках вищих судових органів відмічається, що відмежування об'єктів посягання під час хуліганства здійснюється через ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Тому, слід зазначити, що основним безпосереднім об'єктом хуліганства є громадський порядок, додатковим безпосереднім об'єктом можуть виступати різні за своєю суттю суспільні відносини, які в тому числі можуть бути об'єктом кримінально-правової охорони. Під громадським порядком слід розуміти «суспільні відносини, що сформовані внаслідок дії правових норм, а також моральних-етичних засад, звичаїв, традицій та інших позаюридичних чинників і полягає в дотриманні усталених правил співжиття» [164]. Однак, зважаючи на «зміщення акцентів» кримінально-правової охорони під час вчинення хуліганства, кримінальна відповідальність може наступати за різні види кримінальних правопорушень, що залежить від об'єктивної та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Необхідно відмітити, що поза суспільними відносинами, поза сферою людської діяльності, поза межами відкритості та доступності для оточуючих сприйняття хуліганських дій, особу неможливо притягнути до кримінальної відповідальності за вчинення діянь, передбачених ст. 296 КК України. Склад хуліганства хоча конструктивно не передбачає потерпілого, але він завжди є під час вчинення хуліганських дій. Слід відмітити, що у правозастосовній діяльності доволі розповсюдженими є випадки відмежування кримінальних правопорушень з ознаками хуліганських дій у разі наявності потерпілого.

Наприклад, вироком Попільнянського районного суду Житомирської області від 29 січня 2018 року ОСОБА_1 засуджено за ч. 1 ст. 263, ч. 1 ст. 263¹, ч. 4 ст. 296 КК України. Стягнуто з ОСОБА_1 на користь потерпілого ОСОБА_2 10 000 грн на відшкодування моральної шкоди. Як установив суд, ОСОБА_1 улітку 2006 року незаконно придбав на Лук'янівському ринку у м. Києві гладкоствольну вогнепальну зброю - мисливську рушницю моделі ІЖ-К, яку без передбаченого законом дозволу носив і зберігав за місцем свого проживання на АДРЕСА_1. Влітку 2014 року засуджений незаконно переробив цю зброю на одноствольний обріз та зберігав його у цьому ж місці до виявлення й вилучення працівниками поліції 30 липня 2016 року.

Окрім наведеного, 29 липня 2016 року приблизно о 23 год 10 хв ОСОБА_1, будучи у стані алкогольного сп'яніння, під час конфлікту з неповнолітнім ОСОБА_2, вчинив щодо нього хуліганські дії з застосуванням вогнепальної зброї. Зокрема, засуджений у людному місці, умисно грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства з особливою зухвалістю, незважаючи на присутність поряд жителів села, здійснив постріл із зазначеного вище обрізу і заподіяв ОСОБА_2 легкого тілесного ушкодження у виді вогнепального поранення, яке спричинило короточасний розлад здоров'я. Апеляційний суд ухвалою від 18 липня 2018 року вирок суду першої інстанції залишив без зміни.

Як зазначалось у постанові Верховного Суду існує виключна правова проблема, розв'язання якої необхідне для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики. вона полягає у тому, що вирішення порушених у касаційній скарзі питань потребує розмежування складів злочинів, передбачених статтею 296 КК, що належить до злочинів публічного обвинувачення, та статтею 125 цього Кодексу, провадження щодо якого здійснюється за процедурою приватного обвинувачення, тобто може бути розпочато лише за заявою потерпілого. У цій справі потерпілий ОСОБА_2 заяви про вчинення ОСОБА_1 злочину, передбаченого статтею 125 КК, не подавав, однак під час досудового розслідування і впродовж усього

судового розгляду послідовно наполягав на необхідності притягнення засудженого до кримінальної відповідальності за частиною четвертою статті 296 КК, за якою його дії кваліфіковано стороною обвинувачення.

За результатами розгляду Верховним судом цієї справи, касаційну скаргу захисника в інтересах засудженого ОСОБА_1 було задоволено частково. Вирок Попільнянського районного суду Житомирської області від 29 січня 2018 року та ухвалу Апеляційного суду Житомирської області від 18 липня 2018 року щодо ОСОБА_1 змінити.зокрема, було перекваліфіковано дії ОСОБА_1 з частини 4 ст. 296 КК України на ч. 2 ст. 125 КК України [164].

Згідно із ст. 477 КПК хуліганство без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 296 КК), якщо воно вчинене чоловіком (дружиною) потерпілого, є «злочином приватного обвинувачення», тобто кримінальне провадження щодо такого хуліганства не може бути порушене без спеціальної заяви потерпілого. Як правило, йдеться про так звані випадки «сімейного насильства» [57, с. 704] (з грудня 2017 р. ст. 126¹ КК України – Д.Д.).

Ще один подібний випадок. За вирокom Надвірнянського райсуду від 8.10.2018, залишеним без змін ухвалою ІФАС від 15.01.2019, *Особу 1* визнано винуватим і засуджено за ч.4 ст.296 КК до покарання із застосуванням ст. 69 КК у вигляді обмеження волі на 1 рік. Як установив місцевий суд, 17.07.2017, приблизно о 18:00, на території парку ім. І.Франка в м.Надвірній *Особа 1*, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, під час словесного конфлікту з *Особою 2*, грубо порушуючи громадський порядок і виражаючи явну неповагу до суспільства, нехтуючи загальноприйнятими нормами моралі та поведінки, діючи з особливою зухвалістю, безпричинно перекинув останнього через дерев'яну огорожу та завдав йому кількох ударів руками по обличчю й тулубу та заздалегідь заготовленим розкладним ножem у ліве плече, спричинивши потерпілому легкі тілесні ушкодження з короткочасним розладом здоров'я. У касаційній скарзі засуджений *Особа 1*, посилаючись на невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи та неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність, просить

судові рішення щодо нього змінити: перекваліфікувати його дії з ч. 4 ст. 296 на ч. 2 ст. 125 КК і закрити кримінальне провадження на підставі ст. 46 КК у зв'язку з примиренням із потерпілим. На думку засудженого, місцевий суд неправильно кваліфікував його дії за ч. 4 ст. 296 КК, оскільки висновок суду у вироку про наявність у його діях хуліганського мотиву не підтверджений дослідженими в суді доказами. Засуджений звертає увагу на те, що застосування ним фізичного насильства до потерпілого було зумовлене особистою неприязню до потерпілого, яка виникла на ґрунті словесного конфлікту з ним [166].

Безумовно, «підтримання громадського порядку є одним із важливих чинників захисту честі, гідності, здоров'я, безпеки громадян, їх спокійного відпочинку та безперешкодної праці, втілення інших природних, соціальних і культурних прав членів людської спільноти» [164]. Підтримання громадського порядку є гарантією захисту інших суспільних відносин, запобіжником вчинення більш тяжких кримінальних правопорушень. Однак, змістовна невизначеність поняття громадського порядку, відсутність офіційно визнаних правил розмежування хуліганства від суміжних злочинів, що вчиняються з ознаками хуліганських дій, змушують нас ставити під сумнів доцільність передбачення кримінальної відповідальності за хуліганство на рівні окремої статті КК України (ст. 296).

Тим більше, у проєкті КК України також не визначається хуліганство як окремий склад злочину. В ньому лише передбачено визначення хуліганського мотиву й те, що ознаками складу злочину, які підвищують тяжкість умисного злочину на один ступінь, порівняно з базовим ступенем тяжкості злочину, є вчинення злочину з хуліганських мотивів [109].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це зовнішній бік (зовнішній вираз) кримінального правопорушення, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення кримінального правопорушення [14, с. 116].

Усі ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, з огляду на їх опис (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КК, поділяються на дві групи: обов'язкові (необхідні) та факультативні. До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності. Без діяння, без конкретного акту суспільно небезпечної поведінки людини, не може бути вчинений кожен злочин. До факультативних ознак належать: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення злочину. Ці ознаки як такі, що фактично притаманні злочину як явищу реальної дійсності, далеко не завжди вказуються в законі як ознаки конкретного складу злочину [21, с. 124].

Досліджуючи об'єктивну сторону складу хуліганства як кримінального правопорушення, слід одразу ж визначити конструктивні особливості законодавчого закріплення ознак складу хуліганства у ст. 296 КК України. За особливостями законодавчої конструкції складів кримінальних правопорушень розрізняють кримінальні правопорушення з усіченим, формальним та матеріальним складом.

Кримінальними правопорушеннями з усіченим складом називають такі суспільно небезпечні діяння, в яких моментом закінчення вважається стадія готування або стадія замаху. Кримінальними правопорушеннями з формальним складом є ті, які не включають суспільно небезпечні наслідки як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони складу, а тому кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення вказаного у законі діяння. Кримінальним правопорушенням з матеріальним складом є таке, при конструюванні об'єктивної сторони складу якого законодавець передбачив настання суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової умови його закінчення. Зважаючи на конструктивні особливості формулювання складів кримінальних правопорушень у всіх без винятку частинах ст. 296 КК України, слід зазначити, що хуліганство є кримінальним правопорушенням із формальним складом. Як зазначає В. О. Навроцький, «аналіз диспозиції ст. 296

свідчить, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є вчинення діяння. Саме діяння полягає в грубому порушенні громадського порядку, яке супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом» [149, с. 836].

Діяння має дві форми – дію (активна форма) та бездіяльність (пасивна форма). Хуліганство вчинюється виключно в активній формі, тобто у формі дії. Як вказував М.І. Даньшин, хуліганство шляхом бездіяльності не може бути вчиненням. Це обумовлено характером даного суспільно небезпечного діяння. При утриманні від вчинення конкретної дії неможливо заподіяти значну шкоду громадському порядку [49, с. 145].

Під час вчинення хуліганства суспільно небезпечній дії завжди притаманні ознаки фізичного та/або психологічного насильства. Під фізичним насильством розуміють умисне нанесення потерпілим ударів, побоїв, які завдали фізичного болю, тілесних ушкоджень, або дії, що проявились у знищенні або пошкодженні майна або потягли за собою припинення певних робіт, надання послуг, порушили відпочинок та завдали інших негативних наслідків суспільного характеру. Психологічне насильство проявляється в першу чергу у словесних (вербальних) інформаційних проявах, які будучи проявом активної злочинної мотивації викликають як у потерпілого, так і в інших осіб відчуття страху, небезпеки своїм інтересам та переростають у фізичне насильство. У всіх без виключення потерпілих в досліджених нами кримінальних справах такі дії викликали стурбованість, пригнічений стан, відчуття страху, як за своє здоров'я і життя, так і своїх рідних, близьких [142, с. 304]. Психічне насильство є передумовою фізичного насильства, а тому вони проявляються у хулігана як два складових способи вчинення цього злочину і є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони хуліганства [94, с. 43]. Однак, безумовно, в окремих випадках вчинення хуліганства психічне та фізичне насильство можуть поєднуватись, можуть проявлятися окремо.

Ознаками, які характеризують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України є грубе порушення

громадського порядку, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Усі конструктивні ознаки об'єктивної сторони хуліганства є настільки оціночними, що на рівні правозастосовної практики не розроблено усталених підходів до застосування зазначеної норми. Це своєю чергою, є додатковим фактором зловживання, судової та слідчої дискреції.

За твердженням В.В. Кузнєцова, зміст ознак хуліганства можна з'ясувати лише за допомогою доктринального й судового тлумачення. Заслуга вчених, які коментували й роз'яснювали кримінальний закон, а також суддів як раз і полягає в тому, щоб дати логічне і якомога більш вузьке і точне тлумачення зазначених ознак. Слід також враховувати дані судової статистики, згідно з якими кожний сьомий випадок хуліганства вчинюється групою осіб, кожний п'ятнадцятий – неповнолітнім, кожний четвертий – раніше судимою особою і майже кожен третій – у стані сп'яніння [118, с. 793].

Під грубим порушенням громадського порядку в науці кримінального права України розуміється юридичне визначення характеру і ступеня порушення громадського порядку, що розкриває кримінально-правовий зміст цього діяння. Це явна неповага (зневага) до усталених етичних, моральних, правових норм, традицій тощо. Грубе порушення супроводжується, як правило, заподіянням моральної, фізичної чи матеріальної шкоди особистим чи громадським інтересам шляхом знущання, мордування, катування, спричинення тілесних ушкоджень, зриву масового заходу, порушення нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, транспорту тощо або загрозою реального застосування такого насильства, а також пошкодження чи знищення чужого майна [142, с. 303]. Під грубим порушенням громадського порядку слід розуміти юридичне визначення характеру і ступеня порушення громадського порядку, що розкриває кримінально-правовий зміст цього діяння (явна неповага (зневага) до усталених етичних, моральних, правових норм, традицій тощо) [148, с. 1000]. В.О. Навроцький зазначає, що «порушення громадського порядку можуть полягати в заподіянні шкоди здоров'ю особи, її честі й гідності, власності,

іншим правоохоронюваним цінностям» [139, с. 618]. З точки зору В.І. Борисова, грубе порушення громадського порядку – це різноманітні дії, які характеризуються буйством, безчинством, нахабністю, цинізмом. Такі дії часто супроводжуються насильством, пошкодженням чи знищенням майна, нецензурними висловлюваннями або написами. Хуліганські дії повинні набувати грубого прояву, встановлення якого багато в чому залежить від конкретних обставин вчиненого діяння. Враховуються наслідки, місце, тривалість, кількість та стан потерпілих. Оскільки громадський порядок забезпечує інтереси суспільства, то і оцінка дій, тобто визнання їх грубими порушеннями, повинна здійснюватися з позиції їх суспільного сприйняття [20, с. 356].

Як зазначають М.І. Хавронюк та О.О. Дудоров, серед вчених загальноновизнано, що порушення громадського порядку слід визнавати грубим тоді, коли хуліганство зачіпає важливі інтереси чи інтереси багатьох осіб, порушує спокійну життєдіяльність громадян, а відновлення порядку вимагає значних зусиль; явна неповага до суспільства як мотив цього злочину передбачає прагнення показати свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві, самоутвердитися внаслідок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі [57, с. 709]. За твердженням В.В. Кузнецова, грубість порушення громадського порядку визначається з урахуванням місця вчинення хуліганських дій, їх тривалості, кількості та характеристики потерпілих, ступеня порушення їхніх прав і законних інтересів тощо. Таким чином, грубе порушення громадського порядку має місце тоді, коли: останньому заподіюється істотна шкода і хуліганство пов'язане з посяганням на інші суспільні відносини, задля збереження яких підтримується громадський порядок; не зачіпає важливі інтереси чи інтереси багатьох осіб; відновлення порядку вимагає значних, тривалих зусиль [2, с. 661].

Як бачимо, ознака «грубе порушення громадського порядку» є оціночною, такою, що включає набір різних схожих за своєю природою

характеристик аморальної поведінки. За справедливим твердженням О.О. Дудорова та М.І. Хавронюка, неясно, чим звичайне порушення громадського порядку відрізняється від грубого. Вказівки лише на те, що порушення за своїм характером повинно бути грубим, явно недостатньо для криміналізації цих діянь [57, с. 706-707].

Не вносить ясності й роз'яснення вищих судових інстанцій України. Так, в ухвалі колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 березня 2010 р. № 5-646км10 було зазначено: «З об'єктивної сторони, хуліганство є суспільно небезпечною дією, що грубо порушує громадський порядок. Такими закон визнає лише ті дії, які спричинили істотну шкоду особистим інтересам і відзначились особливою зухвалістю або винятковим цинізмом» [20, с. 355].

Початок грубого порушення громадського порядку може бути різний: наприклад, особа може завчасно передбачити, що перебуватиме у громадському місці під час проведення якихось заходів, й у зв'язку із цим готується, налаштовує себе на вчинення у той час відповідних протиправних дій, або ж рішення вчинити такі дії може виникнути спонтанно, раптово, ситуативно. Однак для кваліфікації хуліганства момент виникнення бажання його вчинити не є визначальним, оскільки не є конструктивною ознакою (складовою) цього посягання. Цей стан не виключає й того, що особа, яка не планувала або завчасно не готувалася і не мала наміру вчинити хуліганство, водночас може скоїти це діяння згодом за будь-яких обставин [85].

Через «особливу зухвалість» та «винятковий цинізм» суттєво підвищуються характер суспільної небезпечності діяння шляхом умисного використання винуватим сил, факторів, які полегшують вчинення злочинного діяння [38, с. 12]. Таким чином особлива зухвалість та винятковий цинізм є обов'язковими ознаками грубого порушення громадського порядку при хуліганстві. Вони характеризують спосіб вчинення кримінального правопорушення.

Як зазначається в абз. 2 п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику справах про хуліганство» від 22 грудня 2006 року № 10, якщо таке порушення не супроводжувалось особливою зухвалістю або винятковим цинізмом, його необхідно кваліфікувати як дрібне хуліганство за ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення [167].

В постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику справах про хуліганство» від 22 грудня 2006 року № 10 під «особливою зухвалістю» розуміється «таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалось, наприклад, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знущанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо, або таке, яке тривалий час уперто не припинялося» [167]. Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, характеризуючи цю властивість хуліганства, в своїй ухвалі від 4 березня 2010 р. № 5-646км10 зазначила: «Особливою зухвалістю слід розуміти нахабне поведження, буйство, поєднане з насильством, яке спричинило тілесне ушкодження, чи знущання над потерпілим, знищення або пошкодження майна, тривале порушення спокою громадян тощо» [196].

В.В. Налуцишин під способом хуліганства у формі «особливої зухвалості» розуміє той механізм впливу на цінності, взяті під охорону ст. 296 КК, який може проявитись у застосуванні фізичного насильства до потерпілого або інших осіб з використанням предметів (знарядь), здатних підсилити ступінь небезпечності такого насильства, та заподіяти суспільно-небезпечну шкоду приватно-публічного характеру [142]. З точки В.М. Киричко, особлива зухвалість при хуліганстві розуміється як демонстративна зневага до загальноприйнятих норм моралі [90, с. 195].

«Винятковий цинізм» в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику справах про хуліганство» від 22 грудня 2006 року № 10

визнено як дії, «поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад, проявом безсоромності чи грубої непристойності, знущанням над хворим, дитиною, особою похилого віку, або такою, яка перебувають у безпорадному стані, та ін» [196]. В ухвалі колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 березня 2010 р. № 5-646км10: винятковий цинізм визначається «демонстративна зневага норм моральності, наприклад, груба непристойність, публічне оголення, знущання над немічними та ін.» [196].

В.В. Налуцишин під способом хуліганства у формі «виняткового цинізму» розуміє такий інформаційний прояв психічного насильства, який спрямований на свідомість і волю потерпілого або інших осіб та є органічною ознакою фізичного насильства, як правило з використанням предметів, здатних принизити честь і гідність особи і тим самим завдати їй суспільно-небезпечну шкоду приватного характеру з ознаками публічності [142, с. 305].

Оціночність цієї категорії призводить до різного змістовного розуміння вченими та відповідно відсутності єдності у правозастосовній практиці. Як зазначає В.В. Налуцишин, відсутність цієї формалізованої ознаки при об'єктивному встановленні та доведеності побоїв, мук і мордувань, які заподіяні з хуліганських мотивів є всі підстави вважати, що такі дії утворюють просте хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК), вчинене способом «особлива зухвалість» або/та «винятковий цинізм. До ознак кримінально-караного виняткового цинізму не можна відносити непристойні жести, грубі, брутальні, загально образливі слова, демонстрацію статевих органів, імітування статевих зносин тощо. Тобто таких проявів загальної зневаги до норм доброчинності, які засвідчують лише ознаки невихованості на межі непристойності. В разі, коли погроза супроводжується тим, що потерпілий вчиняє якісь дії, що принижують його честь і гідність (їсти землю, пити сечу і т. п.), такі дії слід кваліфікувати як хуліганські, вчинені способом «винятковий цинізм»» [142, с. 305].

Винятковий цинізм часто проявляється в безсоромних, вульгарних непристойних пропозиціях, особливо в присутності жінок та дітей

(непристойні рухи тілом, жести, вираження, оголення себе у громадському місті, відправлення природних потреб з усвідомленням, що це робиться у всіх на виду), в нарузі над дитиною, традиціями, звичаями... Під винятковим цинізмом слід розуміти і такі хуліганські дії, які носять характер витонченої жорстокості і збоченості, явного знущання над особистістю, використання її беззахисності і безпорадності [20, с. 359-360].

Зазначені ознаки об'єктивної сторони хуліганства є настільки «розмитими», що навіть вищі судові органи не можуть встановити чітких критеріїв не те що кваліфікації хуліганства, але й навіть його відмежування від інших суміжних складів кримінальних правопорушень. Так Верховний Суд зазначає, що «при відмежуванні хуліганства від, зокрема, посягань проти життя і здоров'я людини судам необхідно враховувати, що суспільно небезпечне діяння не може бути кваліфіковано як хуліганство за наявності у сукупності таких обставин справи (провадження): 1) засуджені і потерпілі між собою були знайомі; 2) до злочинного посягання перебували в особистих неприязних стосунках; 3) поштовхом до заподіяння тілесних ушкоджень стала поведінка самих потерпілих; 4) зі змісту протиправних дій кожного із засуджених простежується бажання завдати шкоди власне здоров'ю потерпілих через особисту неприязнь до них» [85].

Слід відмітити, що окремі вчені до об'єктивної сторони складу хуліганства відносять відверто суб'єктивні ознаки. Так, В.Т. Дзюба зазначає, що явна неповага до суспільства – це навмисні активні дії винуватої особи, змістом яких є особлива зухвалість або винятковий цинізм ситуативного характеру як прояв аморального, цинічного, зверхнього ставлення до прав, свобод та законних інтересів невизначеного кола людей, інтересів юридичних осіб, суспільства або держави, що порушують спокій життєдіяльності як одного, так і багатьох громадян» [148, с. 1001].

Як стверджує О. Івахненко, «слід мати на увазі, що коло хуліганських діянь не вичерпується тими діями, які підпадають під ознаки ст. 296 КК України, й охоплює також інші діяння, що грубо порушують громадський

порядок і виражають явну неповагу до суспільства, та (або) вчинені з хуліганських мотивів, тобто на ґрунті неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу» [83, с. 155-158]. Таке твердження ще раз підтверджує широту ознак хуліганства, неможливість їхнього змістовного звуження до конкретного складу злочину у чистому вигляді.

Щодо місця вчинення хуліганства, то за твердженням В.В. Кузнєцова, серед практичних працівників правоохоронних органів домінує думка, що відповідальність за хуліганство настає лише в разі вчинення посягання у громадських місцях [2, с. 661]. Однак, як зазначив Верховний Суд, саме лише громадське місце, де відбулася сутичка, не є підставою для кваліфікації дій засудженого як хуліганства [166]. Важливу роль місце вчинення злочину має в тлумаченні таких оціночних понять, як особлива зухвалість, виключний цинізм, застосування або спроба застосування вогнепальної зброї або ножів, кастетів або іншої холодної зброї, а рівно інших предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень при хуліганстві [135, с. 117].

Від точного його встановлення безпосередньо буде залежати правильність кваліфікації вчиненого. Так, прояв безсоромності, яким відмічається виключний цинізм (наприклад, демонстративне оголення статевого органу, відправлення природних потреб на очах у громадян), не може бути адекватно оцінено і розтлумачене поза місцем, в якому такі дії вчинені. Однакові за характером, вони в різних місцях набувають різного соціального «забарвлення» – від вимушених і природно-необхідних до вульгарних і цинічних. Вказане в певній мірі відноситься і до особливої зухвалості [135, с. 117].

Хоча й місце вчинення хуліганства не є конструктивною особливістю складу, слід відмітити що обов'язковою його характеристикою є публічне вчинення суспільно небезпечних дій. Під публічністю хуліганства розуміється

така ситуація (обстановка), коли особа умисно і цілеспрямовано скеровує свої дії на завдання шкоди інтересам будь-якій особі таким чином, щоб все це стало зрозумілим для невизначеного кола фізичних або юридичних осіб і викликало у них як під час вчинення злочину, так і після скоєного, тривогу (неспокій) небезпечністю вчиненого [142, с. 304].

Як у випадку із потерпілим, конструктивно у складі кримінально-караного хуліганства не передбачено суспільно небезпечних наслідків. Однак, з точки зору окремих вчених, вони обов'язково наявні під час вчинення хуліганства. З точки зору В.Т. Дзюби, об'єктивна сторона хуліганства характеризується: активними зухвалими діями цинічного характеру, що грубо порушують громадський порядок, різноманітністю їх способів; наявністю моральної, фізичної або матеріальної шкоди; причинним зв'язком між діями, що утворюють основний та кваліфіковані склади, та злочинними наслідками (фізичною чи майновою шкодою) [148, с. 1000]. О. Івахненко стверджує, що «будь-яке діяння в реальній дійсності породжує ті чи інші наслідки... Не існує безнаслідкових злочинів, а існують у КК склади злочинів без вказівки на ознаки наслідків як на обов'язкові ознаки цього складу злочину. Це прямо стосується перш за все хуліганських злочинів, котрі ... супроводжуються застосуванням фізичного насильства і заподіянням моральної, матеріальної чи іншої шкоди особистим чи громадським інтересам, а тому не можуть бути без наслідків» [83, с. 157-158]. Досліджуючи матеріали архівних кримінальних проваджень В.В. Налуцишин доходить висновку, що об'єктивну сторону хуліганства утворюють активні дії, змістом яких є фізичне і психічне насильство, виражене в двох нормативно-визначених способах, які визначають публічність діяння та злочинні наслідки [142, с. 303]. Як бачимо, у запропонованій вченим конструкції об'єктивної сторони хуліганства не вистачає причинно-наслідкового зв'язку між діями та наслідками.

В.І. Борисов взагалі зазначає, що за конструкцією об'єктивної сторони хуліганство слід віднести до злочинів з матеріальним складом [20, с. 355]. За твердженням вченого у судових рішеннях, пов'язаних з хуліганством,

починаючи з середини 70-х років минулого століття, постійно звертається увага на необхідності встановлення того, як та яким чином спричиняється шкода громадському порядку, тобто констатація такої шкоди набуває обов'язкового характеру. Таким чином з об'єктивної сторони хуліганство потребує встановлення діяння, наслідків, причинного зв'язку [20, с. 355].

В.В. Налуцишин стверджує, що саме хуліганство усвідомлюється і винним і іншими людьми як ганебний, образливий, негативний, як засіб приниження честі і гідності будь-кого. І тут значення не має, чи були вчинені хуліганські дії в громадському місці (чи перебувають люди в час вчинення злочину), чи в будь-якому місці, але характер і «результат» хуліганських дій обов'язково усвідомлюється громадою (кількома особами), або навіть і однією особою, яка сприймає їх як образу її, а також як нехтування інтересів громади, нехтування суспільної моралі [142, с. 303].

Як зазначають А.А. Музика та В.В. Артюхова, «може скластися враження, що хуліганством шкода ніби не завдається конкретній особі, коли йдеться, наприклад, про пошкодження державного чи комунального майна. Однак таке уявлення є хибним. Варто взяти до уваги, що встановлення факту грубого порушення громадського порядку – це не лише об'єктивна картина події, а й людські відчуття. Зазвичай є очевидці такого злочину і шкода їм завдається: вони страждають принаймні морально, відчують приниження людської гідності – своєї і сторонніх осіб, переживають почуття страху. Тобто вони самі також є потерпілими від хуліганства. Саме шляхом вчинення умисних особливо зухвалих чи винятково цинічних дій правопорушник бажає виказати і викazuje явну неповагу до суспільства (в реальності – конкретним особам), від чого настає такий суспільно небезпечний наслідок, як грубе порушення громадського порядку (в реальності – завдається шкода конкретним особам)» [136, с. 159-160]. В.В. Артюховою за результатами вивчення матеріалів судової практики було встановлено, що хуліганські дії завжди зумовлюють настання суспільно небезпечних наслідків – передусім потерпає громадський порядок; шкода йому завдається виключно через

заподіяння шкоди конкретним потерпілим або юридичним особам. Тому у кримінальних провадженнях про хуліганство зазвичай фігурують такі факультативні ознаки об'єкта складу злочину, як «потерпілий від кримінального правопорушення» та «предмет кримінального правопорушення» [8, с. 9]. У зв'язку із зазначеним, вчені пропонують зробити хуліганство матеріальним складом правопорушення, передбачивши його конструктивною складовою наслідок у виді грубого порушення громадського порядку.

Зрозуміло, що між наслідками та діями має бути встановлений причинний зв'язок. Цей зв'язок за твердженням В.І. Борисова «може бути як прямим (безпосереднім), так і опосередкованим. Останній, як правило, має місце, коли дії вчиняються не в громадських місцях, і навіть у відсутності потерпілих або будь-яких осіб. Вочевидь, що необхідні додаткові фактори, завдяки яким результативна складова хуліганства стає предметом громадського сприйняття (точніше несприйняття), стає предметом осуду, обурення з боку людей» [20, с. 361].

Як бачимо, на законодавчому рівні не визначено конкретних критеріїв, за якими суспільно небезпечне діяння слід відносити до кримінального хуліганства, на рівні правозастосовної практики також відсутній усталений підхід до застосування ст. 296 КК України. Провідні спеціалісти з кримінального права також мають різні точки зору з приводу конструкції цього злочину, а також його змістовних характеристик. У цілому маємо погодитись з твердженням О.О. Дудорова та М.І. Хавронюка про те, що статті КК, які встановлюють відповідальність за злочини проти громадського порядку, містять ряд повторів і суперечливих положень, що суттєво ускладнює їх застосування. Останнє є особливо важливим з огляду на необхідність дотримання правильного балансу між правом громадян на політичний протест і необхідністю захисту національної безпеки та громадського порядку [57, с. 705]. У зв'язку із зазначеним, слід не знімати з

порядку денного питання про доцільність існування складу злочину, передбаченого ст. 296 КК України.

У теорії та практиці кримінального права є усталеною концепція, що суб'єкт кримінального правопорушення як елемент його складу характеризується трьома обов'язковими ознаками: це особа фізична, осудна, що досягла віку кримінальної відповідальності [21, с. 153]. Відповідно до ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність (*загальний суб'єкт – Д.Д.*). Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Суб'єкт хуліганства є загальним та не містить особливих кримінально-правових ознак, крім однієї – віку. Тому розглянемо більш детально питання віку настання кримінальної відповідальності за хуліганство.

За загальним правилом кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років (ч. 1 ст. 22 КК України). Відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України кримінальній відповідальності за хуліганство підлягають особи, які вчинили його з 14-ти річного віку.

В основу зниження віку кримінальної відповідальності покладено такі критерії: 1) рівень розумового розвитку, свідомості особи, який свідчить, що з 14 років особа усвідомлює як суспільну небезпеку, так і протиправність відповідних злочинів; 2) значна поширеність цих злочинів серед підлітків; 3) тяжкість шкоди в результаті їх вчинення [205, с. 86]. У науці кримінального права точаться постійні дискусії з приводу віку настання кримінальної відповідальності. Лунають пропозиції ухвалення норми, за якою кримінальна відповідальність може бути запроваджена починаючи з 11-річного віку, за умов, якщо неповнолітні злочинці у зазначеному віці можуть усвідомлювати

суспільну небезпеку деяких видів злочинів зазначених у даному переліку [57, с. 96]. Деякі вчені вважають, що за хуліганствіо слід встановити мінімальну вікову межу з 13 років. Вони пояснюють це тим, що найбільша кількість вперше вчинених правопорушень припадає на підлітків у віці 10–12 років і що юристи, психологи, педагоги та інші вчені стверджують, що, досягши 12–13-річного віку, підліток здатний реально, свідомо і виважено оцінювати свою поведінку, може вибирати та прогнозувати її варіанти і наслідки [162, с. 75]. З такого підходу вік злочинності буде знижуватись, а підлітки піддаватимуться ранній стигматизації.

За твердженням В.В. Налуцишина, «при вчиненні хуліганства винні особи посягають на ті самі блага, якими володіють і самі (здоров'я, честь, гідність, майно), а тому є очевидним, що вже з 14-річного віку вони в змозі оцінити свою поведінку (вчинок) та наслідки, що наступили» [142, с. 379]. Вчений вважає мінімальний (14 років) вік кримінальної відповідальності за всі різновиди хуліганських дій правильним і науково обґрунтованим [146, с. 380]. Так, безумовно, вчений має рацію коли стверджує, що вони посягають на те, що мають самі. Однак, чи розуміють 14-ти річні особи, що вони володіють цими благами? Тим паче, законодавець аксіомою визнав те, що вони розуміють зміст та складові категорії «громадський порядок».

В.В. Шаблистим та О.А. Галеміним, як вони самі зазначають, «фактично вперше запропоновано підвищити вік кримінальної відповідальності за просте некваліфіковане хуліганство до 16 років» [205, с. 91]. Мотивують вчені таку пропозицію тим, що зараз «відсутня одна з трьох підстав існування зниженого віку – поширеність вчинення хуліганства серед осіб цього віку не в останню чергу через «занурення» їх в он-лайн комп'ютерні ігри, на що звертали уваги інші вчені. Більш того, існує і імовірність складності усвідомлення факту саме грубого порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства» [205, с. 91].

Ми погоджуємось з такою пропозицією, але з інших причин. По-перше, відсутність поширеності притягнення осіб з 14 до 16 років до кримінальної

відповідальності може свідчити не про те, що діти не вчиняють хуліганство через «занурення в комп'ютерні ігри», а про те, що (як приклад) нормативний припис ст. 296 КК України має значний запобіжний потенціал та належним чином «працює», про те, що зараз надійно функціонує механізм запобігання хуліганству тощо. По-друге, і найголовніше, суспільно небезпечне діяння, передбачене ч. 1 ст. 296 КК України, зараз є кримінальним проступком.

Хуліганство поряд з основним складом крадіжки (ч. 1 ст. 185 КК України) є двома кримінальними проступками, за які кримінальна відповідальність настає з 14 років. Саме з урахуванням суспільної небезпечності цих злочинів та цінності дитинства в українському суспільстві ми пропонуємо підняти вік настання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 185 та ч. 1 ст. 296 КК України, до 16 років.

У вітчизняній кримінально-правовій доктрині аксіоматичним є твердження про те, що суб'єктивна сторона хуліганства характеризується прямим умислом (особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї дії, передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання), а також обов'язковою ознакою – мотивом явної неповаги до суспільства. Треба зазначити, що «особа, яка вчиняє хуліганство, в повному обсязі усвідомлює не лише свої дії, а й спосіб (способи) вчинюваних злочинних дій та характерні особливості злочинних наслідків» [142, с. 304].

Як зазначає Верховний Суд у своїй Постанові від 3 липня 2019 р. № 288/1158/16-к; № 13-28кс19 домінування у свідомості винного такого внутрішнього спонукання і відсутність особистого мотиву посягання на потерпілого є головним критерієм відмежування хуліганства як злочину проти громадського порядку та моральності від злочинів проти особи [164]. Згідно з чинною конструкцією складу злочину, передбаченого ст. 296 КК, хуліганський мотив загалом є основною ознакою, за якою злочин, передбачений ст. 296 КК, слід відмежовувати від суміжних злочинів [57, с. 709].

Однак, явна неповага до суспільства є складним оціночним поняттям, що вимагає комплексного підходу до розуміння його сутності. Як зазначає В.В. Кузнєцов, неповага до суспільства – це прагнення продемонструвати свою зневагу до існуючих у суспільстві правил і норм поведінки, самоутвердитися за рахунок приниження інших осіб, протиставити себе іншим громадянам, суспільству, державі. Вказана неповага має бути явною, тобто очевидною, безсумнівною як для хулігана, так і для очевидців його дій [2, с. 662].

Вчений стверджує, що у кримінально-правовій науці хуліганський мотив визначають як прагнення до самовираження, самовиразу особи, людини низької культури, невихованої, з нестримним і вкрай розбещеним егоїзмом; це спосіб самовиразу хама, варвара, дикуна. Спонуки вчинити такі дії можуть бути різні. Поєднує їх те, що вони, здебільшого, позбавлені будь-якої необхідності, нерідко постають із бажанням особи показати свою ніби вищість (винятковість), чи з розгнущданого самолюбства, пов'язаного з неповагою до особи, людської гідності, байдужим ставленням до законів і правил поведінки [2, с. 662].

Більш узагальнено, хуліганський мотив – це вияв явної неповаги до суспільства, демонстрація зневаги до загальнолюдських норм і правил співжиття, намагання утвердитися в очах оточуючих завдяки приниженню інших осіб чи їх почуттів [109]. І.М. Даньшин слушно наголошував: для хуліганських мотивів характерними ознаками є наглядність і очевидність їх проявів, вони «кричать», «б'ють в очі» [50, с. 126].

Особливість мотиву хуліганства полягає у причинній зумовленості. Спонуки вчинити такі дії можуть бути різні. Поєднує їх те, що вони, здебільшого, позбавлені будь-якої необхідності, нерідко постають із бажання особи показати свою ніби вищість (винятковість), чи з розгнущданого самолюбства, пов'язаного з неповагою до особи, людської гідності, байдужим ставленням до законів і правил поведінки. Верховний Суд України у Постанові від 4 жовтня 2012 року № 5-17к12 акцентував увагу на роз'ясненні, наданому

в постанові Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство», згідно з яким суди мають відрізняти хуліганство від інших злочинів залежно від спрямованості умислу, мотивів, цілей винного та обставин учинення ним кримінально караних дій. Дії, що супроводжувалися погрозами вбивством, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені винним щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих тощо, слід кваліфікувати за статтями КК України, що передбачають відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише у тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом [85].

При цьому в літературі звернуто увагу й на те, що таку властивість хуліганських діянь, як явна неповага до суспільства, неможливо однозначно віднести чи до об'єктивної, чи до суб'єктивної сторони злочину [83, с. 153-154]. З твердженням В.І. Борисова, грубе порушення громадського порядку і явна неповага до суспільства – це дві обов'язкові складові хуліганства, що різнять його від інших правопорушень. Явна неповага відбиває не тільки суб'єктивну (мотив), а й об'єктивну сторону – форму поведінки. Дія у своєму зовнішньому прояві повинна бути зухвалою – хуліган не просто порушує громадський порядок, а порушує його в навмисно зухвалій формі. Особа свідомо обирає зухвалу форму поведінки, бажаючи саме таким чином виявити свою зневагу до встановленого правопорядку, до оточуючих [20, с. 356-357].

Поглиблюючи зазначений постулат О. Івахненко зазначає, що така обставина, як явна неповага до суспільства, має не тільки суб'єктивне значення, а й реальний об'єктивний вираз. При цьому суттєвою ознакою цього об'єктивного виразу виступає безпричинність вчинення злочину, або незначний привід, що є очевидним як для самого винного, так і для оточуючих... цей мотив об'єктивно виявляє себе у зв'язку з очевидною

безпричинністю, безглуздістю, безпідставною жорстокістю вчиненого злочину [83, с. 155]. В.В. Налуцишин взагалі категорію явної неповаги до суспільства розглядає за допомогою поняття «публічність». Вчинення хуліганських дій характеризується не певним місцем соціального значення, а сукупністю об'єктивних та суб'єктивних знак, які надають цьому злочину ознаку публічності [142, с. 303].

Для підтвердження свого висновку вчений наводить коментарі О.Ф. Бантишева, В.К. Грищука, В.С. Картавцева, М.І. Мельника [149, с. 277]. Однак, використання зазначених коментарів навряд чи є доречним та випровданим, оскільки вони стосувались коментування складу умисного вбивства, вчиненого з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України).

Окремі вчені йдуть далі при характеристиці суб'єктивної сторони хуліганства, стверджуючи, що у цього суспільно небезпечного діяння є спеціальна мета. Так В.В. Налуцишин, стверджує, що «мета хуліганства - цинічно, брутально порушити громадський порядок, а тим самим завдати шкоду публічному інтересу, під яким ми розуміємо громадський спокій» [142, с. 304]. Навряд чи таке твердження є важливим для характеристики суб'єктивної сторони хуліганства, оскільки мета не є конструктивною особливістю складу цього злочину. Однак, безумовно, вона матиме значення під час визначення заходів кримінально-правового реагування на злочин (обрання міри кримінальної відповідальності).

Слід наголосити, що хуліганство вчиняється виключно з прямим умислом. Відрізняє хуліганство від інших злочинів його мотив, що зветься «хуліганський мотив» та за своїм змістом відповідає змісту поняття «мотив явної неповаги до суспільства». Саме ця ознака використовується під час конструювання кваліфікованих складів інших суміжних злочинів. Вона, як зазначають вчені, може охоплювати (а з нашої точки зору – системно характеризувати) й об'єктивні ознаки хуліганства, перебувати з ними у тісній взаємодії. Хуліганський мотив характеризує не тільки спонукання злочинця, але й системно вирізняє його від інших осіб, що вчинюють кримінальні

правопорушення. Саме цей мотив свідчить про антигромадську, антисоціальну спрямованість правопорушника. Тому, ми погоджуємось з розробниками нового КК України у тому, що хуліганський мотив може наскрізною кваліфікуючою ознакою будь-якого кримінального правопорушення. Однак, така позиція, безумовно, знімає з порядку денного питання доцільності існування окремого складу кримінального правопорушення під назвою «хуліганство».

Ч. 2 ст. 296 КК України передбачена відповідальність за хуліганство, вчинене групою осіб. Відповідно до ст. 28 КК України кримінальне правопорушення визнається таким, що вчинене групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою. Кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення. Кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

В.В. Артюхова стверджує, хуліганські дії, вчинені у співучасті, характеризуються простою формою співучасті та вчиняються, як правило, за участі двох дорослих осіб, попередньо знайомих між собою, або групами осіб, які мали короткостроковий характер існування [8, с. 10]. Щодо простої співучасті слід відмітити, що відповідальності за хуліганство, крім безпосередніх виконавців, підлягає й організатор, якщо вчинення такого злочину охоплювалося його умислом [21, с. 584].

Як зазначається у п. 6 Постанови Пленуму ВСУ від 2006 р., хуліганство визнають учиненим групою осіб і кваліфікують за ч. 2 ст. 296 КК у разі участі

в злочинних діях декількох (двох і більше) виконавців незалежно від того, яка форма співучасті (ст. 28 КК) мала місце. Кваліфікація за цією ознакою дій осіб, які вчинили злочин за попередньою змовою або організованою групою, не виключає визнання зазначених обставин такими, що обтяжують покарання [167].

Наступними кваліфікуючими обставинами хуліганства є ті, що передбачені ч. 3 ст. 296 КК України. До них відносяться такі хуліганські дії: а) вчинені особою, раніше судимою за хуліганство; б) пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії.

За ознакою вчинення хуліганства особою, раніше судимою за нього, дії винного кваліфікують за ч. 3 ст. 296 КК тоді, коли він на час учинення злочину мав не зняту чи не погашену судимість хоча б за однією з частин зазначеної статті.

Щодо другої ознаки, то відповідно до п. 8 Постанови Пленуму ВСУ від 2006 р. як опір представникові влади, представникові громадськості або іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії, слід розуміти активну протидію особи, котра вчиняє хуліганство (відштовхування, завдання побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень тощо), з метою позбавити зазначених осіб можливості виконати службовий чи громадський обов'язок з охорони громадського порядку.

Представником влади, в контексті ч. 3 ст. 296 КК України, може бути виключно працівник відповідного державного правоохоронного органу; для кваліфікації відповідних дій не має значення факт усвідомлення правопорушником статусу особи, що припиняє хуліганські дії (працівник правоохоронного органу чи представник громадськості), чи наявності у неї відповідних правових обов'язків на здійснення такої діяльності [8, с. 11].

Такий опір охоплюється ч. 3 ст. 296 КК України як кваліфікуюча ознака передбаченого нею злочину, а тому не потребує додаткової кваліфікації за ч.ч. 2 і 3 ст. 342 цього Кодексу.

Якщо ж опір було вчинено після припинення хуліганських дій - як протидію затриманню, він не може бути кваліфікуючою ознакою хуліганства і відповідальність має наставати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 296 і 342 КК. У разі коли опір представникові влади чи громадськості мав місце під час учинення дрібного хуліганства, винна особа підлягає відповідно кримінальній (за ч. 2 чи ч. 3 ст. 342 КК України) та адміністративній (за ст. 173 КУпАП) відповідальності.

Найбільш тяжким кримінально караними діями визнаються ті, що вчинені із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень. Розглядаючи поняття «знаряддя злочину», ми виходимо із законодавчим їх визначенням стосовно хуліганства. Їх є два види: зброя або інші предмети з допомогою яких наносяться тілесні ушкодження потерпілому.

До числа знарядь, за допомогою яких можна вчинити хуліганство, В.В. Налуцишин відносить псів [142, с. 305]. Зокрема, суди Російської Федерації випадки, коли особи, які нацьковували псів на потерпілих як з хуліганських, так і з корисливих мотивів, і тварини спричиняли їм легкі тілесні ушкодження (легку шкоду здоров'ю), такі дії винуватих осіб оцінювались як кваліфіковане хуліганство (ч. 3 ст. 213 КК РФ), тобто діяння вчинене із застосуванням предмета, використаного в якості зброї. В. Катаєва, аналізуючи судову практику в Російській Федерації, дійшла висновку: злочинні дії особи, яка використовує пса або інших тварин, що є небезпечним для життя і здоров'я людини, слід кваліфікувати як «застосування в якості зброї» не лише при вчиненні розбою, але і при вчиненні злочинів, склади яких мають цю кваліфікуючу ознаку, зокрема хуліганство [88, с. 47-48].

У п. 9. Постанови Пленуму ВСУ від 2006 р. зазначається, що вирішуючи питання щодо наявності в діях винної особи такої кваліфікуючої

ознаки хуліганства, як застосування вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 296 КК України), слід враховувати, що ця ознака має місце лише в тих випадках, коли винний за допомогою названих предметів заподіяв чи намагався заподіяти тілесні ушкодження або коли використання цих предметів під час учинення хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян.

Також у Постанові розкривається зміст зазначених предметів. Вогнепальною зброєю вважаються будь-які пристрої заводського чи кустарного виробництва, призначені для ураження живої цілі за допомогою снаряда (кулі, дробу тощо), що приводиться в рух за рахунок енергії порохових газів чи інших спеціальних горючих сумішей, - усі види бойової та іншої стрілецької зброї військового зразка, спортивні малокаліберні пістолети, гвинтівки, самопали, пристосовані для стрільби пороховими зарядами газові пістолети, нарізна мисливська зброя, а також перероблена зброя (пристосована для стрільби кулями іншого калібру), в тому числі обрізи з гладкоствольної мисливської зброї.

До холодної зброї належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим її типам, а також інші предмети, що справляють колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблювальний чи ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаки, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або механічного пристрою.

Спеціально пристосованими для нанесення тілесних ушкоджень слід визнавати предмети, які пристосовані винною особою для цієї мети наперед або під час учинення хуліганських дій, а заздалегідь заготовленими - предмети, які хоч і не зазнали якоїсь попередньої обробки, але ще до початку хуліганства були приготовлені винним для зазначеної мети.

Використання при вчиненні хуліганства ножів, які не належать до холодної зброї, інших предметів господарсько-побутового призначення,

спеціальних засобів (гумового кийка, газових пістолета, балончика, гранати, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії), пневматичної зброї, сигнальних, стартових, будівельних пістолетів, ракетниць, вибухових пакетів, імітаційно-піротехнічних та освітлюваних засобів, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, а також інших спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень знарядь злочину є підставою для кваліфікації дій винної особи за ч. 4 ст. 296 КК не тільки в тих випадках, коли вона заподіює ними тілесні ушкодження, а й тоді, коли ця особа за допомогою зазначених предметів створює реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян.

Як зазначається у Постанові Пленуму ВСУ від 2006 р. Застосування або спроба застосування предметів, підібраних на місці злочину, які не були спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, не дає підстав для кваліфікації дій винного за ч. 4 ст. 296 КК.

При вчиненні хуліганства групою осіб за ч. 4 ст. 296 КК можуть бути кваліфіковані дії тих його учасників, які особисто застосували зброю або інший предмет, спеціально пристосований чи заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень, а також тих осіб, які хоча самі й не застосовували зазначених знарядь, але дали згоду чи в інший спосіб сприяли їх застосуванню іншими виконавцями цього злочину. Якщо один з учасників злочину застосував такі знаряддя без відома інших, то відповідальність за ч. 4 ст. 296 КК має нести лише він.

Висновки до розділу 1

1. Поняття «хуліганство» з'явилося у вітчизняній мові, літературі та офіційних джерелах наприкінці XIX ст., хоча саме діяння мало місце протягом усієї історії розвитку суспільства, держави і права, при цьому завжди оцінювалося з боку суспільства і держави як негативне явище. Дослідження ранніх та більш пізніх нормативно-правових актів («Руська правда», церковних статутів, договорів Київських князів з Візантією, Новгородських і Псковських судних грамот, Литовських статутів, Московських Судебників 1497 і 1550 рр., актів Гетьманської держави тощо) дозволило підсумувати відсутність норми, котра встановлювала б кримінальну відповідальність за хуліганство. Перші схожі норми з'явилися у період козацької держави, яка була створена внаслідок визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. У вітчизняному кримінальному праві термін «хуліганство» з'явився відносно нещодавно. Міра юридичної відповідальності визначалась з урахуванням статусу особи, яка його вчинила. За аналогією із сучасним українським законодавством до осіб, що вчинили хуліганство, застосовувались заходи адміністративної або кримінальної відповідальності.

Із набуттям незалежності України та оновленням кримінального законодавства, норма про хуліганство залишилась у структурі КК України. Недолуге її конструювання дозволяло зловживати кримінальним законодавством, впроваджувати авторитарні політичні рішення з метою пригнічення розвитку демократичного руху. Сучасне конструювання нормативного припису ст. 296 КК України викликає низку нарікань з боку вчених через наявність оціночних категорій та невизначеність формулювань. Підсумовано, що з урахуванням того, що зазначені вади можуть негативно відобразитись на стані кримінально-правового забезпечення захисту людини та громадянина, з одного боку, та використовуватись у процесах зловживанням правом – з іншого, текст ст. 296 КК України потребує системного перегляду.

2. З урахуванням особливостей призначення нормативних приписів КК України, що забороняють хуліганські дії, у системі кримінально-правового регулювання визначено систему обставин соціальної обумовленості кримінально-правової заборони хуліганських дій: історичні (відповідність історичним традиціям або змінам у суспільному житті); прогностичні (наявність можливості запобігання суспільно небезпечним діям кримінально-правовими засобами, суспільна корисність та кримінально політична адекватність криміналізації (співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони), наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили суспільно небезпечні дії); техніко-юридичні (системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, повнота і ненадмірність кримінально-правової заборони).

Під час дослідження прогностичних обставин кримінально-правової заборони хуліганських дій дослідницьку увагу зосереджено на суспільній небезпечності цього діяння (двох основних критеріях – об'єкт кримінального правопорушення та інтенсивність кримінально протиправного посягання). Доведено, що через абстрактність розуміння громадського порядку існує складність його сприйняття як об'єкта хуліганства. Вказано, що подібну хуліганським діям інтенсивність (з притаманними ознаками грубого порушення, явної неповаги до суспільства, зухвалості та виняткового цинізму) мають й інші види споріднених протиправних діянь. Тому оцінити цей показник суспільної небезпечності фактично неможливо. Доводиться, що кваліфікуючі ознаки хуліганства не відповідають ознакам системності та нормативної несуперечливості. За іншими елементами політичних обставин (окрім наявності ресурсів) також встановлюється не повна відповідність. На підставі дослідження техніко-юридичних обставин кримінально-правової заборони хуліганських дій констатовано, що редакції ст. 296 КК України властиві неточності формулювань. Це у цілому призводить до існування суперечливості між нормами КК України, наділяє суд та правоохоронні органи

надмірними дискреційними повноваженнями. У результаті дослідження встановлено, що кримінально-правова заборона хуліганських дій на рівні існування ст. 296 КК України, є не у повній мірі соціально обумовленою.

3. Основними ознаками, які характеризують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України є грубе порушення громадського порядку, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Усі конструктивні ознаки об'єктивної сторони хуліганства є настільки оціночними, що на рівні правозастосовної практики не розроблено усталених підходів до застосування зазначеної норми. Це своєю чергою, є додатковим фактором зловживання, судової та слідчої дискреції. Наголошено на тому, що хуліганство вчиняється виключно з прямим умислом. Відрізняє хуліганство від інших кримінальних правопорушень його мотив, котрий за своїм змістом відповідає змісту поняття «мотив явної неповаги до суспільства». Саме ця ознака використовується під час конструювання кваліфікованих складів інших суміжних протиправних діянь. Вона може охоплювати системно характеризувати й об'єктивні ознаки хуліганства, перебувати з ними у тісній взаємодії. Хуліганський мотив характеризує не тільки спонукання кримінального правопорушника, але й системно вирізняє його від інших осіб, що вчинюють суспільно небезпечні діяння. Саме цей мотив свідчить про антигромадську, антисоціальну спрямованість правопорушника.

Вказано, що змістовна невизначеність поняття громадського порядку, відсутність офіційно визнаних правил розмежування хуліганства від суміжних кримінальних правопорушень, що вчиняються з ознаками хуліганських дій, ставлять під сумнів доцільність передбачення кримінальної відповідальності за хуліганство на рівні окремої статті КК України (ст. 296). Зазначено, що поза суспільними відносинами, поза сферою людської діяльності, поза межами відкритості та доступності для оточуючих сприйняття хуліганських дій, особу неможливо притягнути до кримінальної відповідальності за вчинення діянь, передбачених ст. 296 КК України.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХУЛІГАНСТВА

2.1. Стан і тенденції хуліганства в Україні

Від всебічного кримінологічного пізнання проявів суспільно небезпечного діяння залежить якість розроблення запобіжних заходів та ефективність їхнього впровадження. Зрозуміло, що за офіційною статистичною інформацією кожен може отримати інформацію про найбільш характерні риси будь-яких кримінальних правопорушень. З приводу хуліганств – інформація у статистичній звітності є дещо обмеженою. Тому, ми використовуватимемо результати узагальнення вивчення кримінальних справ, а також власний досвід роботи у правоохоронних органах із забезпечення публічного порядку та безпеки, розкриття та профілактики злочинів.

У Міжнародній поліцейській енциклопедії стан злочинності визначається як сукупність усіх показників, які характеризують рівень, структуру, динаміку злочинності на певній території за певний відрізок часу. Злочинність як соціальне явище охоплює низку рис і ознак, яких немає в окремій антисуспільній поведінці, зокрема злочині, – як індивідуальному акті поведінки і формі вияву її злочинності. Злочинність, як і будь-яке інше соціальне явище, можна оцінювати за допомогою якісних і кількісних критеріїв, основними з яких є: рівень злочинності, коефіцієнт злочинності, динаміка, географія, структура, характер злочинності, «ціна» злочинності [132, с. 750].

Перш за все, слід наголосити, що середній коефіцієнт хуліганства у загальній структурі злочинності за досліджуваний період складає 0,79%. Всього з 2013 по 2020 рік було зареєстровано 31506 хуліганств. У 2013 р. було зареєстровано 6315 хуліганств (1,12% від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень), у 2014 р. – 4962 (0,94%), у 2015 р. – 4120 (0,72%), у 2016 р. – 3896 (0,68%), у 2017 р. – 3308 (0,67%), у 2018 р. – 3215 (0,69%), у 2019 р. – 3290 (0,78%), у 2020 р. – 2400 (0,72%). Слід зазначити, що до 2016 р. можна

було простежити питому вагу хуліганства серед злочинів проти громадського порядку та моральності. Так, у 2013 р. питома вага хуліганства серед цих злочинів складала 1,95%, у 2014 р. – 1,8%, у 2015 р. – 1,52%. З 2016 р. зазначений статистичний критерій було прибрано з офіційної статистичної звітності. Як бачимо, кількість зареєстрованих хуліганств з кожним роком зменшується. Як зазначає В.В. Артюхова, «упродовж 2010–2019 рр. динаміка хуліганства зменшилась майже втричі, виявлені відносні показники коефіцієнтів злочинної інтенсивності та злочинної активності населення також засвідчують поступове їх зменшення. Рівень латентності хуліганства є високим» [9, с. 5]. Саме латентністю, недолугістю законодавчої конструкції, реформуванням правоохоронних органів та поступовою діджиталізацією суспільного життя хуліганства пояснюється тенденція зниження реєстрації хуліганств (як висновок – зменшення реального їх вчинення).

Однак, окремі вчені зазначають, що «різке зменшення кількості вчинених злочинів, передбачених ст. 296 КК, можна прослідкувати з 2014 р. Цей період для країни, як відомо, відзначався негативними подіями щодо порушення територіальної цілісності шляхом насильницького протиправного відторгнення Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і м. Севастополя від України та тимчасовою окупацією окремих районів Донецької та Луганської областей, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль. За даними офіційної статистики, до вказаних подій Донецька та Луганська області, Автономна Республіка Крим належали до найбільш криміногенних регіонів країни, тому їх тимчасова непідконтрольність Україні призвела до суттєво зниження як в цілому рівня злочинності по країні, так і хуліганства зокрема. Серед інших причин зменшення рівня хуліганства може бути зниження ефективності роботи органів досудового розслідування щодо виявлення та розкриття такого виду кримінальних правопорушень, його латентність тощо» [9, с. 125].

Проаналізуємо географічний розподіл реєстрації хуліганств в Україні. Це розподіл є елементом характеристики розповсюдження злочинності по різних регіонах (територіях) держави, областях, районах, містах, селищах [81, с. 70]. За справедливим твердженням А.М. Бабенко, вивчення географії злочинності дає можливість виявити її територіальні особливості; відмінності у концентрації злочинності та її видів на окремих територіях; дослідити – її структурний розподіл; виявити відмінності у динаміці злочинності та її видів у регіонах; встановити місця концентрації потерпілих від злочинів; особливості видів та способів вчинення злочинів тощо [13, с. 296].

За кількістю вчинених (zareєстрованих) хуліганств усі регіони України можна розподілити на п'ять категорій: 1) регіони з дуже високим рівнем вчинення хуліганств (більше 300 на рік); 2) регіони з високим рівнем вчинення хуліганств (від 200 до 299 на рік); 3) регіони з середнім рівнем вчинення хуліганств (від 100 до 199 на рік); 4) регіони з помірним рівнем вчинення хуліганств (від 50 до 99 на рік); 5) регіони з низьким рівнем вчинення хуліганств (від 1 до 49 на рік). Маємо відмітити, що нами проаналізовано статистичні показники з 2016 по 2020 рік. Зрозуміло, що через військову агресію РФ проти України та окупацією нею Автономної Республіки Крим, ми не можемо вести мову про статистичні показники вчинення хуліганств в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь.

До першої категорії регіонів стабільно відносяться два регіони – м. Київ та Харківська область. У 2019 р. до цієї групи потрапила Дніпропетровська область (344 хуліганства). Слід зазначити, що у 2016 р. у зазначених регіонах zareєстровано таку кількість хуліганств: м. Київ – 417, Харківська область – 448. У 2017 р.: м. Київ – 424, Харківська область – 367; у 2018 р.: м. Київ – 401, Харківська область – 293; у 2019 р.: м. Київ – 405, Харківська область – 318; у 2020 р.: м. Київ – 312, Харківська область – 305. Як бачимо, найбільш «стабільним» регіоном за критерієм реєстрації хуліганств є м. Київ. Стан реєстрації хуліганства у Харківській області свідчить про тенденцію зниження вчинення хуліганств у зазначеному регіоні. У 2019 р. показники вчинення

хуліганств у Дніпропетровській області були вищими за Харківські, що дозволяє зробити припущення про необхідність вироблення надійної стабілізуючої запобіжної позиції правоохоронців регіону до профілактики хуліганств. У цілому ж, слід наголосити, що зазначені регіону є лідерами з густоти населення.

Наступна категорія регіонів – це регіони з високим рівнем вчинення хуліганств (від 200 до 299 на рік). До них слід віднести Вінницьку, Дніпропетровську, Житомирську, Львівську, Одеську та Закарпатську області. Слід відмітити, що стабільним членством у цій групі характеризується Дніпропетровська область з певним виходом на показники першої категорії. Більше трьох років поспіль до цієї групи потрапляють Закарпатська (2017 р., 2018 р. та 2019 р.) та Одеська (2016 р., 2017 р. та 2018 р.) області. Стабільною позитивною динамікою характеризується Вінницька області, у якій у 2016 р. було зареєстровано 230 хуліганств, а у 2020 р. – 136. Так ж сама ситуація протестується й у Житомирській області: 2016 р. – 264, 2020 р. – 84. Львівська область одного разу потрапляла до цієї категорії (2016 р. – 274). З показниками 2020 р. жоден із вказаних регіонів не потрапив до цієї групи, перейшовши за показниками до третьої.

Третя – регіони з середнім рівнем вчинення хуліганств (від 100 до 199 на рік). Зазначена категорія є найбільш динамічною через те, що багато регіонів з неї виходять через покращення показників. Так, у 2016 р. до третьої категорії входили Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Сумська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька області. У 2017 р. – Івано-Франківська, Київська та Львівська області. Львівська область, через покращення показників перейшла з другої до третьої категорії, Закарпатська з третьої перейшла до другої. Інші області – Запорізька, Луганська, Сумська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька – перейшли до четвертої. У 2018 р. до цієї категорії перейшли з другої Вінницька, Житомирська, з четвертої – Сумська. Стабільно залишались у третій категорії Івано-Франківська, Київська та Львівська області. У 2019 р. стабільно у цій

категорії залишались Житомирська, Івано-Франківська та Львівська області. Київська, через покращення показників перейшла до четвертої. Закарпатська – до другої. Одеська область – з другої до третьої. Феноменом стало те, що Донецька область з четвертої категорії (81 хуліганство у 2018 р.) перейшла до другої (186 хуліганств). Станом на 2020 рік у цій категорії стабільно перебували Вінницька (три роки поспіль), Одеська (два роки поспіль) області. Дніпропетровська область перейшла з другої категорії. Закарпатська область через покращення показників перейшла з другої. Стабільно у цій категорії перебували Івано-Франківська, Київська та Львівська області.

Четверта категорія регіонів – області з помірним рівнем вчинення хуліганств (від 50 до 99 на рік). Протягом усього періоду, що досліджувався, до зазначеної категорії потрапляли регіони, що покращували свої показники. Слід зазначити, що стабільно у ній перебували Волинська, Донецька, Запорізька, Луганська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька та Черкаська області. Перебування цих областей у зазначеній категорії пояснюється посиленням присутності правоохоронних органів та впровадженням без пекових проєктів (Донецька та Луганська області), а також історичними особливостями вчинення кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності (усі інші). Слід зазначити, що деякі регіони характеризуються станом переходу до п'ятої категорії (Хмельницька та Тернопільська області). Також, з 2016 р. покращили свої показники та потрапили до цієї категорії Житомирська (з 264 до 84), Запорізька (з 131 до 48), Сумська (з 113 до 72), Чернівецька (з 104 до 70) області. З цієї категорії переходили до перших категорій переходила лише Донецька область у 2019 р. (з 80 до 186).

Нарешті остання – п'ята категорія – регіони з низьким рівнем вчинення хуліганств (від 1 до 49 на рік), характеризуються стабільністю та входженням нових регіонів. Так, у 2016 р. до цієї категорії входили дві області (Кіровоградська та Херсонська), а у 2020 р. – сім областей (Кіровоградська, Луганська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська та

Чернігівська). Поодинокі до цієї категорії потрапляли такі регіони: у 2017 р. Чернігівська область, у 2019 р. – Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Херсонська та Чернігівська. У 2018 р. – з цієї категорії вийшла Луганська область.

Слід наголосити, що тенденція зниження рівня вчинення хуліганств є загальнонаціональною. Вона обумовлюється, перш за все, впровадженням безпекових проектів в Україні, запровадженням діяльності патрульної поліції, реформуванням правоохоронних органів та діджиталізацію суспільного життя.

Стосовно інших характерних особливостей хуліганств, то офіційна статистика не надає можливості їхнього аналізу. Тому звернемося до результатів аналізу кримінальних справ.

Перше, на що слід звернути уваги, це вид вчиненого кримінального правопорушення – кримінальний проступок або злочин. Зрозуміло, що до 2019 р. у кримінальних справах не фігурувала категорія кримінального проступку, а класифікація кримінальних правопорушень здійснювалась за «старими» правилами. Однак, співставляючи категорії «злочин невеликої тяжкості» та кримінальний проступок, а також сучасну законодавчу класифікацію злочинів, нами було проаналізовано усі справи за чинним на сьогодні поділом кримінальних правопорушень.

У проаналізованих кримінальних справах 68% (685) хуліганств були нетяжкими злочинами (за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років). 20% (202) хуліганств були кримінальними проступками. Тяжкими злочинами визнавались 12% (121) хуліганств.

Слід зазначити, що більшість хуліганств, що визнавались нетяжкими злочинами, характеризувались вчиненням групою осіб, вчиненням особою, раніше судимою за хуліганство. Хуліганства, що визнавались тяжкими злочинами, у більшості своїй характеризувались застосуванням холодної зброї

чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень. За аналізом кримінальних справ слід наголосити, що з кожним роком простежується тенденція до зниження тяжкості вчинених хуліганств. Така тенденція має декілька пояснень: перше – депеналізація після штучної педалізації; друге – підвищення ролі без пекових проєктів у житті громад.

Стосовно виду населеного пункту, то слід погодитись з тими вченими, які зазначають, що хуліганство належить до «міської» злочинності [18, с. 81]. У цілому, в містах було вчинено 91% (917) хуліганств. Слід зазначити, що серед міст більшість хуліганств було вчинено у м. Київ (29%, або 292 хуліганства), у містах обласного значення (25%, або 252 хуліганства). В інших містах вчинено 37% хуліганств (373 хуліганства). У селах та селищах вчинено 91 хуліганство (9%). Така розподіл вчинення хуліганств за видами населених пунктів є цілком природним та закономірним, оскільки норми моралі у селі, селищі, невеликому містечку є більш міцними, а більшість суспільних відносин (в тому числі й порушень усталених норм суспільної поведінки) урегульовується на рівні громади.

Також кримінологічно значущою є інформація про місце вчинення хуліганства. За офіційними статичними відомостями більшість хуліганств вчиняється у громадських місцях. Так, у 2016 році у громадських місцях вчинено 2442 хуліганства (62,6%), в тому числі на вулицях – 1596 (41%); у 2017 році у громадських місцях вчинено 2073 хуліганства (62,7%), в тому числі на вулицях – 1346 (40,6%); у 2018 році у громадських місцях вчинено 1878 хуліганств (58,4%), в тому числі на вулицях – 1197 (37,2%); у 2019 році у громадських місцях вчинено 2065 хуліганств (62,8%), в тому числі на вулицях – 1296 (39,4%); у 2020 році у громадських місцях вчинено 1425 хуліганств (59,4%), в тому числі на вулицях – 1018 (42,4%).

Більш детальну інформацію отримано за результатом аналізу кримінальних справ. До громадських місць можна віднести вулиці, прибудинкові території, парки та сквери. На цих об'єктах вчинено 69% (695)

хуліганств. На вулиці вчинено 282 хуліганства (28%), на прибудинковій території – 242 хуліганства (24%), у парках та скверах – 171 хуліганство (17%). Також, серед місць, де найбільш часто вчиняють хуліганства, слід виокремити будівельні майданчики, місця біля промислової будівлі (131, або 13%), в транспорті (101, або 10%), на спортивно-побутових спорудах (81, або 8%).

Стосовно часу вчинення хуліганств, то більшість з них вчиняється з 18.00 до 02.00. Так, з 18.00 до 20.00 вчинялось 10% хуліганств, з 20.00 до 22.00 – 19% хуліганств, з 22.00 до 00.00 – 17% хуліганств, з 00.00 до 02.00 – 10% хуліганств. В інші часові межі вчиняється приблизно однакова кількість хуліганств (від 3% до 5%). Однак, слід зазначити, що дещо вирізняються такі часові межі, як: з 02.00 до 04.00, з 12.00 до 14.00 – 6%, з 14.00 до 16.00 – 9%, з 16.00 до 18.00 – 8%. У цілому, часові межі вчинення хуліганств обумовлені соціально-біометричними ритмами життя соціуму. Вечірній та нічний час вчинення хуліганств також багато в чому обумовлений сподіванням хуліганів на те, вони зможуть уникнути відповідальності, а також вжиттям алкогольних напоїв у вечірній час та обумовленою цим жагою до порушення громадського порядку. Стосовно підвищення рівня вчинення хуліганств у часовий проміжок від 14.00 до 18.00, то воно обумовлено завершенням навчання у здобувачів освіти та вільним часом молоді.

Стосовно місяця вчинення хуліганств, то цей показник також має свої особливості. Найбільша кількість хуліганств вчиняється у «теплі місяці»: травень – 12%, червень – 13%, липень – 14%, серпень – 14%. У вересні спостерігається спад вчинення хуліганств – 9%, що обумовлено завершенням відпусток та початком навчального року. Цей факт, звісно, обмежує вільний час осіб, які потенційно можуть вчинити хуліганство. Найменш криміногенними є такі місяці: лютий (2%), березень (3%), жовтень (3%), листопад (3%). З квітня простежується підвищення півня вчинення хуліганств (6%).

Слід також звернути увагу на те, що найбільш розповсюдженим днем вчинення хуліганства є вихідний день. 37% хуліганств вчиняється саме у

вихідні дні. У святкові дні вчинено 6% хуліганств, у передсвяткові – 4%. У будні дні вчиняється 33% хуліганств, що є закономірним, оскільки таких днів більше в тижні та особи є зайнятими протягом дня. У передвихідні дні вчиняється 20% хуліганств. Така статистика пов'язана з тим, що особи, які вчиняють хуліганство у передвихідний день вживають алкогольні напої, передчувають попереду вихідні та маючи антигромадську установку вчинюють протиправні діяння.

66 % хуліганств вчинено одноосібно. 34% хуліганств – вчинено у складі групи. Слід зазначити, що чинним КК передбачена у якості кваліфікуючої ознаки вчинення хуліганства виключно групою осіб. Більш складні злочинні утворення не передбачені законодавством в якості спільності осіб хуліганів. Більш складна форма порушення громадського порядку передбачена ст. 293 КК України - групове порушення громадського порядку. Нею передбачено кримінальну за організацію групових дій, що призвели до грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи транспорту, підприємства, установи чи організації, а також активну участь у таких діях. Однак, складом цього кримінального правопорушення не передбачено додаткових ознак хуліганства. Хоча, за твердженням окремих вчених, що підкріплюються матеріалами експертних оцінок у зазначених складах кримінальних правопорушень відсутні, і за наявності таких випадків їх слід кваліфікувати як групове хуліганство [97, с. 76]. Однак, відмінності складів таких кримінальних правопорушень полягають у такому: 1) в ознаках об'єктивної сторони (в характері та змісті злочинних дій, місці та обстановці вчинення злочину); 2) у конструкції складів злочинів (за ст. 293 КК України – матеріальний, а за ст. 296 КК України – формальний); 3) у кількості учасників (при групових порушеннях громадського порядку дії вчиняються групою осіб, а при хуліганстві – дії можуть вчинятися як одноособово, так і групою осіб); 4) в ознаках суб'єкта злочину (суб'єктом хуліганства можуть бути особи, які досягли 14-річного віку, а групового порушення громадського порядку – 16-річного віку); 5) в ознаках суб'єктивної сторони (ст. 293 КК України

передбачає як прямий, так і непрямий умисел, а ст. 296 КК України – тільки прямий, та в хуліганському мотиві злочину, який характерний для хуліганства) [154, с. 141].

Наступний критерій, за яким слід охарактеризувати хуліганство – це збиток, що було завдано кримінальним правопорушенням. У самому складі хуліганства передбачено, що вчинення цього суспільно небезпечного діяння пов'язано з порушенням громадського порядку. Однак таке порушення передбачено не в якості наслідку, а в якості конструктивної особливості об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Також, кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками хуліганства, пов'язаними з наслідками є такі: опір представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії (ч. 3 ст. 296 КК України); вчинення із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 296 КК України).

Верховним Судом України у Постанові від 04.10.2012 р. у справі № 5-17кс12 сформульовано висновок, згідно з яким в основі відмежування хуліганства від злочинів проти здоров'я, крім інших ознак, перебувають об'єкт злочину, який значною мірою визначає правову природу (характер) кожного із цих діянь та їхню суспільну небезпечність, і така ознака суб'єктивної сторони злочину, як його мотив. Хуліганські дії завжди посягають на громадський порядок та інші зазначені об'єкти захисту. Висновки про зміст і спрямованість цього діяння роблять із характеру дій особи, яка їх вчиняє, а також із стосунків, які склалися між такою особою та потерпілим. Особливість мотиву хуліганства полягає у причинній зумовленості. Наміри вчинити такі дії можуть бути різні. Поєднує їх те, що вони здебільшого позбавлені будь-якої необхідності, нерідко постають із бажання особи показати свою ніби вищість (винятковість), чи з розгнущеного самолюбства, пов'язаного з неповагою до особи, людської гідності, байдужим ставленням до законів і правил поведінки

[202]. Як зазначає Верховний Суд «хоч хуліганські дії нерідко супроводжуються фізичним насильством і заподіянням тілесних ушкоджень, головною їх рушійною силою є бажання не завдати шкоди конкретно визначеному потерпілому, а протиставити себе оточуючим узагалі, показати свою зверхність, виразивши явну зневагу до загальноприйнятих норм і правил поведінки. Означені дії не зумовлені особистими мотивами й конкретно метою, а за своїми внутрішніми чинниками фокусуються в напрямку тотального негативізму й ворожого ставлення до суспільства. Протиправні діяння вчиняються за відсутності зовнішнього приводу або з незначного приводу і зазвичай спрямовані на випадкові об'єкти. Якщо хуліганству передуює конфлікт винного з потерпілим (потерпілими), такий конфлікт провокується самим винним як зухвалий виклик соціальному оточенню, і реакція інших на провокуючі дії, в тому числі спроба їх припинити, стають приводом для подальшого насильства» [201]. Ураховуючи зазначене, слід констатувати, що тілесні ушкодження, завдані у перебігу хуліганства, без наявності особистих мотивів, кваліфікуються як хуліганство. Звідси – хуліганство має не тільки наслідки порушення громадського порядку, але й наслідки пошкодження здоров'я особи.

Хуліганством можуть завдаватись й матеріальні збитки. Наведемо декілька прикладів. *Вироком Ладизинського міського суду від 27.08.2012 року було засуджено А. до покарання у виді 2-х років обмеження волі з застосуванням ст.ст. 75, 76 КК України за те, що він перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, безпричинно почав ображати нецензурною лайкою присутніх в магазині. Вів себе з особливою зухвалістю, в наслідок якої розбив кулаком скло морозильної камери в ковбасному відділі магазину, чим завдав матеріального збитку приватному підприємцю К. на суму гривень та тимчасово порушив нормальну діяльність магазину "Е" [194].*

Інший приклад, 13 червня 2017 приблизно о 10 годині ОСОБА, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись на другому поверсі Безруківської сільської ради Дергачівського району Харківської області,

розташованої за адресою: Харківська область Дергачівський район с. Безруки вул. Шевченка, 22, будучи незадоволеним зміною назви в'їзду в с. Безруки, безпідставно, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, нехтуючи загально прийнятими в суспільстві нормами моралі та поведінки, діючи з особливою зухвалістю, виражаючись нецензурною лайкою почав ображати працівників Безруківської сільської ради, тимчасово призупинивши нормальну роботу закладу упродовж 40 хвилин, після чого покинув будівлю ради. Цього ж дня приблизно о 13 годині ОСОБА_, продовжуючи свої злочинні хуліганські дії, прийшов на другий поверх будівлі Безруківської сільської ради, де знову, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, нехтуючи загально прийнятими в суспільстві нормами моралі та поведінки, діючи з особливою зухвалістю, виражаючись нецензурною лайкою, продовжив ображати працівників вказаної сільської ради, після чого зі значною силою ногою став бити по дверях приміщень ради, пошкодивши 2 одностворчаті двері розміром 900x2000 мм, вартістю 680,50 грн кожна, 2 двостворчаті двері розміром 1400x2000 мм вартістю 1361,00 грн кожна, а також руками пошкодив 31 фоторамку вартістю 31,00грн кожна, що знаходилися на стіні приміщення, та упродовж 20 хвилин відмовлявся покинути будівлю сільської ради, тим самим призупинивши роботу закладу. В результаті чого, Безруківській сільській раді було спричинено матеріальну шкоду на загальну суму 5044,00 грн. За вчинене діяння зазначену особу було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України та призначено їй покарання у виді п'ятиста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 8500,00 грн. (вісім тисяч п'ятсот гривень) [30].

У досліджених нами кримінальних справах 62% хуліганств завдано матеріальних збитків (знищено меблі, огорожу, транспортні засоби тощо; пошкоджено зовнішній вигляд приміщень тощо). 24% хуліганств завдано фізичних збитків. Цей пов'язано з необережними тілесними ушкодженнями, завданням фізичного болю. У 14% хуліганств завдано моральні збитки. Це

пов'язано з психологічними травмами осіб, що ставали очевидцями вчинення хуліганства.

Останній критерій, на який слід звернути увагу – це свідки вчинення хуліганства. 87% хуліганств вчиняються у присутності свідків. 13% - без свідків. У 13% випадків хуліганські дії фіксувались на стаціонарні відеокамери або їх вчинення визначалось через наявність матеріальних збитків та наслідків.

Хуліганство є кримінальним правопорушенням, вчинення якого зазвичай важко приховати. Сама суть дій, спрямованих на порушення громадського порядку, полягає у їх очевидній протиправності та відкритості для оточуючих. Вчинення хуліганських дій здебільшого відбувається за присутності свідків та потерпілих, які викликають правоохоронні органи для відповідного реагування, що, однак, не є запорукою початку кримінально-процесуальної процедури досудового розслідування. Для цього необхідною умовою є внесення слідчим, прокурором відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення (ч.ч. 1, 2 ст. 214 КПК) [9, с. 129]. Однак, під час вивчення нами кримінальних справ ми стикались з непоодинокими випадками намагання перекваліфікації хуліганства на інші види кримінальних правопорушень (частіше за все ст. 125 КК України). Проведене нами опитування в межах виконання замовлення Управління карного розшуку ГУНП в Донецькій області «Запобігання хуліганству в Україні» працівників правоохоронних органів також засвідчило хитку стабільність кримінально-правової норми про хуліганство через наявність оціночних понять, що дозволяє працівникам правоохоронних органів перекваліфіковувати хуліганство на інший склад кримінального правопорушення або взагалі на адміністративне правопорушення.

Вчені, які досліджували хуліганство у системі вуличної злочинності, зазначали, що «результати різних досліджень свідчать про те, що вулична злочинність є одним з найбільш латентних видів злочинності. За деякими

видами злочинів, скоєних на вулиці, рівень латентних злочинів по відношенню до зареєстрованих досягає співвідношення 1:3, а іноді 1:549. Латентність вуличної злочинності становить від 1/3 до 2/3 фактично відбуваються вуличних злочинів» [17, с. 61]. Слід погодитись з В.В. Артюховою у тому, що хуліганство належить до природно латентних кримінальних правопорушень. З точки зору дослідниці, «про належність хуліганства до природно латентних злочинів свідчить низка обставин. Значна кількість хуліганських діянь характеризується тим, що єдиною зацікавленою особою щодо ініціювання початку досудового розслідування, притягнення винних осіб до відповідальності, відшкодування завданої злочином шкоди є власне потерпілий. Відсутність законодавчого закріплення ознаки потерпілого у ч. 1 ст. 296 КК, тобто фізичної особи, якій завдано шкоди такими діями, нерідко сприяє ігноруванню правоохоронними органами необхідності фіксації фактів хуліганства» [9, с. 128-129].

Слід зазначити, що чим нижчим є коефіцієнт латентності, тим більш серйозним та тяжким є злочин – «найбільш латентними злочинами є злочини в сфері державної служби та правоохоронних органів, оскільки саме ці суб'єкти мають найбільше можливостей для приховування злочинів та не зацікавлені в розкритті подібних злочинів в своїй структурі. До таких злочинів можна віднести хабарництво, зловживання впливом, злочини, які вчиняються адміністраціями виправних установ щодо засуджених тощо. До високо латентних злочинів відносяться умисні легкі тілесні ушкодження, крадіжки, шахрайство, приховування злочину тощо. Середньо латентними злочинами є доведення до самогубства, інші види тілесних ушкоджень, публічні заклики до терористичної діяльності. Слід сказати, що латентність останнього виду злочинів обумовлена також складністю доказування по даних справах» [121, с. 267-268]. У зв'язку із тим, що звичайне некавалфіковане хуліганство визнається кримінальним проступком, можемо стверджувати про високий рівень його латентності.

За справедливим твердженням В.І. Поклада, офіційна статистика відображає не стільки стан злочинності, а стан її реєстрації в країні. Латентна злочинність істотно спотворює статистичні дані про кримінологічну ситуацію, реальний стан, структуру, характер, динаміку злочинності, про розмір і характер завданої шкоди; зменшує ступінь достовірності прогнозів; перешкоджає реалізації принципу невідворотності відповідальності; підриває авторитет правоохоронних органів; перешкоджає ефективній протидії зростання злочинності; знижує антикримінальну активність громадян; негативно впливає на економічне життя країни [163, с. 6-7].

Якщо хуліганство за оцінками вчених та практиків є висколатентним злочином – то ще раз підтверджується теза про зайвість нагромадження оціночних ознак у складі цього кримінального правопорушення. Вивчення кримінологічних показників хуліганства дає підстави до посилення аргументів стосовно висновку про необхідність передбачення хуліганського мотиву у статусі кваліфікуючої ознаки та відмови законодавця від існуючої конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України.

2.2. Детермінанти, що впливають на вчинення хуліганства

Одним із головних напрямків дослідження проблем злочинності є вивчення її детермінації. З початку становлення незалежності в Україні існує безліч об'єктивних факторів, що формують високий рівень злочинності, зокрема: значне розшарування суспільства за рівнем матеріальної забезпеченості, обсягу й якості доступних соціальних послуг, занепад звичних людських життєвих орієнтирів та ідеологічних цінностей, послаблення внаслідок цього родинних, сімейних, ділових та інших зв'язків, поступове зростання агресії.

Встановлення конкретних причин тривалого кримінальних правопорушень має надважливе значення для підвищення результативності запобігання ним. Відтак, на думку Г.А. Аванесова, у причинах та умовах конкретних злочинів потрібно виявляти те, що є загальним для всіх злочинів [107, с. 200].

За справедливим твердженням О.М. Джужи та Д.М. Тичини, детермінанти злочинності – це явища криміногенного характеру, що породжують злочини та підвищують ймовірність масової кримінальної поведінки та створюють сприятливі умови для реалізації злочинних намірів [115, с. 74].

В науці під детермінацією розуміють форму спрямованого зв'язку, коли один об'єкт визначає інший, можливо, ще не обумовлює і тим більше не спричинює його, але між ними є детерміністична залежність. Детермінізм означає зв'язок, що виявляється у залежності речей (властивостей речей і відносин між ними, подій, процесів, станів) у їх існуванні та зміні від будь-яких факторів [11, с. 30].

В структурі детермінації злочинів визначають дві групи обставин, а саме: формування особистості (антисупільна установка) та зовнішній матеріальний світ (конкретна життєва ситуація), який впливає на особу в процесі вибору нею злочинної поведінки. Звісно такі обставини безпосередньо

не спричиняють вчинення злочину, їх слід розглядати лише як умови (детермінанти) скоєння конкретних правопорушень.

Також для розуміння суті детермінації злочинів дуже слушним є твердження про те, що в соціальних явищах детермінація не може бути неминучістю у вигляді лінійної залежності, оскільки завжди має ймовірний характер [87, с. 107].

Практика свідчить, що у більшості кримінальних проваджень основною причиною антигромадської поведінки виступає саме несприятливе формування особистості, рідше – порівняно випадкові приводи.

Причини та умови, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення, – це обставини об'єктивної дійсності та особливості особи обвинуваченого та потерпілого, які зумовили вчинення злочину та створили можливим, власне, його вчинення. «Причини – явища криміногенної системи, що утворюють інші явища у цій системі – наслідки, тому причинний зв'язок у такому випадку є генетичним. Умови – це зв'язок з причиною та наслідком називають обумовленням. Вони поділяються на дві групи: 1) умови, що сприяють виникненню (формуванню) причин; 2) умови забезпечення реалізації результативного процесу вчинення злочинів» [115, с. 76-78].

Під умовами, які сприяють вчиненню кримінального правопорушення, розуміються обставини, які полегшили обвинуваченому вчинення кримінального правопорушення та досягнення злочинного результату [58, с. 86]. Окремі вчені не класифікують детермінанти злочинності вважаючи класифікацію факторів детермінації умовною [46, с. 20-21]. Так А.М. Бабенко, використовує як узагальнюючі категорії «причини та умов» категорії «фактор» або такі синоніми: «криміногенний фактор», «детермінанта», «детермінуючий фактор» [12, с. 225].

Причини конкретного злочину – це явища та процеси, що породили антигромадські погляди особи та зумовили її злочинні дії чи бездіяльність. Своєю чергою, причиною конкретного злочину є результат взаємодії негативних особистісних чинників, що виникли під впливом несприятливих

умов морального формування особистості і зовнішніх криміногенних обставин [115, с. 62]. Слід зауважити, що в кримінології чимало вчених присвятили свої дослідження визначенню єдиної «універсальної» причини злочинності. Деякі науковці вважають загальною причиною злочинності у будь-якому суспільстві – об’єктивні соціальні протиріччя [115, с. 76].

Детермінаційний комплекс (сукупність причин та умов, що породжують та обумовлюють вчинення того чи іншого кримінального правопорушення) хуліганства складається з системи: а) тих детермінант, що спричиняються, корелюються та обумовлюються загально кримінальними детермінантами (загальних для всіх видів кримінальних правопорушень причин і умов, що їх породжують та сприяють у їх вчиненні); б) тих, що характерні тільки для злочинності у сфері громадського порядку та моральності; в) тих, що безпосередньо детермінують вчинення хуліганства. Отже, причино-наслідковий об’єктивний зв’язок у змісті даного кримінального правопорушення виражається через співвідношення детермінант загального, особливого та безпосереднього характеру [43, с. 130-131].

У залежності від сфери виникнення й функціонування, а також потенційному впливу на вчинення хуліганства можна усі деретермінанти хуліганства поділити на дві підгрупи. Перша – чинники (причини) хуліганства – комплекс культурних та соціально-психологічних детермінант. Друга група – умови вчинення хуліганства, до яких слід віднести соціально-економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські (в тому числі недоліки правоохоронної і правозастосовної діяльності).

Таким чином, з урахуванням аналізу існуючих визначень, понять, причин і умов кримінальних правопорушень, вважаємо, що на індивідуальному рівні причиною хуліганства є сформована під впливом різних негативних явищ і процесів антисуспільна установка (неповага до суспільства) в свідомості особи, яка спричиняє в неї рішучість грубо порушити громадський порядок поєднуючи це з особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Слід зазначити, що під час дослідження хуліганства структура детермінації кримінальних правопорушень дещо змінюється. Окремі базові чинники в детермінації загальної злочинності втрачають свій вплив до зміщуються з причин до умов. Мова йде, перш за все про соціально-економічні детермінанти хуліганства, які в окрем взятому хуліганстві (а не вчиненні кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності у цілому). Сама злочинна спрямованість особистості і кримінальна установка створюють передумови для здійснення хуліганства. Першорядне значення мають умови суб'єктивного характеру. Інакше кажучи, особистість є центральною проблемою і є «ядром» причинного комплексу [130, с. 79]. І.М. Даньшин визначає умови хуліганства як зовнішні обставини, що полегшують вчинення цього злочину і відносить до них «випадки поганої організації відпочинку та дозвілля населення, пияцтво, терпимість, байдужість, байдуже ставлення з боку окремих громадян до фактів порушення громадського порядку і помилки в роботі деяких державних і громадських органів, які ведуть боротьбу зі злочинними порушеннями громадського порядку [49, с.28].

Маємо відмітити, що у сучасних правоохоронних реаліях, встановлення причин та умов злочинності – це виключно проблема вчених. Оскільки на практиці таке завдання слідчими і не ставиться. Тут необхідно відмітити, що ст. 23 КПК України 1961 р. було передбачено, що при провадженні дізнання, попереднього слідства орган дізнання, слідчий, зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину. Згідно ст. 23¹ вказаного КПК орган дізнання, слідчий, прокурор, встановивши причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, вносили у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов. Відповідно вказаних статей КПК слідчі здійснювали профілактичну діяльність [182, с. 112]. За результатами провадження досудового слідства слідчі виносили відповідні подання щодо необхідності ліквідації причин та умов конкретного злочину. Так, наприклад, Міністерство

юстиції України у зв'язку з розглядом подання старшого слідчого в ОВС СВ УБОЗ в м. Києві ГУ МВС України в м. Києві Святини І.А. про усунення причин та умов, що спричинили вчинення злочину (в порядку статті 23-1 КПК України), щодо неналежного виконання нотаріусами міста Києва покладених на них Законом України «Про нотаріат» обов'язків при вчиненні нотаріальних дій стосовно нерухомого майна вживало відповідних запобіжних заходів [86].

Безумовно, причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, виявляються в процесі провадження комплексу необхідних слідчих дій. Однак, у чинному КПК України відсутня норма про обов'язок слідчого і форму запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема, внесення органом досудового розслідування, прокурором, подання про усунення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення [58, с. 87]. Тому, зараз вкрай необхідним є закріплення на законодавчому рівні окремого обов'язку органів досудового розслідування щодо виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, під час досудового розслідування.

В. Н. Кудрявцев та В. Е. Ємінов зазначали, що причини злочинності необхідно передусім шукати в економічних стосунках, їх протиріччях, незбалансованості господарського механізму, вадах і недоліках економічної політики, а також в системі розподільних стосунків [106, с. 61].

Так, до *соціально-економічних чинників*, що детермінують скоєння хуліганств слід віднести: об'єктивне протиріччя між економічними потребами і можливостями в їх задоволенні, наявність високого рівня безробіття, зниження рівня життя значної частини населення. З огляду на це, суб'єктів нашого дослідження умовно можна поділити на матеріально забезпечених та не достатньо забезпечених. Такий розподіл, насамперед, пояснюється особливостями доходів (витрат) та недотриманням принципів справедливості в суспільстві.

Одним із найбільш значних соціальних факторів, що породжує злочинність є безробіття. За офіційною статистикою Міністерства фінансів

України рівень безробіття складає 9,9%. Але, насправді рівень безробіття є дещо вищим, адже, багато людей, які вважаються працюючими, фактично перебувають у довготривалих неоплачуваних відпустках або працюють неповний робочий тиждень. Тобто, значна частина населення залишається безробітною, і не є виключенням те, що людина, яка залишилася без необхідних засобів до існування та нормальних життєвих умов, може вдатися до вчинення злочинів [137, с. 191]. А на фоні розшарування суспільства може вдатись до хуліганського протесту.

Окремі вчені зазначають, що «соціальні (довготривалі та ситуативні) чинники є об'єктивними стосовно поведінки людей, зокрема агресивної. Чинниками довготривалої дії слід вважати економічні, соціальні, політичні та інші умови життя в суспільстві, що формують і спонукають негативні соціальні настрої. Конкретні причини агресивної поведінки можуть різнитися залежно від регіональної, національної, релігійної специфіки спільноти, але висновок про соціальне неблагополуччя як спонукальний механізм агресивності має універсальний характер. У тих чи інших ситуаціях пріоритет дії завжди лишається за довготривалими чинниками, конкретна ж причина події (ситуативний чинник) має сенс лише у їх контексті перших» [32, с. 295]. З таким твердженням навряд чи можна погодитись через те, що не усі злочини мають економічні причини. І в першу чергу до них відносяться злочини проти громадського порядку та моральності.

За суттєвого економічного розшарування певні особи, що мають антисупільну та антигромадську позицію та не в змозі задовольнити елементарні потреби матеріального характеру, вчиняють хуліганства. Невдоволеність рівнем свого життя, неспроможність поліпшити своє матеріальне становище призводять до збільшення кількості конфліктних ситуацій і внаслідок – до вчинення кримінальних правопорушень, в тому числі й хуліганства.

Комплекс культурних та соціально-психологічних детермінант.
Коріння цих детермінант слід шукати не тільки в самому хулігані, а в його

відносинах з людьми, умовах його життєдіяльності. Але при будь-яких умовах неприпустимо ігнорувати роль і значення самої особистості хулігана. Досить часто «суб'єктивне» (наповнене соціальним змістом) перевищує «об'єктивне» і виводить особистість на злочинний шлях [130, с. 80]. За справедливим твердженням С.Ф. Денисова, загальним фактором, який зумовлює вчинення злочинів, є деморалізація особи, що, своєю чергою, є результатом деморалізації суспільства загалом. Йдеться передусім про девальвацію моралі, заснованої на загальнолюдських цінностях, разючу відмінність між проголошеними владою деклараціями та повсякденною реальністю кризового суспільства, яка надзвичайно далека від високих етичних ідеалів (цинізм, гонитва за прибутками, збагачення за будь-яку ціну тощо). Криміногенне значення має також панування примітивних зразків «масової культури» (передусім на телебаченні), основними цінностями яких є крайній індивідуалізм, жорстокість, агресія, примітивне споживацтво як «заспокійливий» фактор суспільної безпеки [52, с. 25].

Особливо слід підкреслити, що «викривлене уявлення значної частини суспільства про моральність-аморальність, є визначальним фактором, який прямо детермінує ... злочинність. Вже зараз ми відчуваємо занепад культури, деформацію моральних цінностей у суспільстві. Більшість не може чітко розмежувати та визначити, яка саме поведінка або які вчинки вважаються правильними. Викривлення моральних орієнтирів та уявлень людей – не просто детермінанта ... злочинів, «надпричина» або першопричина, за якою виникають інші. Неправильне уявлення про моральність-аморальність псує людину, її поведінку, яка попереднім поколінням здавалась неприйнятною, такою, на яку можна не зважати або до якої можна нейтрально ставитись» [153, с. 116-117].

Також слід зазначити, що хуліганство часто має тісний зв'язок з такими негативними явищами як алкогольна чи наркотична залежність, оскільки такі злочини зазвичай скоюються під впливом алкоголю або наркотичних (психотропних) речовин. Як нами було встановлено під час дослідження особи

хулігана, 73% осіб, що вчинили хуліганство систематично або часто вживали алкогольні напої. Слід також зауважити, що характер суспільних відносин визначає спрямованість поведінки людей, вони складаються з сімейних, побутових закладів дозвілля та багатьох інших відносин, тісно пов'язаних з життєдіяльністю суспільства, їх ставленням до позитивних і негативних проявів, до вимог норм права, до добра і зла тощо. В результаті зміни соціальних умов змінюються не тільки міжособистісні, але і сімейні, побутові, дозвільні, а в цілому суспільні відносини [42, с. 110]. Тому, безумовно, побут, родина, дозвілля, вільний час, вулиця тощо впливають на особистісні установки щодо вчинення хуліганств.

Проведення вільного часу переважно з друзями характерно для підлітків. Але якщо підліткова група не об'єднана якоюсь корисною діяльністю, у ній переважає «порожнє» проведення часу нудьгуючих неповнолітніх, що стає сприятливим ґрунтом для розпиття спиртних напоїв. Цей процес має вже певний психологічний зміст, символізує (в розумінні підлітків) самотійність і дорослий стан, іноді перше знайомство підлітки оцінюють дуже високо – як «новий стиль життя» або щасливу знахідку. З часом коло можливих приводів, що виправдовують вживання алкоголю, розширюється [29]. Серед авторів, які досліджували злочини, до числа яких вони відносять хуліганство, сформувалась спільна думка: визначальна риса хуліганств – їх ситуативний характер, імпульсивність, емоційність. Ця проблема пов'язується з психікою людини. Ці ж автори вказують, що «коло зв'язків» хуліганств досить широкий. Здається, що саме з хуліганством найбільше пов'язані процеси криміналізації. Адже хуліганства, основні характеристики яких грубе порушення громадського порядку, явна неповага до суспільства, застосування насильства до громадян, знищення майна, зухвалість, цинізм, агресія, як ніякі інші дії заражають суспільство і розбещують його членів [130, с. 83].

Також не можна обійти стороною проблематику дитячої безпритульності. Бездоглядні та безпритульні діти в Україні – це переважно особи до 14 років. «Самотійно» діти йдуть з дому, починаючи з 6-7 років.

Серед безпритульних дітей кількість хлопців більша, ніж дівчат. За офіційними твердженнями, на сьогодні жодна державна чи недержавна організація не знає, скільки в Україні безпритульних дітей. Офіційно називають цифру від 100 тис. до 200 тис., неофіційно – від мільйона до двох. Всього в Україні 9 мільйонів дітей [56]. Слід зазначити, що через відсутність вільного доступу до ресурсів і обмеженість можливостей для саморозвитку, безпритульні діти розвивають спрощені форми культури, які замінюють її нормальні, природні форми й тією чи іншою мірою протистоять культурі як цілому. Світ дитинства безпритульної дитини вступає у протиріччя з панівними нормами, цінностями культури суспільства, на тлі якої виникає новий феномен – субкультура безпритульних як форма солідаризації. З іншого боку, дане явище можна розглядати як результат соціальної адаптації безпритульних дітей до умов вулиці [138, с. 115].

Особливостями девіантної поведінки дитини є, зокрема, такі: а) у підлітків (від 13 років) переважають такі види делінквентної поведінки: хуліганство, крадіжки, пограбування, вандалізм, фізичне насильство, торгівля наркотиками; у дитячому віці (від 5 до 12 років) найбільш поширені такі форми, як насильство стосовно молодших дітей або однолітків, жорстоке поводження з тваринами, крадіжки, дрібне хуліганство, руйнування майна, підпали [37, с. 63].

На думку окремих вчених, схильність до вчинення хуліганств є генетично обумовленою – «ці злочини, як і багато інших, кореняться і зберігаються в Росії історично (генетично) в спадщині минулих епох. Соціальна спадщина такого роду, як хуліганство, являє реальну суспільну небезпеку. Мабуть, саме така «генетика» обумовлює існування в Росії хуліганських звичок, які утворилися в даний час та за сучасних соціальних умов отримують свій вільний вихід в суспільство у вигляді кримінально-караного діяння – хуліганства. Хуліганство проникає в усі «осередки» суспільства і створює для свого власного розвитку сприятливі соціальні умови. Хуліганство базується на ґрунті несприятливих соціальних умов і створює

несприятливі соціальні умови, ще більш посилюючи їх» [42, с. 91]. У цілому питання геному злочинності порушує доволі наскрізні проблемні питання, основне з яких полягає у тому, хто ж винен у вчиненні злочину, чи слід на законодавчому рівні передбачувати відповідальність за «геннообумовлені» злочини? У цьому випадку злочин слід розглядати на рівні безумовного рефлексу, що зрозуміло, не витримує жодної критики. Може, в окремих суспільствах схильність до вчинення злочинів може бути продиктована на «генетичному рівні», однак, ми переконані, що причини вчинення хуліганств в Україні є соціально детермінованими та полягають у комплексній взаємодії причин та умов хуліганств. Маємо відмітити, що злочинність не існує сама по собі, а жодна людина не народжується злочинцем.

Хуліганство вчиняють особи, які свідомо йдуть на конфлікт із суспільством, в основному мають негативну характеристику як на роботі, так і в побуті. Д. Шапіро називає відносно обмежену кількість чинників, що зумовлюють виникнення конфлікту, серед яких такі важливі для нашого дослідження, як: розбіжність інтересів, розбіжність у цінностях, розбіжність у сприйнятті, психологічні потреби тощо [47, с. 82]. Також особливо слід відмітити, що хуліганська філософія охоплює формування злочинного способу життя, якому відповідають не тільки хуліганства, але і інші насильницькі злочини. Завдяки цьому формується особливий тип особистості з орієнтацією на порушення громадського порядку і насильство. Йдеться про реакції особистості хулігана на соціальну, зокрема, на кримінальну ситуацію в країні, на різного роду кризові явища. Це відповідає мотивації злочинної поведінки хулігана. основі поведінки хулігана лежить його психіка, що є визначальною ознакою даної особистості, а це має пряме відношення до детермінації і причинності хуліганства [130, с. 84].

В ідеологічній, духовній сферах життя суспільства простежується втрата значною частиною населення загальновизнаних людських ідеалів, правовий нігілізм, «криміналізація» значної частини населення, недостатня довіра до правоохоронних органів та ін. При цьому не можна залишити поза увагою

деструктивний вплив на морально-етичний світ людини, насамперед на психологічно й культурно несформовану молодь, який здійснюють засоби масової інформації та соціальні мережі Інтернет. Йдеться про надмірну романтизацію та героїзацію образу осіб, які вчиняють злочини, як насильницької, так і майнової спрямованості.

Україна переживає складний і надзвичайно суперечливий період становлення правової державності: у суспільстві нерідко спостерігається правове безкультур'я, що перешкоджає встановленню принципу верховенства права. Правовий нігілізм набув масштабних розмірів і поширився від буденної сфери до діяльності органів влади. Витоки цього явища пов'язані з кризою сучасного суспільства, яке втрачає такі універсальні фундаментальні складові правосвідомості, як свобода, совість, солідарність, справедливість, відповідальність, обов'язок, тобто ті положення, якими має керуватися людина, визначаючи свою причетність до суспільства і держави. У таких умовах відбувається ескалація кримінального насильства в усі сфери життєдіяльності суспільства, дедалі більше людей прагнуть мати зброю як типовий універсальний засіб задоволення потреб, досягнення цілей та вирішення міжособистісних конфліктів. Набувши поширення у нашому суспільстві, правовий нігілізм є важливим фактором відтворення злочинності як соціального явища загалом [52, с. 29-30].

Окремим комплексом чинників у зазначеній групі детермінант є ті, що пов'язані з мотиваційною сферою особи хулігана. Так, за даними, отриманими С.В. Борисовим, хуліганські мотиви формуються через такі фактори впливу: 1) негативні умови морального формування особистості майбутнього хулігана, які полягають в негативному впливі найближчого оточення; 2) постійне зіткнення індивіда з ситуаціями невідповідності між наявними у нього можливостями та практично досягнутими ним засобами їх задоволення; 3) підвищене прагнення потенційного хулігана оцінювати ситуації тільки з позиції свого «Я» [22, с. 60-61]. Доволі цікавим виглядає підхід вчених, що розглядають детермінанти вчинення порушення громадського порядку через

механізм впливу людей один на одного. Такий механізм взаємодії вони розподіляють на підгрупи: 1) механізм, притягнення – привертання уваги людей до певної події, залучення їх до присутніх; 2) механізм наслідування полягає і копіюванні та відтворенні особою зразків і моделей поведінки оточення. Наслідування полегшує проблему вибору та суб'єктивно начебто зменшує відповідальність за можливі наслідки своїх дій, а також стає засобом солідаризації учасників; 3) механізм навіювання виявляється в активному психологічному впливі на людей із метою впровадження у свідомість певних поглядів, думок, оцінок; 4) механізм емоційного зараження – залучення присутніх до єдиного групового настрою внаслідок підсвідомої схильності людини піддаватися демонстрованим психічним станам за умов безпосереднього контакту; 5) механізм групової творчості – створення образів спільної уваги, що фокусують почуття і уявлення присутніх; 6) механізм групової могутності полягає у виникненні у кожного окремого учасника відчуття власної сили та непереможності, а тому й безкарності [32, с. 295-296]. У цілому такі види взаємодії можуть бути покладені в основу особистої мотивації хуліганської поведінки. Вони характеризуватимуть як одноосібно вчені хуліганства, так і хуліганства, що вчиняються групою осіб.

Сучасними дослідженнями встановлено, що для осіб, що вчиняють хуліганства у великих містах, характерні: антигромадська поведінка, низький рівень правосвідомості, культури і освіти, жорстокість, агресія, цинізм, «огрубіння» особистості, нездатність до співчуття і співпереживання, озлобленість, апатія, а також втрата позитивних соціально-значущих цінностей та зв'язків [160, с. 154].

У цій групі детермінант ми не можемо упускати «пусковий механізм вчинення хуліганства», або ситуативні чинники, якими можуть стати час (пора року та година доби), місце виникнення події, кількість присутніх тощо [32, с. 295].

До *організаційно-управлінських чинників*, що впливають на вчинення хуліганства можна віднести відсутність дієвої законодавчої бази з

профілактики хуліганства, коли криміногенна ситуація змінюється швидше, ніж чинне законодавство, а також організаційно-тактичні прорахунки під час організації та здійснення протидії злочинності проти громадського порядку та моральності.

Як зазначено в п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хуліганство», своєчасний і правильний розгляд кримінальних та адміністративних справ про хуліганство є дієвим засобом захисту нормальних умов життя людей, поновлення порушених прав потерпілих» [167, с. 370-374].

Оскільки правоохоронні органи не достатньо і не своєчасно реагують на «незначні» правопорушення (нанесення легких тілесних ушкоджень, побутові конфлікти, дрібні порушення громадського порядку, п'янство та вживання наркотиків), вони з часом переростають у більш тяжкі, насильницькі (хуліганства, пограбування, розбої та ін.) [32, с. 297]. Детермінантами, пов'язаними з недоліками правоохоронної і правозастосовної діяльності також є:

- зниження ефективності або взагалі відсутність превентивних та оперативних заходів підрозділів Національної поліції України;

- прорахунки у кадровому забезпеченні та плинність начальницького складу підрозділів поліції і, як наслідок, втрата професійно підготовлених працівників, практичного досвіду в організації оперативної та превентивної діяльності, що, своєю чергою, призводить до відсутності належного обліку осіб, які становлять оперативний інтерес, незадовільної організації взаємодії підрозділів превенції, оперативних підрозділів зі слідчими, іншими правоохоронними органами та громадськістю;

- неврахування особливостей регіональних умов, відсутність або низький рівень контролю за способом життя осіб, які перебувають на обліку, відсутність наступальності у запобіганні злочинності на вулицях та громадських місцях;

- окремо слід зазначити про вади реєстрації заяв та повідомлень про хуліганство в ЄРДР, можливості перекваліфікації через неточність формулювань у чинному законодавстві. Тому для органів та підрозділів Національної поліції слід розробити окрему методику (інструкцію) з реєстрації заяв та повідомлень про хуліганство.

2.3. Характеристика осіб, які вчиняють хуліганство, та віктимологічна характеристика жертв хуліганства

У зв'язку із тим, що склад кримінального правопорушення у виді хуліганства містить багато оціночних ознак та відсилає нас до аналізу юридичного закріплення ознак «внутрішнього світу» особи, яка вчиняє хуліганство, особливе значення у процесі нашого дослідження відводиться особі хулігана (особі, що вчинила хуліганство). Зрозуміло, що у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України, окремо не виокремлено потерпілого, однак, у будь-якому разі, з кримінологічної точки зору, пізнання жертви є невід'ємною частиною кримінологічного дослідження. тому, у цьому розділі викладення матеріалу буде присвячене питання особи злочинця та особи жертви злочину. Почнемо з першого.

Слід зазначити, що вчення про особу злочинця є одним з основних складників предметної галузі кримінологічної науки та дає змогу з'ясувати всі інші кримінологічні проблеми, будь-то детермінанти злочинності або організації боротьби з нею. Не випадково проблематиці вивчення особистості злочинця значну увагу приділяли представники класичних кримінологічних шкіл. Так, Ч. Беккарія, І. Бентам, Ф. Лист, Л. Фейєрбах та інші вчені вже у XVIII – XIX століттях рішуче відкинули теологічне розуміння злочинності як прояву «сатанинського», диявольського початку. На їхню думку – це наслідок свідомої поведінки людини, яка, володіючи повною свободою волі, здійснює вибір варіанта своїх дій [92; 126, с. 65].

Особа злочинця є складним поняттям, що утворюється поєднанням загальносоціологічного поняття «особа» і юридичного – «злочинець». Як зазначав А.П. Закалюк, при вживанні поняття «особистість злочинця» слід мати на увазі саме «соціальне обличчя» людини, яка скоїла злочин. Не можна ототожнювати поняття «особа злочинця» і «злочинна особа», оскільки перше не існує поза вчиненим злочином і властивостями суб'єкта злочину. Не можна

також ототожнювати в кримінології поняття «особа» и «особистість» [68, с. 235].

З точки зору метра, «особистість злочинця – це сукупність соціально-типових ознак, які сформувалися у процесі неблагополучного соціального розвитку особи, вирізняються суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину» [68, с. 239]. Як стверджує З.А. Загінєй, поняття особистості злочинця відображає її соціальну сутність, складний комплекс властивостей, зв'язків, відносин, що характеризують цю особистість, її моральний та духовний світ, який разом із соціальними умовами, з психологічними особливостями тією чи іншою мірою вплинув на вчинення злочину (злочинів) [66, с. 52].

За справедливим твердженням І.М. Даньшина, особа злочинця - це сукупність істотних і стійких соціальних ознак і соціально зумовлених біопсихо-логічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуються в учиненому конкретному злочині (злочинах) під вирішальним впливом негативних обставин зовнішнього середовища й надають діянню характер суспільної небезпеки, а винному - властивість суспільної небезпеки, у зв'язку з чим ця особа й притягується до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [48, с. 118].

Зазначені характеристики особи злочинця у єдиній сукупності, або системі, називають портретом злочинця. Він є узагальненням типових ознак особи, що вчиняє кримінальні правопорушення (типовою структурою особистості злочинця).

Своєю чергою, проблематика структури особистості злочинця містить ту чи іншу розгорнуту або більш спрощену схему структури, визначення основних структурних компонентів (підсистем), їх співвідношення, взаємодію й взаємозумовленість у межах цілісної особистості, вплив на вибір особистістю лінії поведінки в конкретній життєвій ситуації. Більшість

науковців у структурі особи злочинця як структурні компоненти виділяють соціально-демографічну, кримінально-правову й морально-психологічну групи ознак [91, с. 143].

Такі портрети за загальним правилом групують за видами злочинів. Вони вміщують найбільш розповсюджені (типові) ознаки соціально-демографічного, соціально-рольового, психологічного, кримінально-правового характеру. Варто погодитися з позицією С.А. Шалгунової, що особа злочинця – поняття умовне. Утім, «середньостатистичний злочинець» завжди буде необхідним суспільству для вироблення відповідних заходів запобігання. Практична та наукова значущість поняття особи злочинця полягає в тому, що воно дає можливість проводити класифікацію особи злочинця, розробляти методики вивчення особи злочинця, аналізувати злочинність та злочини, прогнозувати злочинну поведінку [206, с. 294].

Найчастіше у кримінологічних дослідженнях використовують такі критерії характеристики особи злочинця: 1) соціально-демографічні дані (вік, рівень освіти, рід занять, сімейне становище, місце проживання, належність до певної соціальної групи й інші дані про соціальний статус); 2) морально-психологічна характеристика (світоглядні й моральні риси й властивості особи, її погляди, переконання, ціннісні орієнтації тощо); 3) кримінально-правова характеристика (дає уявлення про особу злочинця з кримінально-правових позицій та охоплює якості, властиві саме злочинцю) [185, с. 204].

Розроблення кримінологічного портрету хулігана буде здійснюватись за цими критеріями. Для отримання найбільш повної картини про типову особу хулігана використовуватимемо узагальнені дані офіційної статистики про осіб, які вчинили хуліганства протягом 2016-2020 рр., а також вивчення 1008 кримінальних справ, порушених за фактами вчинення хуліганства у 2015-2020 рр. (у м. Київ, Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Луганській, Львівській, Одеській, Сумській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях).

Соціально-демографічні ознаки характеризують стать, вік, освіту,

сімейний стан, склад сім'ї, освітній рівень, спеціальність, професію, трудовий досвід і стаж, національну належність тощо. Перелічені ознаки дають уявлення про якісну сторону складу злочинців у структурі злочинності загалом та окремих її видів (груп), а також мають важливе значення для складання узагальненого уявлення про особистість злочинця [91, с. 244].

Стать особи, яка вчинила злочин. Проведене дослідження засвідчує, що абсолютна більшість осіб, які вчиняють вуличні злочини, є чоловіками (94%). Жінки вчиняють хуліганство у 5-6% випадків. За результатами аналізу кримінальних справ також спостерігається тенденція вчинення вуличних злочинів чоловіками (96%). Однак, слід відмітити, що серед «молодих хуліганів» частка осіб жіночої статі є більшою, ніж серед дорослих хуліганів. Як показують кримінологічні дослідження, проведені у 90-х і на початку 2000-х рр., за статтю неповнолітні, які вчинили злочини, розподіляються в співвідношенні чоловіків і жінок як 15:1. Проте останніми роками частка осіб жіночої статі поступово зростала. За спостереженнями А.П. Закалюка, за період із 2001 р. по 2006 р. частка дівчат зросла на 5% [70]. Така ж сама тенденція простежується й у питаннях вчинення жінками хуліганства. Хоча, в останні роки (2019-2020) частка жінок серед осіб, які вчинили хуліганство означилась тенденцією до зменшення (2019 р. – 4,6%, 2020 р. – 3,48%). Це у цілому корелює із загальною тенденцією зниження рівня жіночої злочинності в Україні. Як стверджує В.О. Меркулова, фізична обмеженість жінок, більш чуттєве, суб'єктивно-емоційне та проникливе сприйняття жінкою оточуючого, особливе значення для неї індивідуально-особистісних та родинних зв'язків суттєво виявляються в особливостях суспільно-правової поведінки: зумовлюють відмінні звички, прагнення, інтереси; позначаються на варіантах вибору поведінки, способах, мотивах дій [131, с. 256]. Особливістю жіночого хуліганства є те, що воно вчиняється або у групі осіб, або за «ідейним» спонуканням.

Наприклад, Северодонецькою місцевою прокуратурою Луганської області здійснюється процесуальне керівництво у кримінальному

провадженні за фактом грубого порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю (хуліганство), із застосуванням іншого предмета, спеціально пристосованого для нанесення тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 296 КК України). У ході розслідування встановлено, що у липні 2019 року, одразу після виборів народних депутатів України, мешканка міста, перебуваючи неподалік будівлі Северодонецької міської ради, спостерігала за розмовою одного з кандидатів в народні депутати України по одномандатному виборчому округу № 106 у м. Северодонецьку Луганської області з групою людей. Жінка, раптово підійшовши до кандидата в народні депутати та діючи умисно з хуліганських мотивів, спричинила останньому тілесні ушкодження, а саме за допомогою балончику із сльозогінним газом розбризкала сльозогінну речовину йому в обличчя, спричинивши тілесні ушкодження у вигляді хімічного опіку шкіряних покрів обличчя, лобу та очей, чим грубо порушила громадський порядок [76].

У цілому, слід констатувати, що хуліганство є виключно чоловічим видом кримінального правопорушення.

Вік злочинця. Зрозуміло, що вік злочинця надає можливість охарактеризувати не тільки і не стільки його біологічний розвиток, скільки вплив соціально-економічних чинників, а також розвиток його внутрішньої злочинної мотивації, що залежить від впливу соціальних інститутів (родина, школа, заклад професійної освіти, спортивні гуртки тощо) [18, с. 97].

Згідно з офіційною статистикою найбільш активною категорією осіб, що вчиняють хуліганства є особи у віці від 18 до 39 років. Загальна частка цих осіб, серед усіх вікових груп хуліганів становить 65%. При чому особи, що вчиняють хуліганство у віці 18-28 років становить 40%, а у віці 29-39 років 25%. Приблизно такі ж дані отримані під час аналізу кримінальних справ. Так, особи у віці 18-28 років вчинили 41% хуліганств, а особи у віці 29-39 років 28%. Наступною найбільш чисельною віковою групою хуліганів є особи у віці 40-54 років (12%). За результатом аналізу кримінальних справ встановлено,

що зазначена категорія осіб вчиняє 20% хуліганств. Також слід відмітити, що діти у цілому вчиняють 6% хуліганств (за результатами узагальнення кримінальних справ – 8%). Найменш чисельна група хуліганів – це особи від 55 років (4%, за матеріалами кримінальних справ – 3 %). Серед осіб цієї вікової групи найбільш чисельною є категорія осіб, що мали судимість за хуліганство (79%). Однак, є й випадкові хулігани, які вчинили його через збіг життєвих обставин.

У цілому слід підсумувати, що такий віковий розподіл вчинення хуліганств є закономірним через особливості фізичного та соціального розвитку людини. Особи, що найбільш часто вчиняють хуліганства перебувають у тому віці, коли людини найбільше схильна до вживання алкоголю, що виступає найбільш розповсюдженим фоновим явищем вчинення хуліганств. Також, зазначені особи, схильні активно та радикально виражати своє ставлення до подій, що відбуваються у суспільстві. На жаль, обирають злочинні шляхи такої демонстрації.

Стосовно критерію *громадянства осіб*, які вчиняють хуліганства, то слід зазначити, що в основному зазначене кримінальне правопорушення вчиняється громадянами України (87%). Іноземці вчиняють хуліганство приблизно у 1,5-2% випадків. Серед іноземців значний відсоток хуліганів – громадяни країн СНД. Такий стан справ пояснюється, перш за все, певною культурною історичною успадкованістю наших громадян та громадян країни СНД до вияву неповаги до суспільства шляхом вчинення кримінального правопорушення. Також ми не можемо не відмітити, що серед хуліганів-іноземців, що не є громадянами СНД, основний вид кримінального правопорушення – це хуліганство під час футбольних матчів, або хуліганство пов'язане з їхніми релігійними баченнями.

Важливе кримінологічне значення має характеристика *освітнього рівня осіб*, які вчинили кримінальні правопорушення, оскільки відповідний рівень тісно пов'язаний із загальною культурою особистості, її інтелектуальним розвитком та соціальним статусом, правосвідомістю і правовою культурою,

колом контактів, життєвими планами та можливостями їх реалізації [116, с. 75]. Освітній рівень осіб, що вчинили хуліганство, дозволяє встановити найбільш типовий освітній сегмент, на який слід звертати увагу під час розроблення заходів із запобігання хуліганству. За цим критерієм найбільш масовою є група осіб із середньою та професійно-технічною освітою (65%), при чому із середньою – 46%, із професійно-технічною – 19%. Меншими освітніми категоріями хуліганів є особи з базовою вищої освітою (бакалаврський рівень) – 10%, неповною середньою освітою – 8%. Найменше вчиняють хуліганств особи з вищою освітою (4%).

Ми переходимо до характеристики наступних критеріїв особистості хуліганів – *морально-психологічних та соціально-рольових ознак*. Перша з них, що корелює з освітнім рівнем – це зайнятість.

За офіційною статистикою найбільш масовою є група хуліганів, які є працездатними, однак ніде не працюють і не навчаються – 55-56%. Це пов'язано із тим, що зазначені особи не можуть нормально організувати свій час, свою трудову зайнятість, або вкладати зусилля у навчання. Вони сублімують енергію у вчинення кримінально-караних діянь, що характеризуються високим рівнем розбещеності. Таким самим діянням є хуліганство, яке з одного боку задовольняє їхні потреби у визначенні власного статусу у суспільстві, а з іншого – стають викликом для свідомих членів суспільства у питаннях вироблення дієвих механізмів соціально-корисної зайнятості цих осіб. Приблизно однаковими (у відсотковому значенні) є такі групи хуліганів, як учні та студенти – 7-8%, а також безробітні – 7-9%. Серед учнів та студентів найбільш масовою є група студентів професійно-технічних закладів вищої освіти – 39%, а середніх закладів освіти та закладів вищої освіти – 30% та 31% відповідно.

За матеріалами вивчення кримінальних справ, також найбільш масовою групою хуліганів є працездатні особи, які не працюють і не навчаються, - 71%. Відсоток робітників серед усіх винних у вчиненні хуліганства 13%, безробітних – 9%. Учні та студентів – 6%. Особи, що навчаються у школі

вчинили 4% хуліганств, у студенти професійно-технічних закладів – 9%. Також є стійка, хоча й не багаточисельна, група службовців – 1%.

Більше того, окремі з досліджуваних осіб були підприємцями та директорами невеликих підприємств, обіймали високі державні посади, тобто займали далеко не останнє місце в суспільстві. Утім, немало й тих, хто до моменту вчинення злочину мав кілька судимостей, скотився на соціальне дно, систематично пиячив, перебував на обліку в лікаря-нарколога [6, с. 124].

На цьому обмежується офіційна інформація про соціальні характеристики хуліганів. Однак, зрозуміло, що її не вистачить для повноцінного формування кримінологічного портрету сучасного хулігана. Тому, звернемось до відомостей, які нами було отримано під час вивчення кримінальних справ.

Перший з критеріїв, що нас цікавив – це сімейний стан. 72% хуліганств було вчинено неодруженими особами. У цей критерій увійшли особи, що взагалі не були одруженими, або на момент вчинення кримінального правопорушення були розлученими. Слід відмітити, що лише 28% хуліганств було вчинено одруженими особами. Однак, родинні стосунки у більшості з цих осіб характеризувались негативно. Такий відсотковий показник хуліганів за критерієм сімейного стану демонструє потужний профілактичний та запобіжний потенціал нормальної родини в українському суспільстві.

Також слід відмітити, що потребувало з'ясування питання про те, наскільки часто хуліганство вчиняють особи, що мають неповнолітніх дітей. Слід відмітити, що 71% хуліганів не мають таких. 9% хуліганів мають одну дитину, 4% - мають двох дітей, 3% - мають більше, ніж двох дітей. Знову ж таки, особи, що мають дітей вчиняють менше хуліганств. Це обумовлено, перш за все, їх підвищеною соціальною відповідальністю та її усвідомленням.

Ми переходимо до характеристики блоку критеріїв, що пов'язані з матеріальним становищем особи хулігана, його місцем проживання.

За критерієм матеріального становища особи, що вчинили хуліганство характеризуються таким чином: особа утримує себе самотійно, власним

заробітком та коштом, - 39%; особу утримується за рахунок заробітку та коштів членів родини – 41%; особа утримується за рахунок часткового свого заробітку та частково за рахунок заробітку членів родини – 12%. У 8% кримінальних справ були відсутні відомості за цим критерієм. Слід відмітити, що у другій групі осіб, заробіток винного був незначним та не дозволяв йому повноцінно забезпечувати себе. Такі характеристики матеріального становища хуліганів цілком корелюють з критерієм їхньої трудової зайнятості.

Щодо характеристики місця проживання, то слід зазначити, що нами піддавався аналізу критерій знаходження місця проживання хулігана. Слід відмітити, що у 76% хуліган, проживав у тому ж населеному пункті, де вчинив хуліганство. 13% хуліганів вчинили кримінальні правопорушення у межах області, де проживали. 7% - за межами області. Серед них більшість – це особи, що перебували на заробітках, відпочинку. Особи без постійного місця проживання вчинили 4% хуліганств. Серед них слід виокремити дві підгрупи: молоді активні хулігани, які свідомо провокували та активно порушували громадський порядок; дорослі пасивні хулігани, які вчинили хуліганство через атрофію соціальних утримувачів.

Стосовно житлово-побутових умов, то 36% осіб, що вчинили хуліганство, проживали у квартирах, 32% - у гуртожитку. У комунальних квартирах проживали 18% хуліганів, у приватних будинках – 12%. За місцем проживання позитивно характеризувались 3% хуліганів, 40% – задовільно, 42% – незадовільно, 15% – невизначено. Зрозуміло, що хуліганство є лакмусовим папірцем стану загальної культури особи. Якщо у більшості осіб хуліганів наявна характеристика за місцем проживання, яка можна назвати «ненормальною», то зрозуміло, що зазначені особи і є резервом «хуліганів». Більш того, неналежні умови проживання на макрорівні створюють умови для прищеплення негативних соціальних особистісних рис.

Слід підтримати ту точку зору, що групові норми поведінки здебільшого не фіксуються в якомусь певному вигляді: це просто звичайні реакції на стандартні ситуації, які в цій групі є доволі загальноприйнятими. Якщо в сім'ї

батьки вживають алкоголь, підліток звикає до цього як до звичайного порядку речей. Це і небезпечно, тому що під таку категорію само собою зрозумілих вчинків можуть підпадати і дрібні крадіжки, і лихослів'я, і хуліганські витівки в громадських місцях [24, с. 132].

Наступним блоком критеріїв кримінологічної характеристики особи хулігана є блок його *морально-психологічних якостей*. Цей показник в офіційній статистиці прийнято аналізувати крізь призму вчинення суспільно небезпечного діяння у стані наркотичного або алкогольного сп'яніння.

За даними офіційної статистики більша ніж кожна третя особа, що вчинила хуліганство, перебувала у стані алкогольного сп'яніння. Приблизно 37-39% хуліганів під час вчинення кримінального правопорушення. Своєю чергою осіб у стані наркотичного або токсичного сп'яніння взагалі незначна частина лише 0,05-0,45%. Саме така картина стану сп'яніння під час вчинення хуліганства пов'язана із тим, що стан алкогольного сп'яніння зумовлює більший ризик агресивних, антисоціальних дій, і, відповідно, збільшує кількість правопорушень, пов'язаних з тілесними ушкодженнями та хуліганством [65]. Наркотичне ж сп'яніння лише останнім часом фіксується у осіб, що вчинили хуліганство, через те, що набувають розповсюдження такі наркотичні засоби, що збуджують нервову систему до активного та агресивного поведіння. Так, наприклад, 10 квітня вночі у Львові на проспекті Червоної Калини чоловік у стані наркотичного сп'яніння кидався на автомобілі. Порушника зняли з автомобіля і доставили у відділ поліції №2 Львівського районного управління поліції. Він поведився неадекватно і був у стані зміненої свідомості. Виявилося, що це 34-річний львів'янин, який перебуває в активному розшуку за крадіжку та грабіж, вчинені повторно. Чоловік був під дією синтетичного наркотику солі. Його шпиталізували у медичний заклад [192].

За результатами вивчення кримінальних справ встановлено, що 26% осіб, які вчинили хуліганство систематично вживали алкогольні напої, 47% часто вживали алкоголь, 17 % – рідко, 5 % – не вживали. Як бачимо, найбільш

чисельна група хуліганів складається з тих осіб, хто систематично або часто вживав алкогольні напої (73%). Стосовно вживання наркотиків, то навпаки, 71% хуліганів взагалі не їх вживали, 12% – вживали часто, 9% – систематично, 5% – рідко.

Кримінально-правові ознаки осіб, що вчиняють хуліганство за офіційними статистичними даними полягають у груповому характері вчинення злочину, факті наявності або відсутності судимості та у деяких випадках, що мають кримінально-правове значення, характеристикою того, чи вчиняла особа раніше злочини. За результатами вивчення кримінальних справ нам вдалось деталізувати таку інформацію. Почнемо з офіційних даних.

Щодо групового характеру хуліганства, то маємо зазначити, що кожне четверте хуліганство вчиняються у складі групи (23-24 %). Хуліганству притаманні ознаки простих (не ускладнених) форм співучасті. Всього за проаналізований період (2016-2020 рр.) серед 9451 особи, якій повідомлено про підозру за вчинення хуліганства лише 10 осіб вчинили хуліганство у складі організованої групи або злочинної організації.

Слід зазначити, що в офіційній статистиці наявні нестабільні показники вчинення хуліганства у змішаних групах (повнолітніх спільно з неповнолітніми). Так у 2016 році 3,5% осіб вчинили хуліганство з неповнолітніми, у 2017 р. – 4,4%, у 2018 р. – 5%, у 2019 р. – 3,8%, у 2020 р. – 3,9%. Такі змішані групи складають приблизно 16-17% від усіх групових хуліганств, що вчиняються в Україні. Виключно у групах неповнолітніх вчиняється приблизно 5-7% групових хуліганств. У цілому слід відмітити, що для злочинності неповнолітніх властива підвищена латентність, оскільки багато їх діянь сприймаються як пустощі, викликані недостатньою соціальною зрілістю (крадіжки у сім'ї, сусідів чи навчальному закладі; хуліганські бійки, «відбирання» грошей та речей у молодших тощо). Про такі вчинки, за правило, не повідомляють до правоохоронних органів [24, с. 52]. Такий стан справ може свідчити про прищеплення злочинної субкультури дітям. У багатьох злочинних об'єднаннях вчинення хуліганства вважається вступним «обрядом»

для подальшої злочинної діяльності. Або саме з хуліганського середовища професійні злочинні угруповання підбирають собі молодь.

Наступною кримінально-правовою ознакою, за якою слід охарактеризувати особу хулігана, є судимість. Саме ця кримінально-правова категорія дозволяє встановити стійкість злочинної установки, спадкоємність поколінь злочинців і, нарешті – існування неформальних норм поведінки, спілкування, життєдіяльності взагалі (кримінальної субкультури) серед злочинців [18, с. 108]. Слід відмітити, що офіційна статистика оперує такими поняттями, як «особа, яка раніше вчиняла злочин» та «особа, з якої судимість не знята та непогашена». Друга категорія є складовою першої.

Слід відмітити, що відсоток осіб, які раніше вчиняли злочини, серед хуліганів складає приблизно 15-17%. Так, у 2016 році таких осіб було 300 (17,2% від загальної кількості хуліганів), у 2017 р. – 347 осіб (17,2%), у 2018 р. – 279 осіб (14%), у 2019 р. – 282 особи (15%), у 2020 р. – 246 осіб (13,6%). Необхідно відмітити, що серед цих осіб не зняту або непогашену судимість мали більше 50% осіб.

За результатами аналізу кримінальних справ встановлено, що 70% осіб, які вчиняли хуліганство не мали судимості. 17% - мали за вчинення хуліганства, 13 – мали за вчинення іншого злочину. Однак, у більшості випадків особа хулігана характеризується відсутністю судимості та факту вчинення злочину раніше.

Також за результатами вивчення кримінальних справ встановлено, що 30% осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні хуліганства, визнали свою вину повністю. 23% осіб – визнали свою вину частково. 47% осіб – не визнали свою вину. Такі показники обумовлені попередніми характеристиками осіб, що вчиняють хуліганства, а також самою специфікою цього злочину, яка полягає у демонстрації неповаги до суспільства і ця демонстрація продовжується й у пост кримінальному періоді.

Таким чином, нами здійснено аналіз основних кримінологічних ознак особи хулігана за такими групами критеріїв: соціально-демографічні,

морально-психологічні, соціально-рольові та кримінально-правові ознаки.

Розроблено типовий кримінологічний портрет хулігана. Доведено, що хуліган – це працездатна особа чоловічої статі (94%), у віці 18–39 років (65%), яка має середню та/або професійно-технічну освіту (65%), не працює і не навчається (70%), не перебуває у шлюбі (72%) та не має дітей (71%), схильна до зловживання вживання спиртними напоями (73%). 76% хуліганів мешкають у тому ж населеному пункті, де вчинили кримінальне правопорушення. 70% осіб, які вчинили хуліганство раніше не вчиняли його та не мали судимості за вчинення інших злочинів.

Доволі високою та стабільною кримінальною активністю характеризуються особи у віці 40-54 років (12%). Діти у цілому вчиняють 6% хуліганств. Серед «молодих хуліганів» частка осіб жіночої статті є більшою, ніж серед дорослих хуліганів.

87% усіх хуліганств вчиняється громадянами України. Іноземці вчиняють хуліганство приблизно у 1,5-2% випадків. Серед іноземців значний відсоток хуліганів – громадяни країн СНД.

Приблизно однаковими (у відсотковому значенні) є такі групи хуліганів, як учні та студенти – 7-8%, а також безробітні – 7-9%. Серед учнів та студентів найбільш масовою є група студентів професійно-технічних закладів вищої освіти – 39%, а середніх закладів освіти та закладів вищої освіти – 30% та 31% відповідно.

Кожний четвертий хуліган вчиняє його у складі групи (23-24 %). Хулігани об'єднуються у прості форми співучасті. Всього за проаналізований період (2016-2020 рр.) серед 9451 особи, якій повідомлено про підозру за вчинення хуліганства, лише 10 осіб вчинили хуліганство у складі організованої групи або злочинної організації. Простежується стійка тенденція вчинення хуліганства у змішаних групах (повнолітніх спільно з неповнолітніми). Так у 2016 році 3,5% осіб вчинили хуліганство з неповнолітніми, у 2017 р. – 4,4%, у 2018 р. – 5%, у 2019 р. – 3,8%, у 2020 р. – 3,9%. Такі змішані групи складають приблизно 16-17% від усіх групових

хуліганств, що вчиняються в Україні. 47% хуліганів не визнають свою вину.

Стосовно жертви хуліганства. Питання встановлення жертви від вчинення хуліганства є доволі спірним, оскільки не завжди складом цього злочину передбачена наявність потерпілого. Можемо стверджувати, що лише ч.ч. 3 та 4 ст. 296 мають опосередковане посилення на потерпілого через такі конструкції, як «опором представників влади або представників громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії», «вчинення із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень».

Маємо зазначити, що окремі вчені стверджують, що «не можна вести мову про потерпілих від хуліганства. Від останніх несе втрати усе суспільство ..., однак жертви, як такої, в цих злочинах виокремити неможливо» [18, с. 139].

В офіційній статистиці наявна інформація про потерпілих від хуліганства неповнолітніх. Так, у 2016 р. відносно неповнолітніх було вчинено 80 хуліганств (2% від загальної кількості зареєстрованих хуліганств), у 2017 р. – 70 (2,1%) , у 2018 р. – 61 (1,9%), у 2019 р. – 86 (2,6%), у 2020 р. – 64 (2,7%). Як бачимо, в Україні частішають випадки вчинення хуліганств стосовно неповнолітніх. Інша інформація щодо потерпілих від хуліганства за офіційними статистичними показниками відсутня. Однак, зрозуміло, що такої інформації обмаль. Тому, доцільно ввести до офіційної статистичної інформації критерій потерпілого від хуліганства.

Для подальшої характеристики жертв хуліганства вважаємо за необхідне звернутись до результатів узагальнення вивчення кримінальних справ.

Слід наголосити, що за результатами нашого вивчення кримінальних справ під час вчинення кожного третього хуліганства був наявний потерпілий – у 737 справах (37% від загальної кількості вивчених). Згідно з ч. 1 ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або

майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [113]. 78% потерпілих від хуліганства були фізичними особами, а 22% – юридичними. Найбільш розповсюдженим видом шкоди фізичним особам були нанесення тілесних ушкоджень, пошкодження майна, завдання моральної шкоди (в окремих випадках – було доведено до психічних розладів, фобій). Юридичним особам завдавалась виключно матеріальна шкода. Більшість з цих осіб перебували у державній або комунальній власності (76%), 24% – у приватній.

Зосередимо увагу безпосередньо на фізичних особах, потерпілих від хуліганства. 69% від усіх потерпілих від хуліганства – це чоловіки. Відповідно 31% - жінки. Більшою мірою чоловіки ставали жертвами хуліганства через те, що намагались припинити дії хуліганів, або були поруч з групами хуліганів. Жінки своєю чергою ставали жертвами хуліганів через властиву їм підвищену віктимність та самотійне перебування у тих місцях, де ймовірно можуть вчинятись хуліганства.

За віковим критерієм найбільш віктимною є група осіб у віці 21-25 років (22%), наступна – 26-30 років (17%). Групи осіб у віці 18-20 років та 31-35 років є співрозмірними та становлять 26 % від усіх потерпілих (по 13% на кожну). Особи старше 50 років ставали жертвами хуліганств у 14% випадків. Менш чисельними є групи осіб у віці 36-40 років (8%), 41-50 років (6%), 14-17 років (4%), до 14 років (3%).

Стосовно соціального статусу, найбільш чисельною групою потерпілих від хуліганства є робітники (31%). 20% потерпілих були безробітними, 18% потерпілих від хуліганства – підприємці. Приблизно однакові за чисельністю групи потерпілих – це пенсіонери та інваліди (13%), учні, студенти (12%). Найменш чисельною є група службовців (6%).

Стосовно освітнього рівня потерпілих, то за цим критерієм немає суттєвої різниці між рівнями освіти. Потерпілими від хуліганства ставали особи з професійною, професійно-технічною освітою (25%), середньою освітою (23%), вищою освітою (22%), неповною вищою освітою (10%),

школярі (8%). Можна стверджувати, що освітній рівень у віктимологічному пізнанні жертв хуліганства не є віктимно значущою ознакою.

Стосовно взаємовідносин між потерпілим та хуліганом до вчинення кримінального правопорушення, то 50% потерпілих від хуліганства не були знайомі з правопорушниками, а 38 % були випадковими знайомими. Тому, маємо зазначити, що у цілому 88% потерпілих від хуліганства є випадковими жертвами. 8% потерпілих мали дружні стосунки з особами, що вчинили хуліганство. 4% - мали товариські стосунки. Слід зазначити, що зазначені 12% потерпілих від хуліганства слід віднести до категорії жертв з високим ступенем ризику.

Така класифікація відповідає науковій концепції провідного вченого за напрямом кримінологічної віктимології О.М. Джужи, який виокремлює такі типи жертв злочинів: 1) випадкова жертва – коли особа стає такою внаслідок збігу обставин. Взаємовідносини, що виникли між жертвою і злочинцем, не залежать від їх волі і бажання; 2) жертва з незначним ступенем ризику – особа, яка живе за нормальних для всіх людей факторів ризику, і віктимність якої зросла непередбачено під впливом конкретної несприятливої ситуації; 3) жертва з підвищеним ступенем ризику – особа, яка володіє низкою віктимних властивостей. До цієї категорії належать два основні види жертв: а) жертви необережних злочинів – коли характер роботи, що вони виконують, або їх поведінка у громадських місцях мають вищу, ніж звичайна, віктимність; б) жертви умисних злочинів, соціальний статус яких або роль, що вони виконують, містять підвищений ризик; 4) жертва з дуже високим ступенем ризику – особа, морально-соціальна деформація якої не відрізняється від правопорушників [122, с. 129-130].

Такий попередній висновок щодо типології жертв хуліганства підтверджується наступними критеріями. Перший з них – стан потерпілого в момент вчинення злочину. 52% потерпілих від хуліганства перебували у нормальному стані, 11% - у хворобливому, 11% - у безпорадному. Загалом 74% від потерпілих за цим критерієм були випадковими жертвами. Своєю чергою

26% потерпілих мали підвищений рівень віктимності. Мова йде про осіб, що перебували у стані алкогольного (19%) та наркотичного (7%) сп'яніння.

Стосовно наявності судимостей, то 81% потерпілих їх не мали. 14% осіб раніше вчиняли злочин, серед них: 9% - особи раніше судимі, судимість яких погашена; 5% особи раніше судимі, судимість яких не погашена. За характером поведінки потерпілого, у 89% потерпілих вона була нейтральна, 7% - байдужа, у 3% - агресивна, провокуюча.

Проведеним дослідженням встановлено, що під час вчинення майже кожного третього хуліганства є наявною конкретно визначена жертва злочину. Жертвою хуліганства може стати будь-яка фізична або юридична особа, якій хуліганом завдано моральної, фізичної або майнової шкоди.

Констатовано, що в офіційній статистиці наявна інформація лише про потерпілих від хуліганства неповнолітніх (у 2016 р. – 80 хуліганств (2%), у 2017 р. – 70 (2,1%) , у 2018 р. – 61 (1,9%), у 2019 р. – 86 (2,6%), у 2020 р. – 64 (2,7%). Запропоновано ввести до офіційної статистичної інформації критерій потерпілого від хуліганства.

За результатами вивчення кримінальних справ встановлено, що під час вчинення кожного третього хуліганства був наявний потерпілий (37%). 78% потерпілих від хуліганства – фізичні особи, 22% – юридичні. 69% усіх потерпілих від хуліганства – це чоловіки, 31% – жінки. Найвищим ступенем віктимності характеризуються особи у віці від 18 до 35 років (65%). Потерпілими від хуліганства ставали особи з професійною, професійно-технічною освітою (25%), середньою освітою (23%), вищою освітою (22%), неповною вищою освітою (10%), школярі (8%). Робиться висновок, що освітній рівень у віктимологічному пізнанні жертв хуліганства не є віктимно значущою ознакою. 50% потерпілих від хуліганства не були знайомі з правопорушниками, а 38 % були випадковими знайомими. 52% потерпілих від хуліганства перебували у нормальному стані, 11% - у хворобливому, 11% - у безпорадному. Своєю чергою 26% потерпілих мали підвищений рівень віктимності (особи, що перебували у стані алкогольного (19%) та

наркотичного (7%) сп'яніння). 81% потерпілих раніше не вчиняли злочинів. 14% осіб раніше вчиняли злочин, серед них: 9% - особи раніше судимі, судимість яких погашена; 5% особи раніше судимі, судимість яких не погашена.

Усіх жертв хуліганства розподілено на дві групи: 1) випадкова жертва (88%); 2) жертва з високим ступенем ризику (12%).

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що середній коефіцієнт хуліганства у загальній структурі злочинності складає 0,79%. Всього з 2013 р. по 2020 р. було зареєстровано 31506 хуліганств. У 2013 р. було зареєстровано 6315 хуліганств (1,12% від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень), у 2014 р. – 4962 (0,94%), у 2015 р. – 4120 (0,72%), у 2016 р. – 3896 (0,68%), у 2017 р. – 3308 (0,67%), у 2018 р. – 3215 (0,69%), у 2019 р. – 3290 (0,78%), у 2020 р. – 2400 (0,72%). Визначено вади офіційної статистичної звітності у контексті визначення питомої ваги хуліганства серед усіх кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності. Так, лише до 2016 р. можна простежити питому вагу хуліганства серед цих кримінальних правопорушень (1,6%).

За кількістю вчинених (зареєстрованих) хуліганств усі регіони України розподілено на п'ять категорій: 1) регіони з дуже високим рівнем вчинення хуліганств (більше 300 на рік; м. Київ та Харківська область, іноді – Дніпропетровська область); 2) регіони з високим рівнем вчинення хуліганств (від 200 до 299 на рік; Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Львівська, Одеська області); 3) регіони з середнім рівнем вчинення хуліганств (від 100 до 199 на рік; Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Сумська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька області); 4) регіони з помірним рівнем вчинення хуліганств (від 50 до 99 на рік; Волинська, Донецька, Запорізька, Полтавська, Рівненська, Тернопільська області); 5) регіони з низьким рівнем вчинення хуліганств (від 1 до 49 на рік; Кіровоградська та Херсонська області). Маємо відмітити, що нами проаналізовано статистичні показники з 2016 по 2020 рік.

У громадських місцях вчинено 69% хуліганств, в тому числі на вулиці – 28%, на прибудинковій території – (24%), у парках та скверах 17%. На будівельних майданчиках вчинено 13% хуліганств, на об'єктах транспортної інфраструктури – 10%, на спортивно-побутових спорудах – 8%. Більшість

хуліганств вчиняється з 18.00 до 02.00. Так, з 18.00 до 20.00 вчинялось 10% хуліганств, з 20.00 до 22.00 – 19% хуліганств, з 22.00 до 00.00 – 17% хуліганств, з 00.00 до 02.00 – 10% хуліганств. Найбільша кількість хуліганств вчиняється у «теплі місяці»: травень – 12%, червень – 13%, липень – 14%, серпень – 14%. У вересні спостерігається спад вчинення хуліганств – 9%.

Найбільш розповсюдженим днем вчинення хуліганства є вихідний день (37%). У святкові дні вчиняється 6% хуліганств, у передсвяткові – 4%. У передвихідні дні вчиняється 20% хуліганств. 66 % хуліганств вчиняється одноосібно. Відповідно 34% хуліганств – вчиняється у складі групи. 62% хуліганств завдано матеріальних збитків, 24% хуліганств завдано фізичних збитків, у 14% хуліганств завдано моральні збитки.

Окрему дослідницьку увагу зосереджено на питанні латентності хуліганства, її показників, наслідків та заходів запобігання. 87% хуліганств вчиняються у присутності свідків, а 13% – без них. Серед основних заходів делатентизації хуліганства запропоновано вважати передбачення хуліганського мотиву у статусі кваліфікуючої ознаки усіх кримінальних правопорушень та відмови законодавця від існуючої конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України.

2. Визначено, що детермінаційний комплекс хуліганства складається з системи: а) тих детермінант, що спричиняються, корелюються та обумовлюються загально кримінальними детермінантами (загальних для всіх видів кримінальних правопорушень причин і умов, що їх породжують та сприяють у їх вчиненні); б) тих, що характерні тільки для злочинності у сфері громадського порядку та моральності; в) тих, що безпосередньо детермінують вчинення хуліганства. Доведено, що у випадку із хуліганством структура детермінації змінюється. Окремі базові чинники в детермінації загальної злочинності втрачають свій вплив до зміщуються з причин до умов.

Обґрунтовано, що залежно від сфери виникнення й функціонування, а також потенційного впливу на вчинення хуліганства, причини та умови хуліганства слід розподіляти на дві групи: перша – чинники (причини)

хуліганства – комплекс культурних та соціально-психологічних детермінант. Друга група – умови вчинення хуліганства (соціально-економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські (в тому числі недоліки правоохоронної і правозастосовної діяльності)).

Доведено, що на індивідуальному рівні причиною хуліганства є сформована під впливом різних негативних явищ і процесів антисуспільна установка (неповага до суспільства) в свідомості особи, яка спричиняє в неї рішучість грубо порушити громадський порядок поєднуючи це з особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Окрему увагу присвячено необхідності закріплення на законодавчому рівні (КПК України) окремого обов'язку органів досудового розслідування щодо виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, під час досудового розслідування. Також зосереджено увагу фонових явищах хуліганства – зловживанні алкогольними напоями, наркотичними речовинами, дитячій безпритульності та бездоглядності.

3. Розроблено типовий кримінологічний портрет хулігана. Доведено, що хуліган – це працездатна особа чоловічої статі (94%), у віці 18–39 років (65%), яка має середню та/або професійно-технічну освіту (65%), не працює і не навчається (70%), не перебуває у шлюбі (72%) та не має дітей (71%), схильна до зловживання вживання спиртними напоями (73%). 76% хуліганів мешкають у тому ж населеному пункті, де вчинили кримінальне правопорушення. 70% осіб, які вчинили хуліганство раніше не вчиняли його та не мали судимості за вчинення інших злочинів.

Доволі високою та стабільною кримінальною активністю характеризуються особи у віці 40-54 років (12%). Діти у цілому вчиняють 6% хуліганств. Серед «молодих хуліганів» частка осіб жіночої статі є більшою, ніж серед дорослих хуліганів.

87% усіх хуліганств вчиняється громадянами України. Іноземці вчиняють хуліганство приблизно у 1,5-2% випадків. Серед іноземців значний відсоток хуліганів – громадяни країн СНД.

Приблизно однаковими (у відсотковому значенні) є такі групи хуліганів, як учні та студенти – 7-8%, а також безробітні – 7-9%. Серед учнів та студентів найбільш масовою є група студентів професійно-технічних закладів вищої освіти – 39%, а середніх закладів освіти та закладів вищої освіти – 30% та 31% відповідно.

Кожний четвертий хуліган вчиняє його у складі групи (23-24 %). Хулігани об'єднуються у прості форми співучасті. Всього за проаналізований період (2016-2020 рр.) серед 9451 особи, якій повідомлено про підозру за вчинення хуліганства, лише 10 осіб вчинили хуліганство у складі організованої групи або злочинної організації. Простежується стійка тенденція вчинення хуліганства у змішаних групах (повнолітніх спільно з неповнолітніми). Так у 2016 році 3,5% осіб вчинили хуліганство з неповнолітніми, у 2017 р. – 4,4%, у 2018 р. – 5%, у 2019 р. – 3,8%, у 2020 р. – 3,9%. Такі змішані групи складають приблизно 16-17% від усіх групових хуліганств, що вчиняються в Україні. 47% хуліганів не визнають свою вину.

Проведеним дослідженням встановлено, що під час вчинення майже кожного третього хуліганства є наявною конкретно визначена жертва злочину. Жертвою хуліганства може стати будь-яка фізична або юридична особа, якій хуліганом завдано моральної, фізичної або майнової шкоди.

Констатовано, що в офіційній статистиці наявна інформація лише про потерпілих від хуліганства неповнолітніх (у 2016 р. – 80 хуліганств (2%), у 2017 р. – 70 (2,1%) , у 2018 р. – 61 (1,9%), у 2019 р. – 86 (2,6%), у 2020 р. – 64 (2,7%). Запропоновано ввести до офіційної статистичної інформації критерій потерпілого від хуліганства.

РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСТВУ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання хуліганству

Запобігання кримінально протиправній діяльності – одне з пріоритетних завдань нашої держави, котре на пряму корелюється з покращенням кримінологічної ситуації шляхом зменшення кількості кримінальних правопорушень. Варто звернути увагу, що на сьогоднішній день Україна майже не має гідних та дієвих стратегій диференційованої протидії та запобігання. Такий узагальнений підхід законодавця до проблеми створення заходів боротьби з протиправними проявами призводить до втрати ними дієвості через значні прорахунки у будівництві тактики та методики кримінально-правового та кримінологічного впливу. Більше того – значна кількість стратегій спрямована на подолання насильницької та майнової кримінально протиправної діяльності. Таким чином, вітчизняного законодавця цікавить виключно ядро злочинності. При цьому, як свідчать статистичні дані, частіше за все правопорушники вчиняють адміністративно та кримінально каране хуліганство. Останнє ж, у свою чергу, нерідко «закладає фундамент» для інших, більш тяжких, кримінальних правопорушень. Все це свідчить про необхідність термінового розроблення алгоритму ефективного кримінологічного впливу на осіб, які вчиняють такого роду суспільно небезпечні діяння. Основою такого впливу є загальносоціальні засоби та заходи, котрі створюють каркас усього комплексу запобігання кримінальним правопорушенням. Враховуючи вказане, вважаємо за доцільне зупинитись більш детально на цьому питанні та розглянути сутність і особливості загальносоціального запобігання хуліганству.

Відтак, запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності виступає основним видом боротьби зі злочинністю, що здійснюється уповноваженими на це суб'єктами і головною метою якого є безпосередньо зниження рівня злочинності. У кримінології термін

«профілактика злочинності» використовують як у широкому, так і у вузькому сенсі. У широкому сенсі під профілактикою розуміють діяльність усіх суб'єктів профілактичної діяльності (як спеціальних, так і тих, чий основні функції не пов'язані з правоохоронною діяльністю), націлену на протидію детермінантам злочинних проявів. Аналіз наукової літератури дає змогу зробити висновок, що під профілактикою злочинів у вузькому сенсі слід розуміти діяльність саме спеціальних суб'єктів, що полягає у розробленні й здійсненні заходів, спрямованих на виявлення й усунення детермінант злочинності, а також здійсненні превентивного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки. Детермінанти злочинності, котрі є об'єктами профілактичного впливу, – це різноманітні процеси суспільного буття: економічні, політичні, соціальні та інші, а також процеси людської діяльності та свідомості. Тому діяльність суб'єктів з обмеження, нейтралізації та усунення дії детермінантів злочинності потребують застосування профілактичних та безпосередньо запобіжних заходів у комплексі, системно [8, с. 192]. Пріоритетне завдання будь-якого виду запобігання – якісне зниження кількісних показників кримінально протиправної діяльності, що можна зробити виключно шляхом застосування кримінологічного інструментарію, такого як, наприклад, прогнозування.

Це підтверджується й висловом С.М. Іншакова, на думку якого системний вплив на злочинність – складний процес, у ході якого суб'єкт (система суб'єктів) за допомогою реалізації системи заходів (способів впливу) здійснює вплив на розвиток кримінального феномена [9, с. 5]. В.В. Голіна вважає, що інтегративна система організованої протидії злочинності, котра об'єднує різні запобіжні заходи, здійснюється на трьох рівнях: загально-соціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному [12, с. 84]: – на загально-соціальному рівні запобігання злочинності здійснюється різними органами державної влади й управління, а також громадськими організаціями та громадами, до безпосередніх функцій яких не належить боротьба зі злочинністю. Профілактичний вплив здійснюється шляхом розроблення та

реалізації різноманітних економічних та соціальних проектів і програм, які також опосередковано сприяють втіленню спеціально-кримінологічних запобіжних заходів; – спеціально-кримінологічне запобігання злочинності здійснюється конкретними державними органами, для яких боротьба зі злочинністю, захист прав громадян є професійним обов'язком. У процесі своєї професійної діяльності спеціальні суб'єкти здійснюють вплив на криміногенні фактори, а також встановлюють причини та умови вчинення злочинів та вживають заходів щодо їх усунення; – на індивідуальному рівні запобігання полягає у цілеспрямованих заходах щодо конкретної особи (групи осіб), схильної до вчинення злочину, причин та умов, що детермінують поведінку цієї особи. Важливою є позиція науковців, котрі виділяють рівні протидії злочинності стосовно групового суб'єкта діяльності: перший – діяльність на рівні великих соціальних груп, другий – на рівні малих соціальних груп, третій – на рівні окремої особи [44, с. 166]. На сьогоднішній день загальносоціальне запобігання є основою кримінологічних стратегій, що обумовлено повноваженнями та сферами дії суб'єктів їх реалізації. Насправді, не є таємницею той факт, що локальні програми боротьби з кримінально протиправними проявами дуже рідко бувають ефективними та здатними радикально вирішувати проблемні ситуації. У зв'язку із цим перший крок в цьому питанні повинна робити держава і вже потім – підпорядковані їй суб'єкти.

Д.А. Шестаков вважає, що вплив на особу, котра схильна до вчинення злочину, є більш ефективним, якщо його здійснювати саме на груповому рівні [68, с. 240], тобто на рівні малої соціальної групи – сім'ї, трудового або навчального колективу. Щодо суб'єктів, котрі здійснюють запобігання злочинності, то ними є державні органи, громадські організації, соціальні групи, посадові особи та громадяни, які цілеспрямовано здійснюють розроблення та реалізацію заходів із запобігання злочинності, у зв'язку з чим мають права, обов'язки та відповідальність за виконання покладених на них завдань [12, с. 93]. Думка вченого підтверджує наш підхід, відповідно до якого

перша ланка в системі запобігання кримінально протиправній діяльності – це заборонна та регулююча нормативно-правова база. Особливо ця теза яскраво може бути продемонстрована на прикладі досліджуваного нами хуліганства. Протягом тривалого часу останнє вважалось «злочином нетверезості», тобто законодавець пояснював такого роду схильність залежністю від алкоголю та наркотичних засобів. Останні ж, у свою чергу, часто стають наслідком нестабільної економічної та політичної ситуації в країні, відсутності виважених норм, здатних стримати особу за рахунок репресивних заходів та засобів кримінально-правового та кримінологічного впливу.

На загальносоціальному рівні держава докладает зусиль до формування правової культури і правосвідомості своїх громадян. Про те, що підвищення рівня правової культури та правосвідомості громадян є суттєвим чинником у боротьбі зі злочинністю, свідчить затвердження ще 18 жовтня 2001 року Національної програми правової освіти населення. Метою цієї програми є підвищення рівня правової освіти населення, створення належних умов для набуття громадянами правових знань, а також забезпечення їх конституційного права знати свої права й обов'язки [44, с. 58]. Суб'єктами втілення положень програми є органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, навчальні та культурні заклади, наукові установи, міжвідомчі координаційно-методичні ради з правової освіти населення, центри зв'язку з громадськістю при органах внутрішніх справ та засоби масової інформації тощо. Профілактичними заходами, котрі здійснюють вказані суб'єкти, є правова пропаганда та інформування громадськості про стан злочинності. Нині така робота проводиться досить активно. Ще одним завданням заходів, що розглядаються, є інформування громадськості, перш за все, про існування та місцезнаходження в їхньому місті або районі служб та центрів, покликаних захистити особу в разі виникнення складної конфліктної ситуації з її оточенням [101, с. 194]. Правова освіта, на нашу думку, повинна проводитись ще у закладах середньої освіти, що

сприятиме попередженню всіх видів та форм кримінально протиправної діяльності.

Преса також є досить доступним і поширеним джерелом інформації для багатьох громадян. Популярні періодичні видання поділяються за гендерним, віковим та різними тематичними критеріями. Використання такого поділу задля здійснення правової пропаганди та психологічного навчання може дати позитивний профілактичний результат. Розроблення та прийняття законів, різноманітних національних програм, удосконалення наявної законодавчої бази, на основі якої відбувається регулювання суспільних відносин в усіх суспільних інститутах, відображає правові заходи загальносоціальної профілактики, які потім реалізуються в заходах соціально-економічного характеру. Тому і правові, і соціально-економічні заходи, їх розроблення та реалізацію доцільно розглядати разом. Суттєве превентивне значення для зменшення кількості злочинів мають заходи соціально-економічного характеру. Підвищення матеріального забезпечення та матеріальна підтримка соціально незахищених верств населення (неповнолітніх; пенсіонерів; інвалідів; жінок, котрі доглядають за дітьми) сприяє формуванню їхньої самостійності й незалежності, що відбивається і на їхній поведінці у повсякденному житті та сприяє зниженню рівня віктимності. До того ж матеріальна забезпеченість і соціальна захищеність мають сприяти зниженню не лише корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, а й насильницьких, особливо тих, які вчинюються з використанням певного стану залежності жертви від злочинця. Відчуття фінансової та соціальної захищеності суб'єктами будь-яких взаємин сприяє зниженню такого стану особи, який є основною умовою вчинення цієї категорії злочинів [8, с. 194]. Варто звернути увагу на те, що хуліганство у більшості випадків вчиняється або неповнолітніми особами, або громадянами, котрі мають певного роду залежності, що провокує на вчинення протиправного акту з метою демонстрації протестної поведінкової реакції. Саме тому основою будь-якої

кримінологічної загальносоціальної програми має стати виявлення та виховна робота з підлітками та дорослими, котрі мають певні девіації.

Вчені, котрі вивчали феномен хуліганства вірно вказують, що об'єктом загальносоціального запобігання зазначеному виду кримінальних правопорушень є ті деструктивні явища суспільного життя в економічній, соціальній, ідеологічній сферах, що негативно впливають на свідомість осіб, формуючи її криміногенний ухил, та справляють опосередкований вплив на виникнення мотивації до їх вчинення. Вченими запропоновано перспективні загальносоціальні напрями запобігання хуліганству. Душпастирська діяльність у взаємодії з інститутом пробації є перспективним напрямом протидії хуліганству (так само – всім іншим видам злочинності). Низкою запропонованих заходів загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству охоплюється і віктимологічний напрям запобігання цьому виду кримінальних правопорушень. Саме тому очевидно є необхідність розроблення і запровадження державної стратегічної програми з протидії злочинності – як ефективного інструменту запобігання різним видам злочинів, а також кримінальним проступкам, зокрема й хуліганству [100, с. 18]. Насправді, церква відіграє дуже важливу роль в контексті профілактичної та запобіжної роботи з особами, які схильні до вчинення хуліганства. Частіше за все людину на таке провокує агресія, котра не може знайти вихід, а тому залишається нереалізованою. Ще однією проблемою можуть стати такі деструктивні фактори як незадоволення власним матеріальним становищем, проблеми особистого характеру тощо. У зв'язку із цим залучення священнослужителів та психологів допоможуть кримінальному правопорушнику знайти ядро своєї проблеми, котра є каталізатором хуліганських дій.

У сучасній кримінології набуло розповсюдження положення, що загальносоціальне запобігання має складатися з сукупності правових, соціально-економічних, культурно-виховних, інформаційних, соціально-психологічних та деяких інших заходів, які забезпечують подальший розвиток

і вдосконалення суспільної системи та здійснюються в державі з метою небезпосереднього запобігання злочинам, а вирішення економічних і соціальних завдань, що передбачає усунення негативних явищ і процесів, які існують у суспільстві. Цей рівень є однією із сторін соціального розвитку держави [8, с. 328]. У контексті нашого дослідження, візьмемо за основу визначення, за яким загальносоціальне запобігання – це позитивний ефект продуманої регіональної соціально-економічної політики, яка здійснюється не тільки і не стільки з метою безпосереднього запобігання злочинності, а й спрямована, передусім, на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави, розв’язання суперечностей у сфері економіки, морально-духовній, соціальній сфері життя людей у регіонах. Вона здійснюється різними органами державної влади та управління, громадськими формуваннями, для яких функція запобігання злочинності, загалом не є головною або професійною (фаховою) [100, с. 317]. Ми абсолютно погоджуємось із вказаною тезою, оскільки загальносоціальне запобігання – це, в першу чергу, сукупність факторів, котрі у тісній взаємодії та взаємозалежності здатні якщо не в повній мірі подолати, то хоча б знизити кількість випадків вчинення кримінально протиправних хуліганських дій.

У наукових джерелах під загальносоціальним запобіганням злочинності розуміється соціально позитивна діяльність держави та суспільства (політична, економічна, моральна тощо), яка утворює основу для зменшення негативних антисуспільних проявів у країні. Водночас таке запобігання є також і умовою для ефективного спеціально-кримінологічного запобігання, яке на відміну від загальносоціального, безпосередньо спрямоване на недопущення вчинення злочинів. Загальносоціальне запобігання досягає мети безпосередньо у процесі вдосконалення всієї системи суспільних відносин [102, с. 332]. Як зазначає В.В. Голіна, об’єкт запобіжного діяння – це окремі негативні явища і процеси реальної дійсності матеріального і духовного характеру (або їх сукупність), різні за генезою, сферою, формами та інтенсивністю проявів, які, взаємодіючи з властивостями особистості,

призводять до виникнення кримінальної мотивації, наміру, прийняття рішення на вчинення злочину та його реалізацію [104, с. 49]. А.П. Закалюк вказує, що заходи загальносоціального запобігання мають своїм об'єктом явища, факти, прояви тощо, які мають із злочинністю, хоч і не спричинюючий чи обумовлюючий, але інший детермінуючий, здебільшого кореляційний зв'язок або зв'язок станів. У такому разі запобіжний вплив на них, хоч і не цілеспрямований, належить до загальносоціального [13, с. 328]. Таким чином, об'єктом загальносоціального запобігання хуліганству є ті деструктивні явища суспільного життя в економічній, соціальній, ідеологічній сферах, що негативно впливають на свідомість особи, формуючи її криміногенний ухил, а також мають опосередкований вплив на виникнення мотивації до вчинення грубого порушення громадського порядку [105, с. 199]. Вказані вчені вірно відмічають, що стрижень хуліганства – це людина, котра прагне порушити громадський порядок, часто – з метою досягнення певної мети. Така особа не завжди є аморальною або такою, що має девіації. Однак, центр мотивації знаходиться у підсвідомості правопорушника. Сама ж мотивація виправдовує для правопорушника ту зухвалість, з якою він грубо порушує громадський порядок.

Деструктивні нахили в особи формуються змалку, тому розроблення ефективних державних заходів з удосконалення процесу виховання дітей з урахуванням сучасних демократичних та гуманістичних стандартів має бути прерогативою державної освітньої політики. Напрями виховання молоді мають бути спрямовані на сферу сімейних відносин та площину надання освітніх послуг закладами дошкільної та шкільної освіти. Виховання дітей – є першочерговим завданням батьків. Проте на питання, як правильно виховати дитину, щоб вона була гідним членом суспільства, відповідь відшукати важко не лише серед пересічних громадян, а і спеціалістів. Видається, що держава має створювати умови для належної допомоги батькам у цьому питанні [105, с. 199]. Така допомога може полягати у створенні закладів дозвілля, в яких дитина зможе займатись творчістю, музикою тощо. Важливими є і спортивні

секції, котрі здатні знизити рівень вільної енергії неповнолітнього. Актуальним є відвідування дітьми разом із батьками театрів та музеїв з метою підвищення рівня культури.

О.М. Костенко слушно зазначає: «Соціальна культура людей – основа розвитку національної освіти. ... захистити націю від деградації можливо єдиним способом – за допомогою формування соціальної культури громадян запобігати їх соціопатизації. Націотворчими можуть бути тільки люди, які не мають соціопатії, тобто ті, що мають належну соціальну культуру, яка забезпечує узгодженість їх волі і свідомості з законами соціальної природи, властивими для даної національної освіти» [123, с. 178]. Відповідно до абзацу першого, другого преамбули Закону України «Про освіту» освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [170]. Таким чином, освіта – це одна з найважливіших складових в контексті загальносоціального запобігання кримінально протиправній діяльності взагалі та хуліганства зокрема.

Саме у навчальних закладах більшою мірою відбувається соціалізація та особистісне становлення дитини. Формування високого рівня життєвої компетентності дитини, а також відповідного ціннісного ставлення до самої себе та оточуючого світу має бути пріоритетними напрямками діяльності освітніх закладів. Природні закони суспільного життя людей (у тому числі

закони природного права) визначають поведінку людей через «механізм» волі і свідомості людини. Узгодженість волі і свідомості людини з природними законами, і зокрема із законами природного права, за якими існує людське суспільство, утворює феномен, який називається правовою культурою цієї людини. Правова культура людини може бути також представлена як «єдність природних прав» і «природних обов'язків», втілена у змістовій структурі волі і свідомості людини. Визначена у такий спосіб правова культура людей є радикальним засобом протидії зловживанням прав людини [171]. Для підвищення рівня культури та правової обізнаності дітей освітні програми [188] мають бути більш акцентовані на розвиток соціальної і громадянської компетентності та громадянської відповідальності. Це сприятиме розвитку вмінь ухвалювати виважені рішення в складних життєвих ситуаціях, формуванню відповідального члена суспільства, який розуміє принципи і механізми його функціонування та поважає права людини. Досягти цього можна шляхом збільшення кількості навчальних годин з предмета «Основи правознавства», проведенням у межах уроку або в позаурочний час уроків-семінарів, конференцій, форумів, спектаклів, брифінгів, квестів, інтерактивних уроків тощо. Такі заходи слід проводити із залученням фахівців у галузі права (працівників правоохоронних органів, суду, державної кримінально-виконавчої служби тощо) та психологів з метою поглиблення у дітей знань у сфері правознавства, а також належних правил поведінки [105, с. 201]. На нашу думку, правова освіта у навчальних закладах завжди має відбуватись із залученням працівників правоохоронних органів, оскільки це надасть можливість підлітками сприйняти інформацію більш доступно та серйозно за рахунок наведення реальної практики.

Зменшення рівня вживання алкоголю можуть позитивно вплинути такі заходи: – популяризація здорового способу життя у ЗМІ та соціальних мережах; – організація використання позитивного радянського досвіду щодо залучення неповнолітніх, молоді до зайняття фізичною культурою, спортом на безкоштовній основі (за рахунок Державного бюджету). Цього можна досягти

шляхом створення розгалуженої загальнодержавної мережі спеціалізованих спортивних організацій. Таким чином фізична енергія молоді буде спрямована на самовдосконалення, відволікатиме від негативних помислів і протиправної поведінки; – розповсюдження інформації на телебаченні та відомих інтернет-ресурсах про шкоду здоров'ю внаслідок вживання алкоголю та його деструктивного впливу на психіку людини [105, с. 202]. Вказані заходи є дуже доречними, особливо, враховуючи те, що як ми вищевказували, хуліганство протягом тривалого проміжку часу вважали «алкогольним злочином», що і на сьогоднішній день підтверджується статистичними даними.

Вказане підтверджується прикладом із судової практики. Так, відповідно до вироку Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 2 червня 2021 року по справі № 175/436/18 (провадження № 1-кп/175/40/18) особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст.296, ч.1 ст.186, ч.3 ст.296, ч.3 ст.296 КК України за наступних обставин: *23 вересня 2017 року близько 22.00 години обвинувачений, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходився на дискотеці, що проводилася у громадському місці по вул. Шкільній, 14 у с. Чумаки Дніпровського району Дніпропетровської області, де у нього раптово виник злочинний умисел, спрямований на вчинення хуліганства.*

Реалізуючи свій злочинний умисел він, знаходячись у вказаному місці, діючи з особливою зухвалістю, грубо порушуючи громадський порядок і виражаючи явну неповагу до суспільства, будучи раніше судимим за хуліганство, гучно ображав оточуючих його людей грубою нецензурною лайкою, а потім, перебуваючи за спиною раніше незнайомого йому чоловіка, безпідставно умисно наніс останньому один удар правою рукою у праву скроневу частину голови, внаслідок чого він нахилився у правий бік. Після цього обвинувачений умисно наніс потерпілому ще один удар ногою в область обличчя, внаслідок чого потерпілий присів, а хуліганській дії обвинуваченого були припинені працівниками поліції та військовослужбовцями Національної Гвардії України.

У результаті цих умисних дій обвинуваченого потерпілому спричинені тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми, струсу головного мозку, закритого перелому кісток носу із задовільним стоянням уламків, садна на спинці носу і субкон'юнктивального крововиливу правого ока, які відносяться до легких тілесних ушкоджень як таких, що спричинили короточасний розлад здоров'я тривалістю понад 6 діб, але не більше як три тижні (21 день). В період часу приблизно з 22.00 години 06 січня 2018 року приблизно по 01.00 годину 07 січня 2018 року обвинувачений знаходився на автодорозі поблизу будинку № 40 по вул. Вишневій у с. Чумаки Дніпровського району Дніпропетровської області, де у нього раптово виник злочинний умисел, спрямований на вчинення хуліганства. З цією метою у вказаному місці, яке є громадським місцем, він, діючи з особливою зухвалістю, грубо порушуючи громадський порядок і виражаючи явну неповагу до суспільства, будучи раніше судимим за хуліганство, гучно ображав оточуючих його людей грубою нецензурною лайкою, а потім підійшов до малознайомого, став навпроти та умисно наніс один удар правою рукою, зжатою у кулак, в область голови потерпілого, внаслідок чого останній втратив рівновагу і впав на землю.

У цей час чоловік з метою припинення протиправних дій обвинуваченого зробив йому зауваження, на що отримав у відповідь нецензурну лайку. Після цього обвинувачений, діючи з особливою зухвалістю, грубо порушуючи громадський порядок і виражаючи явну неповагу до суспільства, підійшов до чоловіка і умисно наніс йому один удар лівою рукою, стиснутою у кулак, в область щелепи праворуч і один удар невстановленим предметом у тім'яну область, внаслідок чого останній впав на землю.

Далі обвинувачений, продовжуючи порушувати громадський порядок, виявив намір на подальше спричинення тілесних ушкоджень чоловіку, однак отримав опір від особи, котра намагалася припинити хуліганські дії обвинуваченого, який штовхнув останню у грудну клітину, внаслідок чого та впала на землю.

Після цього, у вищезазначений період часу поблизу будинку, діючи в результаті раптово виниклого умислу на відкрите заволодіння чужим майном, скориставшись тим, що потерпілий підіймається з землі та не може чинити активний опір, правою рукою зірвав з її шиї ланцюжок і ладанку із жовтого металу загальною вартістю 594,50 грн. і з місця злочину зник, завдавши потерпілій матеріальну шкоду у вказаному розмірі. Крім того, 18 вересня 2018 року близько 21.30 години потерпілий знаходився поблизу будинку, де у нього раптово виник злочинний умисел, спрямований на вчинення хуліганства.

З цією метою у вказаному місці, яке є громадським місцем, він, діючи з особливою зухвалістю, грубо порушуючи громадський порядок і виражаючи явну неповагу до суспільства, будучи раніше судимим за хуліганство, гучно ображав оточуючих його людей грубою нецензурною лайкою, кидав каміння та фрагменти деревини по вікнах квартири, а потім підійшов до малознайомого, став навпроти та умисно наніс один удар прямою рукою, зжатою у кулак, в область обличчя потерпілого, внаслідок чого останній втратив рівновагу і впав на землю. Після цього обвинувачений, не дозволяючи потерпілому підвестися, продовжив завдавати йому удари.

У цей час потерпілий, спробував припинити хуліганські дії, однак обвинувачений умисно наніс йому у відповідь один удар рукою, стиснутою в кулак, у область обличчя та один удар прямою ногою в область живота, внаслідок чого потерпілий втратив рівновагу і впав на землю. Далі обвинувачений, продовжуючи порушувати громадський порядок, продовжив виражатися нецензурною лайкою на адресу потерпілих та кидати каміння у їх напрямку і у напрямку інших громадян, які перебували в зазначеному місці, а потім припинив свої хуліганські дії та пішов у невідомому напрямку [61]. Таким чином, особа мала алкогольну залежність та схильність до безконтрольної агресивної поведінки. Більше того, кримінальний правопорушник вже мав судимість за аналогічне суспільно небезпечне діяння.

Відповідно до вироку Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 27 квітня 2021 року по справі № 192/1302/18, провадження № 1-кп/204/79/21 особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України за наступних обставин: *обвинувачений 23 травня 2018 року о 02 годині 30 хвилин, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, прийшов до території Солонянського ВП ДВП ГУНП в Дніпропетровській області, яке розташоване за адресою: Дніпропетровська область, Солонянський район, смт. Солоне, вул. Строменка, 1, де достовірно знаючи, що вказане відділення поліції працює цілодобово, діючи умисно, з хуліганських мотивів, грубо порушуючи громадський порядок, виражаючи явну неповагу до працівників правоохоронних органів, з метою показати свою зневагу до існуючих правил та норм поведінки у суспільстві, з особливою зухвалістю, вчинив підпал службового автомобіля «ВАЗ-2107», який знаходився навпроти входу до адміністративної будівлі Солонянського ВП ДВП ГУНП в Дніпропетровській області, після чого з місця вчинення кримінального правопорушення зник. В результаті дій обвинуваченого було порушено нормальну діяльність працівників Солонянського відділу поліції. Умисні дії обвинуваченого, які виразились у хуліганстві, тобто грубому порушенні громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю, кваліфікуються, як вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України [61]. Цей приклад також підтверджує негативний вплив алкоголю на особу правопорушника, який вчинив хуліганство.*

Ефективним засобом розповсюдження такої інформації може бути також кінематограф, який останнім часом активно відроджується в Україні. Як слушно зазначено у радянській праці «Искоренинию подлежит», виданій за співпраці в/о «Союзінформкіно» та Відділу загальної профілактики Управління кримінального розшуку Міністерства внутрішніх справ СРСР ще у 1975 році, «вказуючи у кіно на мерзенне, п'яне, неконтрольоване розумом

озвіріння, як на джерело злочину, виказується позиція медичних працівників та психологів щодо закономірності впливу алкоголю на психічну діяльність та його наслідок – зникнення у поведінці п'яного вищих механізмів самоконтролю: сорому, совісті, оцінки соціальної значущості своїх вчинків. Замислюючись про це, глядач починає розуміти природу «вितिрання» особистості під впливом систематичних атак алкоголю на вищі функції психіки, що регулюють поведінку особи в суспільстві» [208, с. 5]; – збільшення вікового цензу продажу алкогольних напоїв до 21 року; – заборона будь-якої реклами алкогольних напоїв не лише на телебаченні, а і в друкованих ЗМІ, інтернет-ресурсах, закладах громадського харчування; – законодавче забезпечення реального застосування адміністративної відповідальності за вживання алкогольних напоїв у громадських місцях. Підвищення організації дозвілля та зайнятості населення. Для більш продуктивного залучення непрацевлаштованих осіб та бажаючих організувати власне дозвілля важливим аспектом є не лише існування відповідних програм, а й доведення до відома населення відповідної інформації про їх наявність. Така інформація у виді сформованих цільових каталогів із переліком державних та недержавних пропозицій із працевлаштування та освітніх програм може розповсюджуватись органами праці та соціального захисту населення, державною службою зайнятості, навчальними закладами тощо [105, с. 202]. Дійсно, більша частина деструктивного впливу напряду залежить від кінопродукції, котра демонструється сучасному населенню (в особливості – підліткам). Створюючи головного героя, котрий, навіть порушуючи громадський порядок, залишається позитивним персонажем, який користується загальнонаціональною любов'ю та повагою, режисер закладає у підсвідомість хибне уявлення про «хороше та погане» та про безкарність і вседозволеність.

Важливе значення у виконанні правоохоронними органами своїх функцій відіграє налагодження співпраці з громадськістю. Здійснення ефективного захисту громадського порядку без участі громадян, за їх

байдужого ставлення до вчинюваних актів протиправної поведінки – є вкрай ускладненим та сприяє підвищенню рівня злочинності. Якщо у свідомості осіб, що вчиняють правопорушення, єдиним стримуючим фактором є страх перед викриттям працівниками поліції, то вона скоріше вчинить протиправне діяння, аніж відмовиться від цього, оскільки результативність роботи правоохоронних органів щодо своєчасного прибуття за викликом, виявлення кримінального правопорушення та подальшого його розслідування, поза сумнівом, потребує підвищення. Водночас, якщо серед стримуючих факторів правопорушників буде страх викриття та затримання іншими особами, то намір вчинити кримінальне правопорушення буде не таким рішучим, та, можливо, взагалі зникне. Забезпечення громадського порядку є не тільки конституційним обов'язком держави в особі відповідних державних правоохоронних органів, а передусім – самих громадян, абсолютна більшість яких зацікавлена у безпечних та комфортних умовах життя. Формування партнерства у сфері охорони громадського порядку між поліцією та громадськими організаціями має бути одним із пріоритетних напрямів роботи поліції. Задля посилення ефективності такого партнерства, серед населення слід популяризувати діяльність відповідних громадських організацій з охорони громадського порядку, заохочувати участь у них, залучати до їх діяльності органи державної влади та міжнародні організації. Такі організації можна створювати на базі вищих навчальних закладів, професійно-технічних училищ, підприємств, установ та організацій різних форм власності [105, с. 207]. На нашу думку, *під загальносоціальним запобіганням хуліганству необхідно розуміти сукупність соціально-культурних, економіко-політичних та педагогіко-правових заходів та засобів, спрямованих на раннє встановлення та усунення деструктивних та фонових явищ, котрі обумовлюють та/або сприяють вчиненню кримінально протиправних хуліганських дій.* Загальносоціальне запобігання хуліганству має проводитись за наступними напрямками: 1) **правовий** – розробка та інтегрування державних програм та стратегій протидії кримінальним правопорушенням

проти громадського порядку та моральності; встановлення детермінаційного комплексу та фонових явищ, котрі сприяють або обумовлюють хуліганські дії; перегляд кримінального законодавства в частині відповідальності за кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності; 2) *політико-економічний* – підвищення рівня матеріального забезпечення громадян шляхом перегляду співвідношення середнього місячного доходу із цінами на товари та послуги (у тому числі – комунальні); 3) *соціальний* – удосконалення нормативно-правової бази з питань взаємодії з особливо уразливими категоріями громадян (особи похилого віку, особи з інвалідністю, вагітні жінки тощо); підтримка державних програм та заходів, спрямованих на популяризацію здорового способу життя; взаємодія з міжнародними соціальними організаціями; залучення ЗМІ; 4) *педагогічний* – удосконалення системи правової освіти; популяризація культурного та наукового розвитку, творчості тощо.

Таким чином, проведені дослідження дозволили підсумувати, що заходи загальносоціального запобігання хуліганству майже в повній мірі відповідають іншим кримінально протиправним діянням. В сучасних умовах все більшої актуальності набуває запобігання за допомоги ЗМІ, що обумовлено технічним прогресом та прагненням держави до загальної комп'ютеризації. В частині кримінальної відповідальності за хуліганство чинне кримінальне законодавство майже не зазнало змін по відношенню до свого попередника, що негативним чином відбилось на створенні кримінологічних стратегій протидії вказаному діянню. Наразі загальносоціальні заходи запобігання хуліганству залишаються достатньо рудиментарними та неефективними, що можна пояснити нігілізмом працівників правоохоронних органів.

3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання хуліганству

Запобігання та протидія суспільно небезпечним діям – одна з головних функцій держави, котра втілюється у нормативно-правових актах та тривалих кримінологічних та віктимологічних стратегіях. На сьогоднішній день науки кримінально-правового циклу мають достатньо ґрунтовні знання щодо особливостей взаємодії з кримінальним правопорушником та способах покращення кримінологічної ситуації в країні. Як відомо, з метою удосконалення системи запобігання, останнє було поділене на декілька рівнів, одним із яких є спеціально-кримінологічне. Варто звернути увагу, що якщо загальносоціальне запобігання, здебільшого, включає в себе сукупність загальноприйнятих та універсальних заходів впливу на особу, яка вчинила протиправне діяння та може бути застосовано в уніфікованому вигляді для низки кримінальних правопорушень, то спеціально-кримінологічне вже диференціюється в залежності від низки факторів. В Україні на сьогоднішній день ведеться плідна робота над створенням нових, більш модернізованих підходів до боротьби з правопорушеннями, які посягають на громадський порядок, що обумовлено достатньо їх широкою розповсюдженістю та негативним бінарним впливом на інші заборонні діяння. Найбільш поширеним є хуліганство, котре, хоча і має доволі нетяжкий характер, але може бути реалізоване у достатньо небезпечних формах. Враховуючи вказане, вважаємо за доцільне розглянути більш детально актуальні та ефективні способи спеціально-кримінологічного запобігання вказаному діянню. Розпочати пропонуємо із прикладу з судової практики, який підтверджує нашу останню тезу.

Так, відповідно до вироку Корольовського районного суду м. Житомир від 30.07.2013 по справі № 296/5089/13-к (провадження 1-кп/296/160/13) особу обвинувачено у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 296 та ч. 1 ст. 263-1 КК України за наступних обставин: *19.03.2013 року близько 21 години 00 хвилин, обвинувачений, перебуваючи за місцем свого*

проживання, маючи на меті злочинний умисел направлений на незаконне виготовлення вогнепальної зброї шляхом перероблення заводського екземпляру гладкоствольної мисливської рушниці, незаконно умисно виготовив саморобним способом атипову гладкоствольну вогнепальну зброю шляхом внесення значних конструктивних змін в заводський екземпляр гладкоствольної мисливської рушниці марки "WOLF", 16 калібру, які виразилися в укорочуванні стволів з мушкою до залишкової довжини 251 мм та відділенні прикладу шийки ложі, яку незаконно зберігав за місцем проживання до 23 години 30 хвилин 19.03.2013 року.

19.03.2013 року близько 23 години 30 хвилин, обвинувачений, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись в дворі за місцем свого проживання, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю, зневажаючи загальноприйняті правила і норми поведінки у суспільстві, діючи нахабно та зухвало, які проявились в тому, що останній взявши до рук вогнепальну зброю, а саме атипову гладкоствольну вогнепальну зброю - обріз двоствольної мисливської рушниці "WOLF", 16 калібру, та безпричинно почав здійснювати постріли по покрівлі будинку який належить потерпілому, в результаті чого пошкодив її та порушив спокій громадян, що проживали поряд. Крім цього обвинувачений в цей же час та місце, не припиняючи свої злочинні дії, направлені на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю, не реагував на зауваження працівників міліції припинити свої злочинні дії, продовжував здійснювати постріли з атипової гладкоствольної вогнепальної зброї - обрізу двоствольної мисливської рушниці "WOLF", 16 калібру. В результаті хуліганських дій обвинувачений грубо порушив громадський порядок, що виразилося в тривалому грубому порушенні громадського спокою громадян, безладній стрілянині, пошкодженні чужого майна.

В ході судового розгляду обвинувачений вину визнав повністю. Підтвердив обставини за яких він перебуваючи за місцем свого проживання за допомогою

болгарки та ножівки по металу укоротив ствол рушниці, яку він без дозволу батька своєї співмешкани взяв на дачі та привіз до свого будинку. Після цього він вирішив спробувати, чи зможе здійснювати така зброя постріли. З цією метою він вийшов у двір, взяв пластикові пляшки та встановив в насип снігу, та почав здійснювати постріли по пляшках. Також здійснював постріли в сторону провулку Ясного, постріли здійснював в повітря, без мети в когось чи в щось попасти, при цьому і пошкодив майно потерпілого, а саме покрівлю будинку. Працівників міліції в момент коли здійснював постріли не бачив [61]. Таким чином, особа вчинила хуліганство із застосуванням вогнепальної зброї, котра вважається предметом, яка має підвищену суспільну небезпеку.

Як відомо, запобігання злочинності здійснюється різними засобами: правовими і неправовими, процесуальними, організаційно-управлінськими тощо. За ознакою характеру застосовуваних засобів розрізняють кримінально-правове запобігання (впливом кримінального закону, покарання у вигляді виконання ним загальної та спеціальної превенції). Вчені вказують на кримінально-виправне (пенітенціарне) запобігання, яке здійснюється стосовно засудженого спеціально-запобіжними виправно-трудовими засобами. Усі названі засоби запобігання об'єднує те, що вони застосовуються та чинять вплив: 1) лише після скоєння злочину для запобігання рецидиву; 2) засобами, що мають інше спеціальне призначення і лише «попутно» відіграють запобіжну роль; 3) у сфері, що регулюються нормами права; 4) у межах, які визначаються нормами права. На відміну від названих різновидів, багато заходів запобігання злочинності чинять вплив: 1) не тільки після скоєння злочину, але частіше до нього; 2) у сфері, яка лише частково регулюється правом; 3) засобами, що мають виключно цільове запобіжне призначення; 4) інколи паралельно із засобами згаданих вище різновидів, але частіше після них. Такі заходи становлять окремий різновид діяльності щодо запобігання злочинності – суто кримінологічний, їх так і називають – спеціально-кримінологічні [68, с. 328-329]. Отже, очевидно, що найбільшу ефективність

можуть мати лише заходи та засоби, котрі мають більш зосереджений та спрямований характер. В даному випадку універсальність – це, скоріше, негативна риса кримінологічної стратегії. Кожен вид кримінально протиправної діяльності вимагає ретельного вивчення та встановлення особливостей, котрі дозволять розробити методи попередження.

Спеціально-кримінологічне запобігання має на меті не допустити скоєння реально можливих злочинів, а якщо вони почали відбуватися, то зупинити їх на ранній стадії. Важливою ділянкою запобіжної діяльності є виявлення та усунення так званих криміногенних факторів. При цьому зазвичай використовуються не тільки організаційні, правові й оперативно-розшукові, але й економічні, педагогічні та медичні заходи. Спеціально-кримінологічна профілактика здійснюється у формі відомчих планів або програм підсилення боротьби зі злочинністю. У них передбачається система заходів, спрямованих на профілактику конкретних видів і груп злочинності, злочинності взагалі, злочинності на певній території (держава, регіон). Передбачувані програми заходів реалізуються через взаємодію та взаємоузгодженість діяльності суб'єктів профілактики. Безумовно, ефективність запобігання злочинам залежить від узгодженості програми боротьби зі злочинністю з концепцією державного плану економічного та соціального розвитку країни [80, с. 169]. Тут вже йдеться мова про взаємозалежність та підпорядкованість рівнів кримінологічного запобігання. Звичайно, провідну роль відіграє виключно загальносоціальне запобігання, котре формує певні тенденції та шаблони превентивної діяльності. При цьому спеціально-кримінологічне має відповідати нормативним правилам та законодавству.

М.М. Биргеу зазначає, що спеціально-кримінологічне запобігання включає, перш за все, комплекс цілеспрямованих заходів, що призначені виключно на боротьбу зі злочинністю та здійснюються органами та організаціями, які наділені нормативно визначеними функціями, безпосередньо пов'язаними з протидією злочинності [27, с. 66]. Це заходи, спрямовані на виявлення, усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, а також вплив

на осіб, які можуть вчинити злочин. На рівні спеціальної профілактики мета боротьби зі злочинністю, її окремими видами і конкретними злочинами визначена як єдина, чи головна, для відповідних заходів соціального контролю, соціальної реабілітації або правоохоронної діяльності. Розроблення та реалізація спеціальних заходів прямо обумовлені наявністю злочинності, її рівнем і характером, впливом криміногенних детермінант [115, с. 56]. Завдання спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинності полягає у недопущенні можливих злочинів на різних стадіях їх вчинення та у здійсненні відповідного впливу на тих осіб, які вже вчинили злочин (злочини) [204, с. 168]. На сьогоднішній день підходи до спеціально-кримінологічного запобігання дещо змінились, у зв'язку із чим низка функцій відповідних органів та організацій була втрачена. Наразі превентивне завдання кримінології та кримінального права сприймається правозастосовцями як другорядне, не дивлячись на популяризацію в країні принципу гуманізму та поступовий відхід від сприйняття кари як самоцілі. Сучасна держава потребує регулярної запобіжної роботи.

Об'єктами для проведення останньої є [175, с. 123]: – антигромадська поведінка та спосіб життя особи, що призводять до вчинення злочинів; – кримінологічно значущі особистісні характеристики людини, що зумовлюють деформацію поведінки; – кримінологічно значущі психофізіологічні особливості (у міру їх схильності до виправлення, зміни, лікування); – безпосередні умови несприятливого формування та життєдіяльності особистості насамперед у родині або побутовому оточенні, у сферах праці, навчання, дозвілля, в інших мікросоціальних групах, передусім антигромадської спрямованості, а також несприятливі умови індивідуального буття; – елементи несприятливої життєвої ситуації, які об'єктивно мають криміногенний характер і існують досить тривалий час [150, с. 208]. Отже, можна сказати, що законодавець, формуючи підходи до пошуку дієвих заходів протидії кримінально протиправним проявам, робить акцент саме на кримінальному правопорушнику, як на «центрі» суспільно небезпечного

діяння, його основному ініціаторі та виконавці. Ця позиція є дуже правильною у відношенні досліджуваного нами хуліганства, котре на пряму залежить виключно від поведінки людини, яка його вчиняє.

Саме тому, як вірно вказують вчені, визначаючись із заходами спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству, слід враховувати, що це кримінальне правопорушення має спонтанний та ситуативний характер, не потребує завчасної підготовки, умисел на його вчинення виникає раптово, мета його не є конкретизованою для самого злочинця до моменту завершення вчинення кримінального правопорушення. Отже, такі спеціально-кримінологічні напрями, як відвернення та припинення злочинів не можуть достатньо ефективно реалізовуватись у діяльності із запобігання хуліганству. Натомість напрям кримінологічної профілактики може включати заходи стратегічного характеру, спрямовані на усунення деструктивних рис особистості, та, як наслідок, запобігати вчиненню злочинних дій. Об'єктами запобіжних заходів у спеціально-кримінологічному запобіганні хуліганства є: поведінка осіб, схильних до вчинення дій, спрямованих на грубе порушення громадського порядку; криміногенне оточення, що стимулює розвиток в особі деструктивних рис, які формують кримінальну мотивацію щодо вчинення злочину; чинники, які полегшують вчинення хуліганства, створюють для цього сприятливі умови [9, с. 208]. На нашу думку, далека стратегія запобігання хуліганству може включати в себе заходи, котрі здатні усунути певні фонові явища. Вся інша робота повинна бути індивідуалізована відповідно до кожного окремого епізоду.

В науці також існує ще одна думка щодо об'єкту кримінологічної профілактики, під яким вчені розуміють сформовану суспільно неприйнятну спрямованість особистості, яка відображається ззовні в антисуспільних проявах, правопорушеннях, але формування криміногенної орієнтації лише розпочалося і не визначилося у кримінальній мотивації, тим більше – у мотиві вчинення конкретного злочину. Інакше кажучи, ще відсутній намір його вчинити, а мають місце антисуспільні, аморальні вчинки, що свідчать лише

про початкові (незлочинні) форми суспільної небезпечності [68, с. 329–330]. Заходи кримінологічної профілактики мають превентивний (випереджувальний) характер та спрямовані на виправлення дозлочинної поведінки осіб, схильних до вчинення правопорушень [9, с. 209]. Враховуючи все вищевказане, пропонуємо розглянути окремі підходи вчених до заходів спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству із наступним формуванням власної позиції та рекомендацій по вдосконаленню кримінологічної науки.

Відтак, до заходів із кримінологічної профілактики хуліганства можуть належати: своєчасне виявлення потенційних хуліганів. Початковим етапом розроблення та виконання заходів спеціально-кримінологічного запобігання має бути встановлення відповідного об'єкта запобіжного впливу, тобто осіб, схильних до вчинення певного виду кримінальних правопорушень. До таких осіб можуть належати особи, які вже притягались до кримінальної чи адміністративної відповідальності, та інші особи, поведінка яких межує з протиправною. Під прискіпливий нагляд працівників поліції мають потрапляти особи, раніше засуджені за хуліганство та вчинення інших кримінальних правопорушень проти громадського порядку, чи насильницьких кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. Осіб, які ще не потрапляли під нагляд поліції, проте схильних до грубого порушення громадського порядку, також нескладно виявити. Так, «групи ризику», які потребують вжиття профілактичних заходів, можна виявляти шляхом проведення опитування населення (мешканців будинків, вчителів шкіл, викладачів професійних училищ та вищих навчальних закладів, дільничних лікарів, продавців продовольчих магазинів тощо) [9, с. 209]. Дуже часто схильність до хуліганства закладається ще у шкільні роки, коли дитина не здатна в повній мірі контролювати свою поведінку та не розрізняє поняття «хорошого» та «поганого». Саме тому, робота зі «складними» дітьми є дуже важливою, оскільки вона здатна перевиховати не тільки хулігана, а й ймовірного правопорушника, здатного на більш тяжкі суспільно небезпечні

діяння. Нерідко хуліганські дії вчиняють особи, котрі вживають алкогольні напої та наркотичні засоби, у зв'язку із чим першими потерпілими стають сусіди та найближче оточення.

Профілактична робота з потенційними хуліганями – є наступним, після виявлення потенційних хуліганів, етапом спеціально-кримінологічного запобігання, у якому можна виокремити такі напрями діяльності: соціально-корегувальний та психологічний. Соціально-корегувальний напрям має своїм завданням усунення деструктивних поведінкових нахилів потенційного хулігана та збільшення його соціалізації або ресоціалізація (для осіб, звільнених з місць позбавлення волі). Реалізація такого напрямку має здійснюватися спільно представниками правоохоронних органів, соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрів зайнятості, закладів освіти та культури шляхом проведення бесід, семінарів, практичних занять тощо. Такі заходи повинні бути спрямовані на різносторонній розвиток особистості, формування у потенційних хуліганів відповідних соціальних цінностей та орієнтацій, несумісних із маргінальним способом життя; підвищення моральності та культури (зокрема правової), формування правосвідомості, потреби у праці, позитивних моральних цінностей і правил поведінки, залучення до здорового способу життя. Крім того, позитивним кроком було б запровадження відповідних навчальних курсів з різних предметів для осіб, які не мають професійних навичок та мають бажання навчатись. Такі курси можна запровадити за участі громадських організацій, меценатів і державних органів на базі навчальних закладів. За результатами успішного виконання навчального плану таких осіб можна працевлаштовувати на державні або приватні підприємства [9, с. 209]. Хочемо звернути увагу на те, що залучення громадськості як одного із напрямів спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству є дуже цікавим та достатньо ефективним заходом. Звичайно, у сучасній країні такий підхід може здаватись прагненням «виставити людину на загальний осуд», що є достатньо рудиментарним та антигуманним. Однак, практика доводить, що інколи вплив громадських організацій, не залежно від

її спрямованості робить більш вагомий внесок, ніж реальне кримінальне покарання. У зв'язку із цим доречним є, на наш погляд, створити спеціальні громадські організації, діяльність яких була би спрямована на роботу з особами, котрі мають нахил та/або вже вчинили хуліганство. Внутрішні програми таких організацій мають бути диференційовані відповідно до статі та віку правопорушника.

Цікаво, що на думку О.М. Гаврилова, термін «громадськість», який широко використовувався у науковій літературі як у правовому, так і змістовному плані, втратив свою актуальність. Під громадськістю розумілись різноманітні громадські організації та трудові колективи, їх уповноважені представники, а також окремі громадяни, які брали активну участь у житті суспільства, зокрема запобіжної його діяльності. Тому, з огляду на сучасні реалії, науковець пропонує використовувати більш ширше поняття, ніж «громадськість». Таким він вважає термін «населення», який, на його думку, точніше відображає зміст поняття «громадськість» [36, с. 47]. З точки зору термінології, це не правильно, оскільки людей, що об'єднуються поняттям «населення», пов'язує один із одним винятково територіальна ознака, а основним принципом участі громадян і їх добровільних формувань у запобіжній діяльності є спільна мета, ідея та інтереси. Саме це є основою об'єднання людей та їх самостійних дій. Дійсно, «громадськість» дещо популістське поняття. Його слід розглядати в широкому розумінні як комплексну соціальну спільноту. Воно об'єднує такі взаємопов'язані між собою різномасштабні визначення, як народ, який є носієм суверенітету, єдиним джерелом влади в Україні і безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя (статті 5 і 124 Конституції України), а також різні громадсько-політичні рухи, професійні спілки, добровільні об'єднання та інші громадські формування самоорганізації населення, які беруть участь у суспільному житті країни [23, с. 228]. На нашу думку, сучасна кримінологія під «громадськістю» розуміє певну сукупність людей, котра об'єднується у відповідності до своїх інтересів або одного роду заняття. Саме тому, часто говорячи про залучення

громадськості, ми маємо на увазі саме спеціальні організації, діяльність яких може позитивним чином вплинути на антисупільну поведінку кримінального правопорушника.

У структурному плані до суб'єктів запобігання злочинності, які охоплюються поняттям «громадськість», можна віднести окремих громадян та громадські об'єднання, які беруть активну участь у реалізації запобіжної діяльності держави, використовуючи незаборонені чинним законодавством форми, методи і засоби. В кримінологічній літературі питання віднесення громадян до суб'єктів запобіжної діяльності є дискусійним. Однозначних теоретичних позицій науковцями з цього приводу не сформульовано. Наприклад, А. І. Алексєєв піддає сумніву віднесення окремих громадян, незалежно від їх статусу та соціальних призначень, до суб'єктів запобігання злочинності чи правопорушень, зазначаючи, що в свій час це мало певні підстави у зв'язку з широко трактованим поняттям морального обов'язку та деяких політико-правових настанов (зокрема, Конституція СРСР 1977 р. передбачала обов'язок всіх громадян бути непримиренними до антигромадських вчинків, всебічно сприяти охороні громадського порядку). Так, він вважає, що з огляду на сьогодення не виправдано відносити всіх громадян до кола суб'єктів запобігання злочинності. Виключенням, на його думку, є віктимологічна профілактика. Також висловлюється точка зору про те, що суб'єктами громадського впливу громадяни можуть бути лише як активісти громадських організацій, члени (представники) громадських організацій та інших соціальних колективів – носіїв громадської думки [124, с. 80]. Ми абсолютно погоджуємось зі вченим, оскільки будь-який громадянин не може виконувати певну роль у справі запобігання кримінально протиправним діям. До таких осіб можна відносити тільки тих, чия діяльність межує із профілактичною в певному ключі (наприклад, ресоціалізаційні, психолого-педагогічні тощо).

Подібної думки дотримувався і А.П. Закалюк. Так, у праці «Общественное воздействие и предупреждение правонарушений» (1975 р.) він обґрунтовує

свою позицію такою тезою: «... не кожен моральний вплив є громадським, тому не можна беззаперечно відносити до суб'єктів громадського впливу в запобіганні правопорушень всіх громадян. Звичайно, в широкому сенсі кожний громадянин може бути носієм громадської думки нашого суспільства, але все ж таки, цю свою якість він набуває в силу конкретного зв'язку з суспільством у безпосередньому соціальному оточенні. Тому дії громадян можуть визнаватися громадським впливом у тих випадках, коли вони розглядаються як члени (або представники) громадських організацій та інших соціальних колективів-носіїв громадської думки й «передають» вплив інших» [69, с. 98]. Саме у зв'язку із цим у кримінальному законодавстві вже тривалий час існує громадський вихователь, роль якого, нажаль, була відведена на другий план.

Дещо відмінне, більш справедливе бачення поняття громадського впливу знаходимо у роботах Г.М. Миньковського, В.Г. Танасевича, В.Б. Яструбова. Зокрема, вони вважають, що реалізація громадянами своїх прав, як суб'єктів запобігання злочинності здійснюється не тільки у формі участі в запобіжній діяльності громадського об'єднання чи колективу, але й у формі позитивного впливу на осіб із близького оточення, а також у формі безпосередньої участі в прискіканні злочину, запобіганні можливої злочинної діяльності, рецидиву [7, с. 175]. До того ж, Конституція України закріплює за кожним громадянином право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27 Конституції України) [45, с. 38]. На нашу думку, вплив громадськості у справі запобігання хуліганству може мати позитивний ефект виключно у тісній взаємодії з іншим кримінологічними та кримінально-правовими заходами та засобами впливу.

Основними ознаками громадськості як суб'єкта запобігання злочинності є: соціальна активність; зацікавленість в участі у заходах із запобігання злочинності; спрямованість на захист громадян від злочинних посягань та представництво їх інтересів; здійснення своєї діяльності в межах суворого дотримання чинного законодавства та засад моралі; визначена організація та

співпраця з іншими суб'єктами запобігання. Необхідно зазначити, що громадська активність у запобіганні злочинності є проявом соціальної активності взагалі. Розглянемо детальніше соціальну активність, яка посідає центральне місце серед наведених ознак громадськості. Активне ставлення особи до захисту суспільних благ, охоронюваних кримінальним законодавством, є необхідною умовою реалізації правоохоронної функції у сучасному середовищі [45, с. 38]. О.С. Капто розглядає соціальну активність особи як ступінь прояву її сил, можливостей та спроможностей як члена колективу, суспільства. Соціальна активність, на думку Н.В. Щербакової, по-перше, є свідомою діяльністю; по-друге – цілеспрямованою; по третє – це вольова діяльність особистості. Головною її ознакою, пише автор, є дійсно суспільний характер [209, с. 50]. Таким чином, виходячи з основних ознак громадськості як суб'єкта запобігання кримінально протиправній діяльності, можемо стверджувати, що залучення таких осіб, організацій та установ може мати абсолютно позитивний ефект у відношенні хуліганства.

Ураховуючи підвалини сучасної концепції запобігання злочинності у ФРН, проаналізуємо найбільш поширені програми профілактики різних груп злочинів цієї країни, де громадськість виступає одним із основних суб'єктів. Для цього скористаємось відомостями про передовий досвід запобігання злочинності, що узагальнений Європейською мережею запобігання злочинності (European Crime Prevention Network – EUCPN). Ця організація створена у 2001 р. На її діяльність протягом 2001–2014 рр. виділено 845 тис. євро, зокрема на: виявлення ефективної практики у сфері запобігання злочинності в Європі; сприяння обміну знаннями і досвідом у вказаній царині між країнами ЄС; допомогу у розвитку місцевих й національних стратегій запобігання злочинності тощо. Наразі EUCPN здійснює свою діяльність відповідно до багатолітньої концепції, розрахованої на 2010–2015 рр. Основними складовими цієї концепції є вивчення й удосконалення існуючих передусім програмних підходів до запобігання молодіжній злочинності; злочинам, учиненим із застосуванням холодної зброї; обмеження віктимізації

підлітків у кіберпросторі; протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, прекурсорів та їх аналогів, а також насильству у сім'ї. Європейська мережа запобігання злочинності приділяє також велику увагу втіленню у життя концепції участі громадськості у запобіганні злочинності. Прикладом прогресивного досвіду участі громадськості у запобіганні злочинності у ФРН є такі програми профілактики, як: «Круглий стіл сімейного насильства у Ремс-Мур-Каунти» (Roundtable Domestic Violence in the Rems-Murr-County); «Jet» (Реактивний) тощо. У ФРН наразі реалізуються сотні програм запобігання різним видам злочинів, у тому числі за участі громадських організацій правоохоронної спрямованості та окремих громадян, зацікавлених у належному рівні правопорядку, як на рівні окремих земель, міст, так й на національному рівні [45, с. 218].

Вчені, котрі підтримують нашу позицію, вказують, що для того, аби зацікавити потенційних роботодавців приймати на роботу осіб, що пройшли такі навчальні програми, можна запровадити, наприклад, податкові пільги для зазначених підприємств. За результатами виконання таких заходів буде досягнуто дві цілі – соціалізація потенційних правопорушників та подолання проблеми безробіття. До соціально-корегувальної діяльності потенційних хуліганів також слід активно залучати і громадські організації (військово-патріотичні, благодійні, правозахисні, молодіжні, спортивні, релігійні тощо) з метою організації дозвілля останніх, участі у культурно- та спортивно-масових заходах (у межах загальносоціального запобігання та спеціальні громадські організації як спеціально-кримінологічне запобігання – *додано нами – Д.Д.*). Останнім часом в Україні набуває розвитку взаємодія органів пробації із релігійними організаціями з метою надання допомоги засудженим та особам, звільненим із місць відбування покарання, і зменшення рівня рецидивної злочинності [9, с. 210]. В контексті вказаної тези хочемо наголосити, що такі організації та відповідні заходи матимуть позитивний вплив не тільки на потенційного хулігана, а і на особу, котра вже має такого роду негативний досвід.

Перш, ніж проаналізувати громадський вплив на злочинність шляхом запровадження різних програм профілактики злочинності у Франції, необхідно надати загальну характеристику системи запобігання злочинності в ній. Як і у багатьох європейських країнах, у Франції запобігання злочинності здійснюється на національному та місцевому рівні. Велику роль у визначенні основних векторів запобіжної діяльності на національному рівні відіграє Міжвідомчий комітет, заснований у 2006 р. До його складу входять різні міністри французького уряду, але провідна роль відводиться міністрам внутрішніх справ, юстиції та освіти. При цьому органі функціонує Генеральний секретаріат, що готує комітетові необхідні документи до його засідань. Членами секретаріату є представники різних адміністрацій: префект, суддя, старший офіцер поліції й жандармерії, один представник Міністерства освіти й три – Міністерства внутрішніх справ. Основним завданням секретаріату є налагодження стосунків й підвищення взаємодії з питань запобігання злочинності з місцевими органами влади Франції. У розглядуваній країні ученими та урядовцями прийнято вважати, що місцеві органи влади є основною ланкою запобіжної діяльності. Це пов'язано із тим, що на мерів міст покладаються завдання з організації й безпосереднього запобігання злочинності, а також координації цієї діяльності, що фінансується переважно із місцевого бюджету конкретного французького міста. Префектури тісно взаємодіють із відповідними міністерствами та Національним фондом запобігання злочинності з метою вироблення спільних пріоритетів у запобіганні злочинності, що оформлюється у спеціальних контрактах. У сучасній правоохоронній діяльності Франції можна зустріти так звану поліцію наближення (проксиміте), яка є неозброєним органом правопорядку. Це яскравий приклад децентралізованої поліції, ядром діяльності якої є не репресія, а переконання, профілактика й тісна співпраця із громадськістю. У вирішенні проблем запобігання злочинності на території обслуговування поліцейські наближення є самостійними кадровими

одинацями у прийнятті відповідних рішень зниження криміногенності [45, с. 219].

Вдалим прикладом профілактики злочинності у Франції є програма «Infos à Gogo» (Інформація Галор). Про ефективність цієї програми свідчить той факт, що у 2012 р. вона номінувалась на французьку премію запобігання злочинності, що запроваджена Форумом з питань безпеки Франції (FFSU) [45, с. 220].

Основні підходи до запобігання злочинності в Італії цілком охоплюються так званою концепцією політики добросусідства (Neighbourhood Policing), запровадження якої відбулось у 2002 р. та яка на теперішній час остаточно ще не втілена у життя. Вона полягає у відході від репресивного підходу органів кримінальної юстиції Італії у питаннях запобігання злочинності до більш гуманних, пов'язаних із посередницькими, соціально спрямованими напрямками правоохоронних органів. На тверде переконання Міністерства внутрішніх справ Італії, італійського уряду та інших відомств, ефективність запобіжної діяльності більше залежить від глибини і якості співробітництва із приватним сектором, місцевими громадами, ніж від ступеня жорсткості реагування на кримінальні прояви [45, с. 220].

Виявлення топографії хуліганства, тобто локальних зон, місць і обстановки, які об'єктивно можуть сприяти вчиненню цього виду кримінальних правопорушень. Оскільки більшість хуліганств вчиняється у громадських місцях, виявлення відповідних територій, які потребують посиленого патрулювання поліцією, є завданням нескладним. Це зокрема такі місця: вони розташовані поблизу місць продажу алкоголю (магазини або кафе); є зручними для вживання алкогольних напоїв, як правило, обладнані місцями для сидіння – це можуть бути лавки, павільйони, під'їзди, парапети і т.п.; погано освітлені; малолюдні. Посилена охорона громадського порядку у згаданих місцях має також відбуватися з урахуванням часових особливостей – йдеться про нічний час, вихідні та святкові дні. Технічні заходи профілактики хуліганства охоплюють розробку і впровадження різноманітних охоронних,

сигнальних засобів, які ускладнюють вчинення дій, спрямованих на порушення громадського порядку. До технічних заходів запобігання хуліганству можуть належати: встановлення мережі відеоспостереження у громадських місцях; обладнання тривожними кнопками закладів торгівлі, харчування, освіти, державних установ, місць проведення дозвілля (парків, скверів, спортивних і дитячих майданчиків) та масового скупчення людей (театри, кінотеатри, концертні зали, стадіони тощо); запровадження можливості швидкого виклику наряду поліції за допомогою індивідуальної мобільної тривожної кнопки, встановленої у мобільному додатку; встановлення антивандальних засобів безпеки у закладах торгівлі; збільшення вуличного освітлення [9, с. 210]. Технологічний прогрес, звичайно, дуже спрощує процес розшуку осіб, котрі вчинили хуліганські дії. При цьому особливу увагу необхідно приділяти не тільки встановленню правопорушників, але і ведення картографії, що дозволить в майбутньому прогнозувати в яких саме місцях ймовірно буде вчинено хуліганські дії.

Окремим напрямом запобігання злочинності є віктимологічна профілактика. У науковій літературі вона визначається як система взаємопов'язаних, організаційно забезпечених державних, громадських й індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення та усунення або нейтралізацію чинників, які формують особисту чи масову можливість стати жертвою злочину [134, с. 111]. Проведене дослідження жертв хуліганства дозволяє дійти висновку, що зазначеними у цьому розділі заходами загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству охоплюється і віктимологічний напрям запобігання цьому злочину [9, с. 211]. Насправді, вивчення особливостей особистості жертви хуліганства – дуже важливий крок у загальному кримінологічному пізнанні феномену вказаного правопорушення. На сьогоднішній день віктимологію вже можна назвати розвинутою наукою, котра має певні знання, достатні для того, щоб запобігти суспільно небезпечному діянню шляхом утримання його жертви від вчинення або невчинення певних дій. Як свідчить статистика, більшість жертв

хуліганства можна віднести до провокативного (агресивного) типу. Більше того, часто жертви самі створюють умови для полегшення вчинення такого роду правопорушень. Саме тому робота з населенням з приводу кримінально безпечної поведінки є достатньо дієвим способом запобігання хуліганству. Досвід зарубіжних країн (Польща, Чехія тощо) також дозволили підсумувати унікальну превентивну та посткримінальну ефективність взаємодії громадськості із особами, котрі вчинили хуліганські дії.

Вчені пропонують такі заходи спеціально-кримінологічного запобігання, як: інформаційні – популяризують серед громадян відомості щодо існування такого негативного явища, як хуліганство, а наочні приклади вчинення такого кримінального правопорушення дозволять особам уникати потенційно криміногенних ситуацій (вжиття алкогольних напоїв із малознайомими особами; ескалація конфліктних ситуацій; перебування у нічний час у малолюдних та мало освітлених місцях) або формувати відповідну стратегію поведінки; технічні – слугуватимуть охороні осіб та їх майна. Йдеться передусім про запровадження тривожних кнопок, які забезпечать оперативний виклик працівників поліції до місця вчинення кримінального правопорушення чи при виявленні громадянами потенційно небезпечної ситуації. Загалом усі зазначені заходи запобігання хуліганству стосуються й інших насильницько-агресивних злочинів. Запровадження таких заходів має здійснюватися не вибірково, а комплексно і на загальнодержавному рівні [9, с. 211]. Таким чином, під **спеціально-кримінологічним запобіганням хуліганству необхідно розуміти** сукупність засобів та заходів, спрямованих на усунення детермінаційного комплексу та фонових явищ, провокуючих хуліганські дії, котрі здійснюються спеціальними органами, організаціями (у т.ч. – громадянськими) та установами, однією з функцій яких є протидія кримінально протиправним діям проти громадського порядку та моральності. До заходів спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству, на нашу думку, необхідно віднести: 1) **інформаційно-освітні** – створення локальних спеціальних програм протидії кримінальним

правопорушенням проти громадського порядку та моральності, популяризація серед населення законослухняності, а також елементарних заходів безпеки;

2) *соціальні* – залучення громадськості та спеціальних організацій, діяльність яких спрямована на протидію кримінально протиправним проявам;

3) *тактичні* – ведення картографічного обліку місць, в яких найбільш часто було вчинено хуліганство, кримінологічного обліку та прогнозування кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності;

4) *технічні* – удосконалення технічного контролю за розважальними закладами; 5) *віктимологічні* – виховна робота з особами з високим віктимним індексом.

Таким чином, проведене дослідження дозволило нам підсумувати, що заходи спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству являють собою комплекс кримінологічно-віктимологічних заходів та засобів взаємодії з громадянами країни з метою утримання їх від порушення громадського порядку та провокування кримінально протиправних дій. На сьогоднішній день в нашій країні вже зроблено окремі кроки, спрямовані на удосконалення системи такого роду запобігання, при цьому більшість із них є рудиментарними та потребують перегляду з метою створення нового підходу до вирішення проблеми розповсюдження кримінального правопорушення, передбаченого ст. 296 КК України.

3.3. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання хуліганству

На сьогоднішній день кримінологія має безліч способів та шляхів запобігання та протидії кримінально протиправній діяльності. При цьому найбільш ефективними залишаються індивідуально-профілактичні. Це обумовлено тим, що безпосередній вплив на особистість кримінального правопорушника позбавляє його реальної та потенційної суспільної небезпеки. Особливої актуальності це набуває, коли мова йде про кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності, в особливості – хуліганства. Така кореляція пояснюється антисуспільною спрямованістю та зухвалою поведінкою людини. Саме тому безпосередня робота з останньою часто дає більш швидкий, ефективний та довгостроковий результат. Отже, враховуючи вказане, вважаємо за доцільне розглянути сутність індивідуально-профілактичних заходів та засобів запобігання взагалі та хуліганству зокрема.

Відтак, А.І. Алексеев, С.І. Герасимова, АЛ. Сухарев вважають, що індивідуальна профілактика спрямована на виявлення та усунення (блокування, нейтралізацію) криміногенних факторів, безпосередньо пов'язаних з поведінкою, способом життя, мікросередовищем таких осіб [4, с. 40], що, як видається, значно звужує зміст даного виду запобігання злочинам та у більшій мірі відображає соціально-правову природу заходів загальносоціальної профілактики злочинів. Узагальнюючи у цілому існуючі наукові підходи з означеної проблематики, з А.І. Алексеев та О.Б. Сахаров, під індивідуальною профілактикою злочинів розуміють систему цілеспрямованого, організованого, з урахуванням педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття, волю особи, що профілакується, з метою усунення, нейтралізації, блокування у неї негативних і одночасно, формування позитивних якостей, стереотипів і звичок законослухняної поведінки [4, с. 53]. Ми погоджуємось із думкою вищевказаних вчених та зі свого боку додамо, що загальносоціальні та, навіть, спеціальні профілактика та запобігання є корисними для створення певного каркасу, на якому

будуються кримінологічні стратегії. Коли мова йде про необхідність зниження рівня певного виду кримінально протиправної діяльності, доцільно в першу чергу застосовувати саме індивідуальні засоби, котрі спрямовані на осіб, які вчиняють такі суспільно небезпечні діяння.

Вивчаючи злочин як окремий механізм індивідуальної злочинної поведінки слід зазначити, що він є системою, яка підпорядковується дії певних закономірностей. Істотну роль у механізмі індивідуальної злочинної поведінки відіграють психологічні фактори, які проявляються у споживчій мотиваційній сфері злочинної поведінки та стані злочинця на момент скоєння злочину, а також мотиваційні та волеві фактори, що забезпечують подолання труднощів за умов досягнення цілей, спонукають до активних дій за наявності внутрішніх та зовнішніх перешкод [114, с. 115–118]. Учені-юристи висловлюють різні погляди на сутність індивідуальної профілактики і дають неоднозначні визначення цьому поняттю. Д.А. Кирилов зараховує до неї заходи з ресоціалізації особистості осіб, від яких можна реально очікувати вчинення злочинів [89, с. 17]. Більш повне й обґрунтоване визначення сутності цього поняття запропонував Г.І. Фільченков, який вказав, що індивідуальна профілактика полягає у своєчасному виявленні осіб, від яких, судячи з протиправної поведінки, можна очікувати вчинення злочинів, та прийнятті до таких осіб передбачених законом заходів виховного та іншого впливу з метою запобігання злочинів, усунення причин і умов, що їм сприяють» [198, с. 45]. Кримінальне правопорушення у будь-якому випадку являє собою результат волевиявлення людини. Таке волевиявлення може полягати у прийнятті рішення вчинити або не вчинити певні дії, які спровокують суспільно небезпечні наслідки. Звичайно, коли йде мова про протиправне діяння апріорі враховується роль як кримінального правопорушника, так і потерпілого у механізмі протиправної поведінки. При цьому і хуліганство само по собі є достатньо непередбачуваним актом, оскільки часто складно спрогнозувати, що саме стане каталізатором такого роду негативної реакції особи. Враховуючи це, дійсно, стає в повній мірі зрозуміло, що взаємодія з особами,

які або вже вчинили, або мають схильність до вчинення кримінально протиправних хуліганських дій (наприклад, притягались до адміністративної відповідальності за аналогічні діяння) є дуже важливою в загальній системі запобігання та протидії кримінально протиправній діяльності.

О.М. Джужа, який індивідуальну профілактику визначає як процес впливу на тих осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, соціальне оточення. Цей вид діяльності є цілеспрямованою роботою з конкретною людиною та її найближчим оточенням. Об'єктами такої профілактики є індивіди, поведінка та спосіб життя яких свідчать про реальну ймовірність учинення ними злочинів. Погляди, мотиви, система ціннісних орієнтацій особи можуть стати основою для профілактичного впливу на неї лише тоді, коли ці погляди, мотиви, орієнтації мали вияв в антигромадській поведінці. Зважаючи на механізм злочинної поведінки, індивідуальна профілактика має бути спрямована на особу та її негативні риси, на середовище, що формує цю особу, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють або полегшують учинення злочинів [133, с. 301]. Отже, думка вченого є схожою із нашою. Дійсно, не тільки спеціальна та загальносоціальна профілактика має враховувати саме симбіоз об'єктивних та суб'єктивних чинників, які сприяють або обумовлюють суспільно небезпечне діяння. Хуліганство напрямку залежить від акту поведінки правопорушника, при цьому певна частина діянь обумовлені потерпілими. У зв'язку із чим встановлення мотивації та причинно-наслідкових зв'язків допомагають підібрати правильні заходи та засоби індивідуального кримінологічного впливу на особу.

Заходи індивідуальної профілактики, на відміну від загальної, спрямовані безпосередньо на особу професійних злочинців й обставини, що формують антигромадську позицію. Індивідуально-виховний вплив на особу правопорушника пов'язаний із запобіганням протиправної поведінки осіб, які ще не мають міцної антигромадської установки. І це цілком зрозуміло. Інша справа – злочинець-професіонал, який уже пройшов іспит кримінальним покаранням. Однак і тут заперечувати можливість уживання педагогічних

заходів, мабуть, не можна. Коли йдеться про запобігання злочинам із боку професіоналів, то варто враховувати неминучість примусових заходів, оскільки багато осіб не піддаються вихованню і є невинуватими. Вони навіть самі цього не заперечують. Ось чому так важливо поряд з індивідуальною профілактикою вживати комплексних заходів для припинення злочинної діяльності на стадіях підготовки чи замаху на злочини [175, с. 547]. Вказана думка має право на існування, однак, на наш погляд, вона більш доречна коли йде мова про насильницькі або майнові кримінальні правопорушення. Словосполучення «злочинець-професіонал» навряд чи можна застосовувати до особи, яка вчинила хуліганство, навіть якщо це відбувалось неодноразово. В цьому випадку індивідуальна робота може проводитись на будь-якому етапі, оскільки часто хуліганські дії обумовлені виключно одним чинником (алкогольна залежність, надмірна агресія тощо), викорінення якого достатньо для рішення проблеми.

Індивідуальна профілактика – це діяльність уповноважених органів з «індивідами», тобто окремими, конкретними людьми, носіями неповторних особливостей особистості, що сформувалися у результаті обставин їх розвитку, життєдіяльності та виховання. Індивідуальна профілактика злочинів здійснюється у двох формах – безпосередній та ранній. Г.А. Аванесов зазначає: «... Виникає необхідність здійснення не тільки безпосередньої профілактики (коли об'єктом профілактичного впливу виступає особа, яка перебуває, умовно кажучи, у стані, наближеному до вчинення злочину), а й ранньої профілактики (тут об'єктом впливу є особистість, яка характеризується негативно, перебуває, однак, на стадії, умовно кажучи, ще віддаленій від вчинення злочину)» [1, с. 403]. Ми згодні зі вченим, особливо враховуючи те, що остання теза максимально актуальна в контексті розглядуваного нами кримінального правопорушення.

Спрямовуючи індивідуальну профілактику на особу, необхідно враховувати умови, обставини, ситуації, що сприяють чи полегшують скоєння кримінально карних діянь. Індивідуальна профілактика виконує роль

соціального інструмента, метою якого є нейтралізація або усунення негативних внутрішніх рис, коригування поведінки. В.М. Бурлаков пропонує механізм індивідуальної профілактики, що допоможе діагностувати криміногенні вади особистості. Він структурує цей процес на самостійні етапи: – виявлення осіб, які підлягають профілактичному впливу; – вивчення особистості та умов її соціального середовища перебування; – прогнозування антигромадської поведінки і планування запобіжних заходів; – реалізація цих заходів та контроль отриманих результатів; – фіксація досягнення цілей індивідуальної профілактики [26, с. 86–87]. Вказаний підхід є актуальним, однак у випадку хуліганства ми маємо певні корективи. Відтак, ***ми пропонуємо наступні етапи:*** 1) виявлення осіб, схильних до вчинення хуліганських дій (ті, що мають певні залежності, притягувались до адміністративної/кримінальної відповідальності за хуліганство тощо); 2) встановлення особливостей механізму кримінально-протиправної поведінки (детермінаційний комплекс); 3) вивчення особи кримінального правопорушника, його громадської позиції та ролі у суспільстві (мікросоціальні зв'язки); 4) планування запобіжних заходів із урахуванням індивідуального детермінаційного комплексу правопорушника; 5) реалізація індивідуально-профілактичних засобів; 6) фіксація досягнутих результатів та тимчасовий контроль з метою своєчасного попередження рецидиву.

Комплекс заходів, що охоплює система індивідуальної профілактики злочинів не є суворим алгоритмом. За допомогою програмного забезпечення необхідно створювати умови для вибору, з огляду на конкретні умови. Однак свобода вибору є відносною, оскільки має бути обмежена рамками законності, відомчими нормативними актами, обов'язковим прокурорським наглядом і визначатися інтересами оптимального досягнення результату в конкретних умовах [41, с. 440]. Пошук і встановлення прогностично значущих ознак злочинної поведінки є головним, але не вичерпним завданням прогнозування. Передбачається, що на кожну особу, щодо якої складається прогноз, створюється індивідуальний банк даних, тому прогностичний висновок багато

в чому залежить від кількості прогностичних ознак, що його обґрунтовують, тобто отриманої відповідно до чинного законодавства інформації. Відтак неодмінною умовою дієвості прогнозування й подальшого запобігання є ретельне вивчення особи, щодо якої планується здійснення індивідуального впливу або корекції, на предмет установлення наявності в неї прогностичних ознак, які містяться в дослідницькій карті [184, с. 179]. Прогнозування ймовірно суспільно небезпечної та антигромадської поведінки кримінального правопорушника надає можливість створити план дій, котрі дозволять здійснити деструктивний вплив на комфортну для кримінального правопорушника ситуацію.

Це обумовлено тим, що кримінологічне прогнозування, яке полягає в науковому передбаченні змін тенденцій і закономірностей злочинності в майбутньому, забезпечує законодавця інформацією, урахування якої дозволяє вчасно вносити відповідні корективи у кримінальне законодавство. Кримінологічні прогнози стану, структури, динаміки злочинності служать вихідним імпульсом до вивчення всіх інших передумов можливої декриміналізації окремих злочинних діянь або, навпаки, передбачуваного посилення їх пеналізації. У цих умовах кримінологічне прогнозування є початковою ланкою, предтечею кримінально-правового прогнозування: перспективи розвитку кримінального законодавства можуть бути правильно визначені тільки на основі інформації, отриманої в результаті кримінологічного прогнозу. Соціологічні дослідження, до речі, показують, що кримінальне законодавство у певних сферах змінюється головним чином залежно від того, як еволюціонує відповідна злочинність (наприклад, економічна). Не менше значення для практики протидії злочинності має оцінка зворотного зв'язку кримінологічного та кримінально-правового прогнозування. У процесі кримінологічного прогнозування необхідно брати до уваги «поправочні коефіцієнти» у вигляді запланованих законодавцем акцій із криміналізації або декриміналізації певних видів злочинів. Ігнорування ролі законодавця, його внеску у визначення кола злочинного і

кримінально караного може суттєво знизити цінність та інформативність кримінологічного прогнозування. У даному випадку розглянуті види прогнозування міняються місцями, і вже кримінально-правове прогнозування служить вихідною базою для здійснення науково обґрунтованого кримінологічного прогнозу [41, с. 179]. Відповідні дослідження доводять, що зміни у законодавстві у зв'язку з прийняттям у 2001 р. нового КК України істотно вплинули не тільки на якісну характеристику злочинності, а й на її динаміку. І хоча такого роду зміни дійсно важко передбачати заздалегідь, це аж ніяк не означає, що їх не варто враховувати взагалі, тим більше, що нам відомі доволі успішні спроби реалізації цього завдання [183, с. 8; 189, с. 11]. Отже, індивідуально-профілактичні заходи мають включати в себе індивідуальне кримінологічне прогнозування.

Цікавим фактом є те, що вчені вказують, що на рівні індивідуального запобігання злочинам попередження проявляється як інформування потенційного злочинця про нераціональність спланованого ним кримінального правопорушення. Головною ознакою цієї форми запобігання є наявність зусиль, що застосовуються до конкретних осіб, які вже мають намір вчинити злочин. З позиції кримінального права це означає, що попередженням злочину є діяльність суб'єктів запобігання на стадії виявлення умислу на його вчинення. Якщо й попередження не зупиняє потенційного правопорушника і він розпочинає підготовку до вчинення кримінального правопорушення, застосовується третій, останній засіб запобігання злочинності – припинення фактично розпочатого створення умов для вчинення кримінального правопорушення, тобто припинення готування до його вчинення (ст. 15 КК України) [125, с. 108]. Проблема запобігання хуліганству полягає в тому, що часто такі дії складно спрогнозувати, оскільки інколи навіть сам правопорушник не може відповідати за свої реакції на об'єктивні збудники. Саме тому ми ще раз наголошуємо на важливості своєчасного встановлення осіб, потенційно здатних на антигромадську поведінку. Це дуже легко реалізовується на практиці шляхом проведення бесід з сусідами, колегами,

родиною тощо. Однак, звичайно, такі дії входять до інших рівнів процесу запобігання кримінально протиправній діяльності.

Припинення залишається у сфері запобіжної діяльності за умови, що вчинене в процесі готування діяння не є кримінально караним. Якщо за готування до злочину передбачено кримінальну відповідальність, припинення такого готування слід розцінювати вже не як засіб запобігання, а як правове реагування на його вчинення. Правовим реагуванням, а не запобіганням слід вважати припинення злочину і на стадії замаху на його вчинення, адже замах визнається кримінально караним діянням. Під час кримінального провадження органи кримінальної юстиції запобігають не лише рецидиву злочинної поведінки особи, яку притягають до кримінальної відповідальності, а й первинним кримінальним правопорушенням невизначеного кола інших осіб. Запобігання первинним злочинам, здійснюване органами кримінальної юстиції в процесі кримінального провадження за фактом вчинення іншого злочину, слід вважати кримінально-юстиційним, а не спеціально-кримінологічним, оскільки воно здійснюється такими органами в межах процесуальної форми, хоча ця відмінність між ними умовна [125, с. 109]. Індивідуально-профілактичне запобігання можна вважати також достатньо дієвим допоміжним інструментом кримінально-правовій протидії, оскільки взаємодія з кримінальним правопорушником дозволяє знизити рівень його суспільної небезпеки, що певним чином вплине на обсяг кримінальної відповідальності.

Фізичні та біологічні властивості особи злочинця, що вчинив хуліганство, мають значення в слідчій ситуації, коли особа зникла з місця події. Адже в цей момент на перший план виходять такі відомості, як ознаки зовнішності та одягу злочинця; його функціональні ознаки (хода, міміка, жести тощо); тембр голосу та ін. Однак не завжди можна визначити залежність між певними фізичними (наприклад, статуєю) або біологічними (наприклад, голосом) властивостями та особою, яка вчинює злочини зазначеної категорії. Дійсно, іноді злочинцю для заподіяння тілесних ушкоджень потрібно мати відповідну

фізичну силу чи володіти певними біологічними ознаками. Разом із тим не можна однозначно назвати дані ознаки постійними. Вивчення особи проводиться для належного розслідування злочинів, виявлення обставин, що сприяли його вчиненню, вирішення питання про призначення покарання і, нарешті, для перевиховання засудженого, також вивчення проводиться для виявлення причин злочинності та розробки на цій основі методів, спрямованих на її попередження» [99, с. 7]. В цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що вивчення особи кримінального правопорушника з метою ретельного відбору індивідуально-профілактичних заходів є елементом, котрий пов'язує науки кримінально-правового циклу – такі як, наприклад, кримінологія, кримінальне право та криміналістика. Як відомо, ще Ч. Ломброзо пов'язував біологічні особливості людини з її поведінкою, у тому числі – неправомірною. Саме тому в контексті індивідуального запобігання хуліганству доцільно говорити про необхідність диференціації кримінологічного впливу в залежності від статевої та вікової приналежності людини.

Якщо говорити про взаємозв'язок кримінології та криміналістики в частині будування стратегії індивідуального запобігання, варто звернути увагу на думки вчених. Так, наприклад, Л.В. Васильєв, А.В. Дулов, А.С. Кривошеев, Г.К. Курашвілі вважали, що вивчення особи злочинця необхідне тільки для вирішення завдань, що стоять перед криміналістичною тактикою [103, с. 7]. А.Р. Ратинов, Н.Т. Ведерников, П.П. Цветков, І.А. Матусевич вважають, що існує об'єктивна потреба використання відомостей про особу злочинця стосовно не тільки криміналістичної тактики, а й методики розслідування злочинів [179, с. 53–54]. В.К. Гавло зазначає, що криміналістику та її методику цікавлять такі дані про особу суб'єкта злочину, які вказують на закономірні зв'язки між ним і вчиненим злочином, що проявляються зовні – у різних наслідках скоєного. У цьому плані особу треба вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття [35, с. 197]. М.М. Демідов під особою злочинця як елементом криміналістичної характеристики розуміє стійку криміналістично значиму сукупність

психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної і раціональної сфер людської свідомості, що відобразились у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також поведінки після вчинення злочину [51, с. 39]. Особливе значення для криміналістичного вчення про особу злочинця має з'ясування її структури. М.Г. Коршик, С.С. Степичев в особі злочинця розглядають такі блоки: демографічні дані; дані, що характеризують суспільне місце обвинуваченого; відомості про умови життя обвинуваченого; відомості про стан здоров'я обвинуваченого; характер і темперамент [99, с. 16]. В контексті нашого дослідження з кримінологічної точки зору найбільш цікавим здається підхід М.М. Демідова. Вчений дуже точно відмічає основні риси особи кримінального правопорушника, які мають бути враховані під час створення індивідуальних стратегій запобігання (сукупність психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної і раціональної сфер людської свідомості, що відобразились у слідах злочину **в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також поведінки після вчинення злочину** – виділено нами – Д.Д.). Людина, яка вчинила хуліганство частіше за все не намагається приховати сліди свого правопорушення, оскільки останнє, здебільшого, є спонтанним актом волевиявлення. При цьому саме особливості її психофізики та сприйняття оточуючого середовища відображаються у манері вчинення такого роду кримінального правопорушення та особливостях об'єктивної сторони. Саме це має враховуватись при обранні способів індивідуального запобігання.

Особа злочинця, як і будь-якої іншої людини, характеризується різноманіттю ознак: демографічних (стать, вік, стан здоров'я), моральних (світогляд, інтереси, спрямованість), соціальних (трудових, сімейно-побутових) та психологічних (емоції, темперамент, вольові якості тощо). Ці ознаки відбиваються в індивідуальних властивостях особи злочинця, його стосунках із потерпілим. У психології існує визначення психологічної структури особи, що складається з чотирьох підструктур: 1 – спрямованість

особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується у процесі виховання; 2 – досвід (знання, вміння, навички і звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи); 3 – охоплює індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення, це – емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять; 4 – біологічно обумовлена, що поєднує темперамент особи, її статеві і вікові якості, а також патологічні зміни [62, с. 128-129]. Все це дуже важливі аспекти, які мають враховуватись під час обрання стратегії запобігання.

Є.О. Центров зазначає, що вчиняючи злочин, особливо підготовлюючись до нього, злочинець оцінює не тільки обстановку, в якій він буде діяти, але й особу потерпілого (стать, вік, фізичну силу, інтелектуальні можливості, її морально-психологічні та інші особистісні особливості) [203, с. 58]. Науковці серед агресивних реакцій злочинця виділяють: фізичну агресію (напад) – це застосування фізичної сили до іншої особи; непряму агресію – це може бути агресія, спрямована опосередковано на іншу особу (злостиві плітки, жарти) і спрямована ні на кого (крики, биття кулаком по столу і т. п.); дратівливість – це готовність до вияву негативних почуттів за найменшого збудження (грубість, різкість); негативізм – опозиційна манера поведінки від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів; образу – ненависть до оточуючих за дійсні і вигадані свідчення; підозрілість – усі люди завдають або планують завдати шкоду; вербальну агресію – висловлення негативних емоцій як через крики, сварку, так і через словесні відповіді (прокльони, погрози) [60, с. 100-106; 200, с. 8]. Нажаль, більшість сучасних розробок не є універсальними та не можуть в однаковій мірі застосовуватись і до осіб, котрі вчинили більш тяжкі (особливо – насильницькі) кримінальні правопорушення, і до тих, хто вчинив хуліганство. Саме тому, доцільно вести мову про агресію, котра має бути максимально знижена під час роботи з правопорушником.

Агресивність – це стійка риса особистості, що проявляється в готовності до агресивної поведінки, виражається у прагненні до наступальних або насильницьких дій, спрямованих на нанесення ушкоджень або на знищення об'єкта наступу [207, с. 8]. Така негативна риса яскраво проявляється під час вчинення хуліганських дій. Злочинці байдужі до страждань (моральних та фізичних) інших людей, навпаки, вони прагнуть їх завдати (шляхом вчинення грубих, безжальних та деспотичних дій), отримати внутрішнє задоволення від цього. Імпульсивністю є особливість поведінки людини (у стійких формах – риса характеру), яка виражається у схильності діяти за першого спонукання, під впливом зовнішніх обставин чи емоцій [177, с. 132]. Своєчасне виявлення осіб, схильних до надмірної агресії, котра може переходити у завдання фізичного болю та страждання, зухвалої образи може допомогти попередити хуліганські дії.

Поширена риса особистості у хуліганів, які часто вчиняють злочини спонтанно, без чіткої мети чи наміру, керуються раптово виниклими бажаннями та примхами. Вони не обдумують свої вчинки, не зважають всі «за і проти», швидко реагують і настільки ж швидко каються у вчиненому. Егоїзм означає себелюбність, надання переваги своїм особистим інтересам перед інтересами суспільними та інтересами інших людей [207, с. 116]. Егоїзм проявляється в упертості та неприйнятності всього; зосередженості на власному «Я»; завищеній самооцінці та вірі у власну неперевершеність; низькій мотивації займатись суспільно-корисними справами; схильності до ілюзій, залежностям будь-якого роду (алкоголь, наркотики, соціальні мережі тощо); зниженні (до повної відсутності) моральних критеріїв оцінки своїх вчинків. Під час хуліганства така риса проявляється у бажанні привернути до себе увагу будь-яким способом (зокрема і протиправним), зневажливому ставленні до інтересів, прав і свобод інших осіб, виправданні власних протиправних вчинків будь-якими іншими чинниками, а не власними діями. Негативізм – це прагнення діяти неодмінно всупереч позиції пануючої більшості, за будь-яку ціну й у всіх випадках утвердити протилежну точку

зору. Крім клінічних випадків безглузлого опору, негативізм як ситуативна реакція або особистісна риса зумовлений потребою суб'єкта в самоствердженні, у захисті свого «Я», а також є наслідком сформованого егоїзму суб'єкта і його відчуження від потреб та інтересів інших людей [207, с. 219, 281]. Дуже часто особи, які вчиняють хуліганські дії заздалегідь готують знаряддя, котре допоможе їм у реалізації зухвалого наміру порушити громадський порядок. Підтвердженням нашої тези є наступний приклад.

Так, відповідно до вироку Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 28 листопада 2017 року по справі 200/19684/17 (провадження 1кп-200/716/17) особу було обвинувачено у вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України за наступних обставин: *11.09.2017 року приблизно о 13.00 годині обвинувачений, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, супроводжуючи свої дії особливою зухвалістю, що виразилося у зневажливому ставленні до громадського порядку та існуючих правил поведінки і моральності у громадських місцях, розуміючи, що він знаходиться у громадському місці, бажаючи протиставити себе та прагнучи показати свою зневагу та самоутвердитися за рахунок приниження інших осіб, поєднуючи свої дії із застосуванням невстановленої в ході досудового слідства вогнепальної зброї, вчинив хуліганство при наступних обставинах.*

Так, 11.09.2017 року приблизно о 13.00 годині обвинувачений, розуміючи, що він знаходиться у громадському місці, утримуючи при собі невстановлену в ході слідства вогнепальну зброю, зустрів раніше незнайому та малознайому осіб, які стояли біля під'їзду № 1 буд. № 6 про вул. Козака Мамая у м. Дніпро.

Після чого обвинувачений, безпричинно, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, супроводжуючи свої дії особливою зухвалістю, що виразилося у зневажливому ставленні до громадського порядку та існуючих правил поведінки і моральності в громадських місцях, усвідомлюючи протиправний характер

своїх дій, однак прагнучі самовиразитися таким чином у зухвальстві, неповазі до суспільства, тобто показати свою зневагу до існуючих загальноприйнятих правил і норм поведінки у суспільстві, поєднуючи свої дії із застосуванням невстановленої в ході слідства вогнепальної зброї, знаходячись на відстані приблизно 10 метрів від потерпілих, утримуючи в правій руці невстановлену в ході слідства вогнепальну зброю, здійснив один постріл в область тулуба потерпілому, спричинивши йому тілесні ушкодження у вигляді: сліпого непроникаючого вогнепального поранення передньої черевної стінки ліворуч, яке розпочинається раною на передній поверхні черева ліворуч ближче до гребня лівої клубової кістки, далі переходить в раньовий канал, який йде спереду назад з ушкодженням по ходу якого: шкіри, підшкірно-жирової клітковини та сліпо закінчується в м'язах передньої черевної стінки стороннім тілом округлої форми (куля), яке за своїм характером відноситься до легких тілесних ушкоджень, як таке, що спричиняє короточасний розлад здоров'я, тривалістю понад 6 діб, але не більше, як три тижні (21 день).

Після чого обвинувачений, утримуючи при собі невстановлену слідством вогнепальну зброю, разом із потерпілим сіли у невстановлений слідством транспортний засіб - таксі та покинули місце вчинення злочину. Продовжуючи свою злочинну діяльність, 11.09.2017 року приблизно о 13.25 годин обвинувачений, приїхав на невстановленому слідством транспортному засобі таксі на парковку ТРЦ «Терра», розташовану по пр. Б. Хмельницького, 118-д у м. Дніпро, де вийшовши з таксі, побачив раніше знайомого, який йшов повз зупинку громадського транспорту, яка розташована біля ТРЦ «Терра» по пр. Б. Хмельницького, 118-д у м. Дніпро.

Далі, обвинувачений, знаходячись на вказаній зупинці громадського транспорту, розуміючи, що він знаходиться у громадському місці, утримуючи при собі невстановлену в ході слідства вогнепальну зброю, безпричинно, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, супроводжуючи свої дії особливою зухвалістю, що виразилося у зневажливому ставленні до громадського порядку та

існуючих правил поведінки і моральності в громадських місцях, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, однак прагнучі самовиразитися таким чином у зухвальстві, неповазі до суспільства, тобто показати свою зневагу до існуючих загальноприйнятих правил і норм поведінки у суспільстві, поєднуючи свої дії із застосуванням невстановленої в ході слідства вогнепальної зброї, перебуваючи на відстані приблизно двох метрів від потерпілого здійснив один постріл із невстановленої слідством вогнепальної зброї потерпілому в область челюсті зліва, спричинивши потерпілому тілесні ушкодження у вигляді: вогнепального поранення челюсті. Перелом верхньої челюсті зліва [61]. Наведений вирок є наочним прикладом негативізму та нігілізму особи, котра, усвідомлюючи протиправність та антиморальність своїх дій, продовжувала порушувати громадський порядок, застосовуючи при цьому предмет, який має підвищену суспільну небезпечність.

Під час вчинення протиправних дій, що грубо порушують громадський порядок, негативізм проявляється передусім в установці особи на заперечення встановлених вимог у суспільстві щодо норм спілкування та поведінки з іншими людьми; це призводить до вчинення показових протиправних дій, спрямованих на знецінення існуючих правил. Фанатизм – жагуча відданість своїм переконанням, поєднана з крайньою нетерпимістю до чужих поглядів і прагнень. Такі особи знаходять підтримку у взаємному визнанні, їм характерна підвищена емоційність, некритичне ставлення до будь-якої інформації, що підтверджує їхні погляди, неприйняття критики, навіть доброзичливої [207, с. 566]. Ця риса притаманна хуліганам – представникам різних субкультур (панки, скінхеди тощо), учасникам угруповань «за інтересами» (клуби футбольних фанатів). Фанатизм характерний для осіб молодого віку, які не знаходять підтримки у соціумі та долучаються до кола однодумців. Поділяючи правила групи (часто асоціальні), вони отримують визнання та здобувають авторитет, виправдовуючи протиправні вчинки «вищою метою». Для них характерна підвищена емоційність, нездатність критично сприймати інформацію. Вбачається, що зазначені негативні риси

особистості (їх перелік не є вичерпним), – як кожна окремо, так і в поєднанні з іншими, можуть формувати протиправне прагнення особи вчинити кримінальне правопорушення [9, с. 126]. Отже, на нашу думку, *під індивідуальним запобіганням хуліганству необхідно розуміти комплекс кримінологічно-психологічних заходів та засобів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та корекцію особистісних якостей людини (ціннісні орієнтації, мотиви тощо), котрі спотворюють у її свідомості встановлені заборони на порушення громадського порядку і моральності та обумовлюють прагнення вчинити хуліганські дії з метою самореалізації та демонстрації антигромадської поведінки*. Виходячи із досвіду зарубіжних держав (Польща, Чехія, Німеччина тощо), процедура медіації як вид індивідуальної профілактики хуліганства демонструє позитивний ресоціалізаційний ефект.

Таким чином, проведені дослідження дозволили підсумувати, що більша частина індивідуально-профілактичних засобів запобігання хуліганству полягає у встановленні та корекції якостей особи, котрі штовхають її на демонстрацію своєї агресії та зухвалості. Значно ускладнює процес реалізації такого роду стратегій часто непередбачуваний характер досліджуваного суспільно небезпечного діяння та важкий у прогнозуванні детермінаційний комплекс. При цьому наразі саме індивідуально-профілактичні засоби запобігання можна вважати максимально ефективними для боротьби з проявами хуліганства.

Висновки до розділу 3

1. Під загальносоціальним запобіганням хуліганству необхідно розуміти сукупність соціально-культурних, економіко-політичних та педагогіко-правових заходів та засобів, спрямованих на раннє встановлення та усунення деструктивних явищ, котрі обумовлюють та/або сприяють вчиненню кримінально протиправних хуліганських дій. Встановлено, що загальносоціальне запобігання хуліганству має проводитись за наступними напрямками: 1) **правовий** – розробка та інтегрування державних програм та стратегій удосконалення вітчизняної нормативно-правової бази; перегляд кримінального законодавства в частині відповідальності за кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності; 2) **політико-економічний** – підвищення рівня матеріального забезпечення громадян шляхом перегляду співвідношення середнього місячного доходу із цінами на товари та послуги (у тому числі – комунальні); 3) **соціальний** – удосконалення процесу взаємодії з особливо уразливими категоріями громадян (особи похилого віку, особи з інвалідністю, вагітні жінки тощо); підтримка державних програм та заходів, спрямованих на популяризацію здорового способу життя; взаємодія з міжнародними соціальними організаціями; залучення ЗМІ; 4) **педагогічний** – удосконалення системи правової освіти; популяризація культурного та наукового розвитку, творчості тощо.

2. Вказано, що під спеціально-кримінологічним запобіганням хуліганству необхідно розуміти сукупність засобів та заходів, спрямованих на усунення детермінаційного комплексу та фонових явищ, провокуючих хуліганські дії, котрі здійснюються спеціальними органами, організаціями (у т.ч. – громадськими) та установами, однією з функцій яких є протидія кримінально протиправним діям проти громадського порядку та моральності. Досвід зарубіжних країн (Польща, Чехія тощо) дозволили підсумувати унікальну превентивну та посткримінальну ефективність взаємодії громадськості із особами, котрі вчинили хуліганські дії.

До заходів спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству необхідно віднести: 1) *інформаційно-освітні* – створення локальних спеціальних програм протидії кримінальним правопорушенням проти громадського порядку та моральності, популяризація серед населення законослухняності, а також елементарних заходів безпеки; 2) *соціальні* – залучення громадськості та спеціальних організацій, діяльність яких спрямована на протидію кримінально протиправним проявам; 3) *тактичні* – ведення картографічного обліку місць, в яких найбільш часто було вчинено хуліганство, кримінологічного обліку та прогнозування кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності; 4) *технічні* – удосконалення технічного контролю за розважальними закладами; 5) *віктимологічні* – виховна робота з особами з високим віктимним індексом.

3. Структуровано механізм індивідуального запобігання хуліганству на наступні етапи: 1) виявлення осіб, схильних до вчинення хуліганських дій (ті, що мають певні залежності, притягувались до адміністративної/кримінальної відповідальності за хуліганство тощо); 2) встановлення особливостей механізму кримінально-протиправної поведінки (детермінаційний комплекс); 3) вивчення особи кримінального правопорушника, його громадської позиції та ролі у суспільстві (мікросоціальні зв'язки); 4) планування запобіжних заходів із урахуванням індивідуального детермінаційного комплексу правопорушника; 5) реалізація індивідуально-профілактичних засобів; 6) фіксація досягнутих результатів та тимчасовий контроль з метою своєчасного попередження рецидиву. Доведено, що під індивідуальним запобіганням хуліганству необхідно розуміти комплекс кримінологічних психологічних заходів та засобів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та корекцію особистісних якостей людини (ціннісні орієнтації, мотиви тощо), котрі спотворюють у її свідомості встановлені заборони на порушення громадського порядку і моральності та обумовлюють прагнення вчинити хуліганські дії з метою самореалізації та демонстрації антигромадської поведінки.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі узагальнення наукових праць вчених, положень чинного законодавства України, а також правоохоронної та судової практики розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову задачу надання кримінологічної характеристики та визначення особливостей кримінологічного запобігання хуліганству в Україні. Основні результати дослідження полягають у наступному:

1. Дослідження ранніх та більш пізніх нормативно-правових актів («Руська правда», церковних статутів, договорів Київських князів з Візантією, Новгородських і Псковських судних грамот, Литовських статутів, Московських Судебників 1497 і 1550 рр., актів Гетьманської держави тощо) дозволило підсумувати відсутність норми, котра встановлювала б кримінальну відповідальність за хуліганство. Перші схожі норми з'явилися у період козацької держави, яка була створена внаслідок визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. У вітчизняному кримінальному праві термін «хуліганство» з'явився відносно нещодавно – у середині XX століття. Міра юридичної відповідальності визначалась з урахуванням статусу особи, яка його вчинила. За аналогією із сучасним українським законодавством до осіб, що вчинили хуліганство, застосовувались заходи адміністративної або кримінальної відповідальності. Сучасне конструювання нормативного припису ст. 296 КК України викликає низку нарікань з боку вчених через наявність оціночних категорій та невизначеність формулювань.

2. З урахуванням особливостей призначення нормативних приписів кримінального законодавства України, що забороняють хуліганські дії, у системі кримінально-правового регулювання визначено систему обставин соціальної обумовленості кримінально-правової заборони хуліганських дій: історичні (відповідність історичним традиціям або змінам у суспільному житті); прогностичні (наявність можливості запобігання суспільно небезпечним діям кримінально-правовими засобами, суспільна корисність

та кримінально політична адекватність криміналізації (співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони), наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння); техніко-юридичні (системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, повнота і ненадмірність кримінально-правової заборони). У результаті дослідження встановлено, що кримінально-правова заборона хуліганських дій на рівні існування ст. 296 КК України, є не у повній мірі соціально обумовленою.

3. Основним об'єктом хуліганства є громадський порядок. З об'єктивної сторони хуліганство є кримінальним правопорушенням із формальним складом, вчиняється виключно в активній формі. Ознаками, які характеризують об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України є грубе порушення громадського порядку, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний. Хуліганство вчиняється виключно з прямим умислом. Відрізняє хуліганство від інших кримінальних правопорушень його мотив, котрий за своїм змістом відповідає змісту поняття «мотив явної неповаги до суспільства». Саме ця ознака використовується під час конструювання кваліфікованих складів інших суміжних кримінальних правопорушень.

4. Детермінаційний комплекс хуліганства складається з системи: а) тих детермінант, що спричиняються, корелюються та обумовлюються загально кримінальними детермінантами (загальних для всіх видів кримінальних правопорушень причин і умов, що їх породжують та сприяють у їх вчиненні); б) тих, що характерні тільки для злочинності у сфері громадського порядку та моральності; в) тих, що безпосередньо детермінують вчинення хуліганства. У випадку із хуліганством структура детермінації змінюється. Окремі базові чинники в детермінації загальної злочинності втрачають свій вплив до зміщуються з причин до умов. Залежно від сфери виникнення й функціонування, а також потенційного впливу на вчинення хуліганства,

причини та умови хуліганства слід розподіляти на дві групи: перша – чинники (причини) хуліганства – комплекс культурних та соціально-психологічних детермінант. Друга група – умови вчинення хуліганства (соціально-економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські (в тому числі недоліки правоохоронної і правозастосовної діяльності)). На індивідуальному рівні причиною хуліганства є сформована під впливом різних негативних явищ і процесів антисуспільна установка (неповага до суспільства) в свідомості особи, яка спричиняє в неї рішучість грубо порушити громадський порядок поєднуючи це з особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

5. Середній коефіцієнт хуліганства у загальній структурі злочинності складає 0,79%. Всього з 2013 р. по 2020 р. було зареєстровано 31506 хуліганств. У 2013 р. було зареєстровано 6315 хуліганств (1,12% від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень), у 2014 р. – 4962 (0,94%), у 2015 р. – 4120 (0,72%), у 2016 р. – 3896 (0,68%), у 2017 р. – 3308 (0,67%), у 2018 р. – 3215 (0,69%), у 2019 р. – 3290 (0,78%), у 2020 р. – 2400 (0,72%). За кількістю вчинених (зареєстрованих) хуліганств усі регіони України розподілено на п'ять категорій: 1) регіони з дуже високим рівнем вчинення хуліганств (більше 300 на рік; м. Київ та Харківська область, іноді – Дніпропетровська область); 2) регіони з високим рівнем вчинення хуліганств (від 200 до 299 на рік; Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Львівська, Одеська області); 3) регіони з середнім рівнем вчинення хуліганств (від 100 до 199 на рік; Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Сумська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька області); 4) регіони з помірним рівнем вчинення хуліганств (від 50 до 99 на рік; Волинська, Донецька, Запорізька, Полтавська, Рівненська, Тернопільська області); 5) регіони з низьким рівнем вчинення хуліганств (від 1 до 49 на рік; Кіровоградська та Херсонська області).

6. Хуліган – це працездатна особа чоловічої статі (94%), у віці 18–39 років (65%), яка має середню та/або професійно-технічну освіту (65%), не працює і не навчається (70%), не перебуває у шлюбі (72%) та не має дітей

(71%), схильна до зловживання вживання спиртними напоями (73%). 76% хуліганів мешкають у тому ж населеному пункті, де вчинили кримінальне правопорушення. 70% осіб, які вчинили хуліганство раніше не вчиняли його та не мали судимості за вчинення інших злочинів. Доволі високою та стабільною кримінальною активністю характеризуються особи у віці 40-54 років (12%). Діти у цілому вчиняють 6% хуліганств. Серед «молодих хуліганів» частка осіб жіночої статті є більшою, ніж серед дорослих хуліганів. 87% усіх хуліганств вчиняється громадянами України. Іноземці вчиняють хуліганство приблизно у 1,5-2% випадків. Серед іноземців значний відсоток хуліганів – громадяни країн СНД.

7. Під загальносоціальним запобіганням хуліганству необхідно розуміти сукупність соціально-культурних, економіко-політичних та педагогіко-правових заходів та засобів, спрямованих на раннє встановлення та усунення деструктивних явищ, котрі обумовлюють та/або сприяють вчиненню кримінально протиправних хуліганських дій. Загальносоціальне запобігання хуліганству має проводитись за наступними напрямками: 1) правовий – розробка та інтегрування державних програм та стратегій удосконалення вітчизняної нормативно-правової бази; перегляд кримінального законодавства в частині відповідальності за кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності; 2) політико-економічний – підвищення рівня матеріального забезпечення громадян шляхом перегляду співвідношення середнього місячного доходу із цінами на товари та послуги (у тому числі – комунальні); 3) соціальний – удосконалення процесу взаємодії з особливо уразливими категоріями громадян (особи похилого віку, особи з інвалідністю, вагітні жінки тощо); підтримка державних програм та заходів, спрямованих на популяризацію здорового способу життя; взаємодія з міжнародними соціальними організаціями; залучення ЗМІ; 4) педагогічний – удосконалення системи правової освіти; популяризація культурного та наукового розвитку, творчості тощо.

Під спеціально-кримінологічним запобіганням хуліганству необхідно розуміти сукупність засобів та заходів, спрямованих на усунення детермінаційного комплексу та фонових явищ, провокуючих хуліганські дії, котрі здійснюються спеціальними органами, організаціями (у т.ч. – громадянськими) та установами, однією з функцій яких є протидія кримінально протиправним діям проти громадського порядку та моральності. До заходів спеціально-кримінологічного запобігання хуліганству, на нашу думку, необхідно віднести: 1) інформаційно-освітні – створення локальних спеціальних програм протидії кримінальним правопорушенням проти громадського порядку та моральності, популяризація серед населення законослухняності, а також елементарних заходів безпеки; 2) соціальні – залучення громадськості та спеціальних організацій, діяльність яких спрямована на протидію кримінально протиправним проявам; 3) тактичні – ведення картографічного обліку місць, в яких найбільш часто було вчинено хуліганство, кримінологічного обліку та прогнозування кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності; 4) технічні – удосконалення технічного контролю за розважальними закладами; 5) віктимологічні – виховна робота з особами з високим віктимним індексом.

Під індивідуально-профілактичним запобіганням хуліганству необхідно розуміти комплекс кримінологічно-психологічних заходів та засобів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та корекцію особистісних якостей людини (ціннісні орієнтації, мотиви тощо), котрі спотворюють у її свідомості встановлені заборони на порушення громадського порядку і моральності та обумовлюють прагнення вчинити хуліганські дії з метою самореалізації та демонстрації антигромадської поведінки. До етапів механізму індивідуальної профілактики доцільно віднести 1) виявлення осіб, схильних до вчинення хуліганських дій (ті, що мають певні залежності, притягувались до адміністративної/кримінальної відповідальності за хуліганство тощо); 2) встановлення особливостей механізму кримінально-протиправної поведінки (детермінаційний комплекс); 3) вивчення особи

кримінального правопорушника, його громадської позиції та ролі у суспільстві (мікросоціальні зв'язки); 4) планування запобіжних заходів із урахуванням індивідуального детермінаційного комплексу правопорушника; 5) реалізація індивідуально-профілактичних засобів; 6) фіксація досягнутих результатів та тимчасовий контроль з метою своєчасного попередження рецидиву.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Г.А. Криминология. М.: Академия МВД СССР. 1984. 500 с.
2. Азаров Д.С., Грищук В.К., Савченко А.В. та ін. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2017. 1104 с.
3. Александров Ю.В., Дудоров О.О., Клименко В.А. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник.. Вид. 2-ге, переробл. та допов. За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К Атїка, 2008. 712 с.
4. Алексеев А.И. Герасимов С.И, Сухарев А.Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: монография. М.: НОРМА, 2001. 496 с.
5. Алексеев А.И., Сахаров А.Б. Причины преступлений и устранение их органами внутренних дел. М.: Академия МВД СССР, 1985. 256 с.
6. Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019 № 40. С. 121-128.
7. Антонян Ю. М., Жалинский А. Э., Звирбуль В. К. и др. Теоретические основы предупреждения преступности / Отв. ред. : Звирбуль В. К., Клочков В. В., Миньковский Г. М. М. : Юрид. лит., 1977. 255 с.
8. Артюхова В. В. Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінальновиконавче право. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2021. 22 с.
9. Артюхова В. В. Хуліганство: кримінально-правове та кримінологічне пізнання : дис. канд. юр. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2021. 313 с.
10. Артюхова В.В. Про кримінально-правове поняття «громадський порядок». Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам

проти громадської безпеки та публічного порядку : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (18 квіт. 2019 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2019. С. 28-30.

11. Аскин Я. Ф. Философский детерминизм и научное знание. М.: Мысль, 1977. 188 с.

12. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. д-ра юрид наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Запоріжжя, 2015. 515 с.

13. Бабенко А.М. Географія злочинності неповнолітніх: що очікує Україну через 10 років? *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. №3. С. 296-300.

14. Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2004. 480 с.

15. Балобанова Д.О. Динаміка кримінального права: доктринальні положення: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 358 с.

16. Балобанова Д.О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2009. № 47. С. 145-148.

17. Белая Н.М. Уличная преступность: криминологическая характеристика и предупреждение (по материалам Иркутской области, Забайкальского края, Республики Бурятия): монография / под ред. Л. М. Прокументова. СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2014. 160 с.

18. Беліков К.А., Бесчастний В.М., Семенишин М.О., Вітвіцький С.С., Алфьоров С.М., Назимко Є.С. Кримінологічні засади запобігання вуличній злочинності: монографія. К.: ВД «Дакор», 2021. 218 с.

19. Борисов В.И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / В.И. Борисов. Х., 1993. 34 с.

20. Борисов В.І. Лекція за темою: «кримінальна відповідальність за хуліганство (стаття 296 КК України)». Вісник Асоціації кримінального права України, 2020, № 1(13). С. 351-371.

21. Борисов В.І., В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. 528 с.

22. Борисов С.В. Хулиганство: уголовно-правовой и криминологический аспекты. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 - Уголовное право и криминология; уголовно - исполнительное право. Москва: Московский университет Министерства внутренних дел Российской Федерации. 2005. 234 с.

23. Боротьба зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності (кримінальноправові, криминологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми). Х. : Право, 2001. 264 с.

24. Бундз Р. О. Особлива жорстокість як ознака злочинів, що вчиняються неповнолітніми: детермінанти та попередження. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінальновиконавче право. Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права», Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2019. 216 с.

25. Бурдін В.М. Відгук офіційного опонента на дисертацію Артюхової Валерії Володимирівни “Хуліганство: кримінально-правове та криминологічне пізнання”, подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Спеціалізована вчена рада Д 26.236.02 Інституту держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України. <http://idpnan.org.ua/files/2021/vidguk-ofitsiynogo-oponenta-burdina-v.m.-na-disertatsiyu-artjuhovoyi-v.v.doc>.

26. Бурлаков В. Н. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений: проблемы моделирования. СПб., 1998. 184 с.
27. Быргэу М.М. Организация профилактики преступлений органами внутренних дел: концептуальные основы, практика, перспективы совершенствования (опыт Республики Молдова) : монография / под. общ. ред. А.М. Бандурки. Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2004. 253 с.
28. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 6-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2020. 360 с.
29. Вживання алкоголю у підлітковому віці шкодить життю і здоров'ю. URL: <https://uman-rda.gov.ua/news/23-36-45-31-08-2017/>
30. Вирок Дергачівського районного суду Харківської області № 76096280 від 28.08.2018. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/76096280/>
31. Вознюк А.А. Поняття та елементи кримінальноправової характеристики злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. №1. С. 154-160.
32. Войтко А.О. Характеристика детермінант групового порушення громадського порядку. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 8. С. 291-297.
33. Володавська, О. С. Відмежування масових заворушень від суміжних складів злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 7. С. 36-40, С. 40.
34. Володавська, О. С. Історичний аспект становлення кримінальної відповідальності за перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 43-53.
35. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск: Изд. Томского у-та, 1985. 333 с.
36. Гаврилов А. М. Привлечение населения к участию в борьбе с преступностью : дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс и

криміналістика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность; Саратов. юрид. ин-т МВД России. Саратов, 2004. 205 с.

37. Гарасимів Т.З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с.

38. Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступления. М. : Юрид. лит., 1974. 167 с.

39. Гизимчук С.В., Борисов В.И. Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения: монографія. Харьков: Консум, 2001. 160 с.

40. Гладкова Є. О. Функціональний зміст прогнозування у сфері протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2. С. 178-186.

41. Гладкова Є.О. Теоретичні та прикладні аспекти тактики протидії злочинності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. круглого столу. Харків, 2017. С. 48-52.

42. Глуздаков А.В. Криминологическое исследование хулиганства и преступлений, совершаемым из кулиганских побуждений. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 - уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Москва: Московский университет МВД РФ. 2004. 216 с.

43. Годлевська-Коновалова А. В. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінальновиконавче право. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. 265 с.

44. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

45. Голіна В. В., Колодяжний М.Г., Шрамко С.С. та ін. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід:

монографія / за заг. ред. В. В. Голіни, М.Г. Колодяжного. Х. : Право, 2017. 284 с.

46. Горяинов К. К. Криминологическая обстановка (методологические аспекты). М.: ВНИИ МВД СССР, 1991. 98 с.

47. Даниэль Шапиро Конфликт и общение: путеводитель по лабиринту регулирования конфликтов. Кишинев : «ARC», 1997.

48. Даньшин И.Н. К вопросу о личности преступника. *Проблемы соц. законности*. Харьков: Вища шк., 1980. Вып. 6. С. 117-126.

49. Даньшин И.Н. Ответственность за хулиганство по советскому уголовному праву. Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1971. 192 с.

50. Даньшин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. М. : Юр. лит., 1973. 200 с.

51. Демидов Н.Н. Изучение личности преступника в процессе расследования : дисс. к.ю.н. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Волгоград, 2003. 187 с.

52. Денисов С. Сучасні детермінанти злочинності в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. №4. С. 21-33.

53. Джужа О. М., Василевич В. В., Колб О. Г. та ін. Кримінологія: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужи. К.: Атіка, 2009. 312 с.

54. Джужа О. М., Василевич В. В., Черней В. В., Чернявський С. С. та ін. Кримінологія : підручник; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : ФОП Маслаков, 2020. 612 с.

55. Диктаторські закони 16 січня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/01/16/infografika/polityka/zakony-16-sichnya-yaki-normy-diyut-ukrayini-sohodni>.

56. Діти без дому. URL: <https://economistua.com/diti-bez-domu/>.

57. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

58. Дунаєва Т.Є. Впровадження профілактичної діяльності під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2020. Випуск 39. С. 85-90.

59. Егоров В. С. Уголовная ответственность за хулиганство: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. М., 2000. 169 с.

60. Ениколопов С.Н. Некоторые результаты исследования агрессии. *Личность преступника как объект психологического исследования*. Москва : Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1979. С. 100–109.

61. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

62. Жбанков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации. Москва : УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993. 149 с.

63. Жижиленко А. А. О хулиганстве. *Юридический очерк. Хулиганство и преступление*. 1927. С. 118-121.

64. Жих Ю.И. Уголовная ответственность за групповое хулиганство: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право М.: РГБ, 2003. 167 с.

65. За останні п'ять років кількість «п'яних» злочинів зменшилась вдвічі. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/207-drunk-crime/>.

66. Загине́й З. Кримінологічний портрет злочинця, який вчинив злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. №1. С. 51-57.

67. Заєць Я.Б. До проблеми встановлення кримінальної відповідальності за злочини, скоєні неповнолітніми особами. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. С. 92-97.

68. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

69. Закалюк А. П. Общественное воздействие и предупреждение правонарушений. К. : Наукова думка, 1975. 264 с.

70. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : У 3-х кн. Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 712 с.

71. Закон України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 22, Ст. 811. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/732-18#Text>.

72. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 17, Ст. 593. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-18#n102>.

73. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 17, Ст. 71. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n399>.

74. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 22, Ст. 801. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-18#n118>.

75. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за хуліганство і завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 30, Ст. 206. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3075-14#Text>.

76. Затримано жінку, яка в Сєвєродонецьку розбризкала газовий балончик в обличчя кандидата в нардепи. URL:

<http://vistilug.com.ua/news/5736-zatrimano-zhinku-yaka-v-severodonets-ku-rozbrizkala-gazovii-balonchik-v-oblichchya-kandidata-v-nardepi/>.

77. Зауваження Головного юридичного управління 19.11.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7279-%D0%B4&skl=9

78. Злобин Г. А., Келина С. Г. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний. *Проблемы правосудия и уголовного права*. 1978. № 1. С. 14–21.

79. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права: *Госюриздат*, 1961. 381 с.

80. Иванов Ю.Ф., Джужа О.М. Кримінологія: навч. посіб. 2-ге вид., доповн. та переоб. К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. 292 с.

81. Иванов Ю.Ф., О.М. Джужа Кримінологія: навчальний посібник. К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. 264 с.

82. Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння: хуліганські злочини та склади злочинів : монографія / за заг. ред. В. П. Ємельянова. Х. : Право, 2016. 184 с.

83. Івахненко О. Об'єктивна сторона хуліганських діянь. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 151-160.

84. Івахненко О.А. Хуліганські діяння: загальне поняття та об'єкти злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2015. №1. С. 261-265.

85. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 січня 2013 р. № 223-192/0/4-13 «Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм матеріального права щодо кваліфікації хуліганства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0192740-13#Text>

86. Інформаційний лист Міністерства юстиції України від 07.10.2010 № 12436-0-26-10-31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1243323-10#Text>.

87. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки запобігання економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Х.: Гімназія, 2003. 352 с.

88. Катаева В. Животные как орудия преступления. *Законность*. 2006. №2. С. 47-49
89. Кириллов Д.А. Индивидуальная профилактика преступлений органами внутренних дел: учеб. пособ. Тюмень: Тюмен. ВШ МВД РФ. 1994. 112 с.
90. Киричко В.М. Про особливості кримінально-правових заборон та їх значення для регулювання суспільних відносин і застосування Кримінального кодексу України. Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 193-197.
91. Кізіменко Є. В. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який учиняє незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 36. Том 2. С. 143-146.
92. Класичне і антропологічне спрямування кримінологічних теорій. URL: <http://um.co.ua/9/9-12/9-121057.html>
93. Книженко О.О., Іванцов В.О., Корнієць П.Ю. Актуальні питання відповідальності за вчинення хуліганства. *Юрист України*. 2013. № 1. С. 92-98.
94. Ковалев М.И. Общественно опасное последствие преступления и диспозиция уголовного закона. *Советское государство и право*. 1990. № 10. С. 43
95. Коломієць В.Ю. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за посягання на тілесну недоторканність. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 108-115.
96. Комарницький М.М. Кримінально-правова охорона осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням ними свого службового чи громадського обов'язку. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата

юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2017. 225 с.

97. Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К., 2008. 213 с.

98. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. Навчальний посібник. Видання 2-ге. К.: Атіка, 2002. 640 с.

99. Коршик М.Г., Степичев С.С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. М.: Юрид. лит-ра, 1969. 20 с.

100. Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 191-196

101. Костенко А. М. Социопатизация личности – главная угроза для национальной безопасности. Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка: збірник матеріалів. Київ, Запоріжжя: КПУ, 2010. С. 37–43.

102. Костенко О. М. Концепція прав людини потребує модернізації. У світлі соціального натуралізму (вибране): вибрані твори. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2020. 812 с.

103. Кривошеев А. С. Изучение личности обвиняемого в процессе расследования. М., 1971. 80 с.

104. Криминология / под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. Г.М. Миньковского. М. : БЕК, 2003. 556 с.

105. Криминология : учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / под ред. Г. А. Аванесова. 5-е изд., перераб. и доп. Москва : ЮНИТИДАНА, 2012. 575 с.

106. Криминология: учебник / под ред. акад. В. Н. Кудрявцева, проф. В. Е. Эминова. М.: Юрист, 1995. 512 с.

107. Криминология: учебник. 3-е изд., перераб. и доп. / под ред. Г. А. Аванесова. М.: Юрид. лит., 2005. 455 с.
108. Кримінальне право (Особлива частина): підручник. / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. 2-ге вид. К.: ВД «Дакор», 2013. 786 с.
109. Кримінальний кодекс України (проект) URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/03/30/kontrolnyj-proekt-kk-29-03-2021-1.pdf>.
110. Кримінальний кодекс України : в редакції 08 червня 1927 р. Юридичне Видавництво Наркомюсту У.Р.С.Р. Х., 1927. 90 с.
111. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Т.2. Особлива частина. Х.: Право, 2013. 1040 с.
112. Кримінальний кодекс УРСР : затверджений Законом від 28.12.1960 року // Відомості Верховної Ради УРСР. 1961. № 2. Ст. 14.
113. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
114. Криминологія (Загальна частина): навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Бандурки; А.Б. Блага, І.Г. Богатирьов, Л.М. Давиденко та ін. Харків: Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. 240 с.
115. Криминологія: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи, Є. М. Моїсєєва, В. В. Василевич та ін. К.: Атіка, 2003. 400 с.
116. Криминологія: підручник для студентів вищих навч. закладів / за заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
117. Кришевич О.В. Міжнародно-порівняльний аспект кримінальної відповідальності за хуліганство. Кримінально-правові та криминологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя ХНУВС (18 квіт. 2019 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Криминол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2019. С. 114-117.

118. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: Монографія. К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. 908 с.

119. Кузнецов В.В. Сучасні фактори нормотворення у сфері кримінального права. *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 12. С. 37-40.

120. Кузнецова Л.О. Кримінальна відповідальність за хуліганство: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2011. 20 с.

121. Куровська О. О. Особливості кримінологічної характеристики латентної злочинності. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 266-268

122. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: у 2 кн.: Кн. 1 / за заг. ред. О. М. Джужи. К.: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

123. Курс лекцій по криминологии : учебное пособие / под ред. проф. И. Н. Даньшина (Общая часть) и проф. В. В. Голины (Особенная часть). Х. : Одиссей, 2006. 280 с.

124. Курс советской криминологии: Предупреждение преступности. М. : Юрид. лит., 1986. 352 с.

125. Куц В. М. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*, 2016. № 4. С. 103–112

126. Левтеров Л.В. Кримінологічна характеристика осіб, підозрюваних у кіберзлочинах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 35. Том 2. С. 65-68.

127. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.01.2013 № 223-192/0/4-13 «Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм матеріального права

щодо кваліфікації хуліганства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0192740-13#Text>.

128. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 280 с.

129. Люблинский П. Хулиганство и его социально-бытовые корни. *Хулиганство и хулиганы.* / Сбор. под. ред. В.Н.Толмачева. М.: Издат. НКАД РСФСР, 1928. С. 38 – 62.

130. Матюнин А.Ф. Криминологический анализ и предупреждение хулиганства. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 - Уголовное право и криминология; уголовно - исполнительное право. Москва: Юридический институт МВД России, 2000. 201 с.

131. Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: Монографія. Вид. 2-е. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2003. 281 с.

132. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т / відп. ред.: Є. М. Моїсєєв, І. Р. Римаренко, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К.: Атіка, 2007. Т. IV: Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади поліцейської діяльності. 968 с.

133. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В.В. Коваленко, Є.М. Моїсєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. Т. VI. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). 1128 с.

134. Моїсєєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / За заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2006. 352 с.

135. Мороз В.Г. Значення встановлення місця вчинення злочину для правильної кваліфікації вчиненого діяння. Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю Інституту управління та права ЗНТУ, м. Запоріжжя, 20 травня 2017 р. : в 2 т. / Редкол.: С.К. Бостан, Р.М. Максакова, Т.Є. Леоненко. Т.2. Запоріжжя : «Просвіта», 2017. С. 115-118.

136. Музика А.А., Артюхова В.В. Пропонуємо наукову гіпотезу: хуліганства без суспільно небезпечних наслідків не буває. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи*: збірник тез між народ. наук.-практ. кругового столу (Київ, 14 лист. 2019 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2019. С. 158-162.

137. Музика В.В. Кримінологічний аналіз об'єктивних причин злочинності в сучасній Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 12. С. 190-192

138. Мунтян І.В. Дитяча безпритульність як субкультура в сучасному українському суспільстві. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук. Спеціальність 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. 237 с.

139. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. К. : Знання, 2000. 771 с.

140. Назимко Є., Коллер Ю. Використання напрацювань вчених-кримінологів під час визначення кола факторів, що обумовлюють встановлення адміністративної відповідальності за порушення у сфері безпеки дорожнього руху. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №8. С. 153-156.

141. Наклович М.Л. Кримінально-правова боротьба з хуліганством. Львів: Вид. об'єдн. «Вища школа» видав. при Львівському державному університеті, 1974. 112 с.

142. Налуцишин В.В. Визначення ознак об'єктивної сторони хуліганства. *Право і суспільство*. 2013. №6-2. С. 302-306.

143. Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2007. 266 с.

144. Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2007. 16 с.

145. Налуцишин В.В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України). Х.: Харків юридичний, 2009. 252 с.

146. Налуцишин В.В. Характеристика суб'єкта хуліганства: наукові та практичні питання. *Університетські наукові записки*. 2013. №4. С. 373-383.

147. Налуцишин В.В. Становлення та розвиток кримінального законодавства України, що передбачає відповідальність за злочини проти громадського порядку (громадського спокою). *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 243-249.

148. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-ге вид., переробл. і допов.) / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, С. В. Фесенка. К. : Дакор, 2008. 1428 с.

149. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 6-те вид., переробл. і допов. / за заг. ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К. : Юрид. думка, 2009. 1236 с.

150. Небитов А. А. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання сексуальній експлуатації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 8-13.

151. Новий тлумачний словник української мови. Т. 4. К., 1998. С. 767-768.

152. Об утверждении Уголовного кодекса РСФСР : Закон РСФСР от 27 октября 1960 года. Ведомости Верховного Совета РСФСР. 1960. № 40. Ст. 591.

153. Обушенко О. Окремі детермінанти умисних вбивств і замахів на них в Україні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 114-121.

154. Олійничук Р. Групове порушення громадського порядку та хуліганство: проблеми розмежування. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 2. С. 138-141.

155. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : моногр. К. : Атіка, 2004. 336 с.

156. Отчет X Съезда русской группы международного союза криминалистов: Хулиганство и хулиганы : сборник / под ред. и предислов. В. Н. Толкмачева. М. : Издат. НКВД РСФСР, 1929. 60 с.

157. Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность. СПб. : Лань; Фонд «Университет», 2000. 192 с.

158. Пащенко О.О. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2004. 220 с.

159. Пащенко О.О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. – «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Одеський державний університет внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України. Харків, Одеса, 2019. 446 с.

160. Пивоваров В.В. Особливості детермінації злочинності у великому місті. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. №1. С. 152-156.

161. Піщенко Г. І. Попередження хуліганства (кримінально-правовий і кримінологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 1999. 22 с.

162. Плашовецький О.А. Кримінально-правова диференціація віку. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі

спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінальновиконавче право. Львів. Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права». 200 с.

163. Поклад В.І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 48 с.

164. Постанова Верховного Суду від 3 липня 2019 р. № 288/1158/16-к; № 13-28кц19. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/c009102?an=2>.

165. Постанова Верховного Суду від 3 липня 2019 р. № 288/1158/16-к; № 13-28кц193. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/c009102?an=50>.

166. Постанова Верховного Суду від 8 жовтня 2019 року №348/2090/17. URL:https://zib.com.ua/ua/140387vs_rozyasniv_yaki_dii_vidnosyatsya_do_huliganstva.html.

167. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06#Text>.

168. Постановление ВЦИК от 22 ноября 1926 года «О введении в действие Уголовного кодекса РСФСР редакции 1926 года». СУ РСФСР. 1926. № 80. Ст. 600.

169. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян». http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3879&skl=8.

170. Про національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992/2001/ URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=992%2F2001>.

171. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

172. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів : закон

України від 08.07.2011 № 3673-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 9. Ст. 64.

173. Про судову практику у справах про хуліганство: постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 № 10. Постанова Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В.В. Рожнова, А.С. Сизоненко, Л.Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2011. С. 370 – 374.

174. Про судову практику у справах про хуліганство. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/va010700-06>.

175. Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. О.М. Джужи. Київ : Атіка. 2011. 718 с.

176. Профілактика злочинів : підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

177. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Педагогика-Пресс, 1998. 440 с.

178. Пудовкин Ю.Е. Учение об основах уголовного права: лекции. М. : Юрлитинформ, 2012. 240 с.

179. Ратинов А. Р. Советская психология как наука. *Советское государство и право*. 1965. № 5. С. 53–54.

180. Рень Ю.В. Особливості кримінологічної характеристики латентної (прихованої) злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 3. С. 44-47.

181. Словник основних кримінально-правових термінів / авт.-укл. І.О. Кисельов, В.В. Шаблистий, В.О. Лисенко, О.В. Чорна, Л.Г. Якименко. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 388 с.

182. Смоков С.М., Десятник А.А. Окремі питання запровадження профілактичної діяльності під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №1. С. 111-118.

183. Солопанов Ю. В. Криминологическое прогнозирование и планирование борьбы с преступностью. Лекция. М.: МВШМ МВД СССР, 1983. 38 с.

184. Сподарик Н. І. Кримінологічне запобігання підрозділами Національної поліції України насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи, що вчиняються студентами ВНЗ : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права». Львів, 2018. 279 с.

185. Старко О.Л. Кримінологічні ознаки особи неповнолітнього злочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 203-205.

186. Столяр Т.В. Криміналізація умисного вбивства та умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження в разі перевищення меж необхідної оборони. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 221-233.

187. Тадика Є.Д. щодо декриміналізації хуліганства в Україні. *Молодий вчений*. 2019. № 4. С. 157-160.

188. Типові освітні програми для 2–11 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv>.

189. Токарев А. Ф. Криминологическое прогнозирование и планирование предупреждения преступлений. Лекция. М.: Академия МВД СССР, 1990. 28 с.

190. Трайнин А. Н. Избранные труды / сост., вступ. ст. Н. Ф. Кузнецовой. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. 898 с.

191. Труфанов В. В. Некоторые вопросы уголовной ответственности за хулиганство (по материалам практики судов Воронежской области). *Ученые записки*. Выпуск VII. Вопросы уголовного права. М., 1959. С. 126.

192. У Львові чоловік у стані наркотичного сп'яніння кидався на автомобілі. URL: https://galinfo.com.ua/news/u_lvovi_cholovik_u_stani_narkotichnogo_spyaninnya_kydavsya_na_avtomobili_362011.html.

193. Уголовный Кодекс У.С.С.Р., утвержденный В.У.Ц.И.К. 23 августа 1922 г. Харьков : Издание Наркомюста У.С.С.Р., 1922. 50 с.
194. Узагальнення Практики розгляду судом кримінальних справ про хуліганство за 2012 рік. URL:<https://lgm.vn.court.gov.ua/sud0211/analiz/33708/>.
195. Уставъ воинскій о одолжности генераловъ-фельдмаршаловъ и всего Гениралитета и прочих чинов : Санктпетербургъ при Императорской академіи наукъ, 1789 года. С. 41– 42.
196. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 4 березня 2010 р. 15 с.
197. Федулова І. М. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2016. Вип. 3(2). С. 88-91.
198. Фильченков Г.И. Предупреждение и раскрытие групповых преступлений несовершеннолетних: учеб. пособ. Москва: ВНИИ МВД России. 1997. 146 с.
199. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. К. : Атіка, 2005. 332 с.
200. Храмцов О. М. Кримінологія вербальної агресії : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2003. 19 с.
201. Хуліганство та завдання умисного тілесного ушкодження: різниця. URL: <https://zakon.help/article/xuliganstvo-tilesne-ushkodzhennya-zavdannya-umisnogo?menu=181>.
202. Хуліганство чи тілесні ушкодження (розмежування). URL: [https://protocol.ua/ru/huliganstvo_chi_tilesni_ushkodgennya_\(rozmeguvannya\)](https://protocol.ua/ru/huliganstvo_chi_tilesni_ushkodgennya_(rozmeguvannya)).
203. Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. Москва : Изд-во МГУ, 1988. 158 с.
204. Чабаненко С.М. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання незаконному використанню коштів позабюджетних цільових фондів.

Науковий часопис Національної академії Прокуратури України. 2015. № 4. С. 166–174.

205. Шаблистий В. В., Галемін О.А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії : монографія / за заг. ред. д.ю.н., доц. В. В. Шаблистого. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 164 с.

206. Шалгунова С.А. Дослідження особи злочинця в кримінології. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. 2005. № 4 (24). С. 293–299.*

207. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор. 2007. 640 с.

208. Шестаков Д. А. Семейная криминология: Криминофамилистика. 2-е изд. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. 389 с.

209. Щербакова Н. В. Правовая установка и социальная активность личности. М. : Юрид. лит., 1986. 113 с.

210. Эдельштейн А. О. Опыт изучения современного хулиганства. *Хулиганство и поножовщина. М. : Изд-во Мосздравотдела, 1927. С. 28-80.*

ДОДАТКИ

Додаток А

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Начальник управління
організаційно-аналітичного
забезпечення та оперативного
реагування ГУНП в Донецькій
області, полковник поліції

В.С. Сергєєнко

«19» липня 2021 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача
Донецького юридичного інституту МВС України Демчишина Дмитра
Анатолійовича на тему: «Кримінологічна характеристика та
запобігання хуліганству в Україні» зі спеціальності 12.00.08 –
кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право**

Комісія у складі:

1. Сахно А.П., заступник начальника управління – начальник
ситуаційного відділу УОАЗОР ГУНП в Донецькій області, кандидат
юридичних наук, старший науковий співробітник, підполковник поліції.

2. Яковлева М.В., заступник начальника організаційно-аналітичного
відділу УОАЗОР ГУНП в Донецькій області, майор поліції.

склала цей акт про те, що нею розглянуто основні положення дисертації,
пропозиції і рекомендації здобувача Донецького юридичного інституту МВС
України Демчишина Дмитра Анатолійовича на тему: «Кримінологічна
характеристика та запобігання хуліганству в Україні» щодо доцільності
впровадження у правозастосовну діяльність Головного управління
Національної поліції в Донецькій області.

Дисертацію присвячено теоретичному узагальненню та новому
вирішенню наукового завдання, що полягає у розкритті кримінологічної
характеристики та розробленні сучасних засобів запобігання
хуліганству в Україні.

У роботі розкрито генезу розвитку хуліганства як кримінального правопорушення; досліджено соціальна обумовленість кримінально-правової заборони хуліганських дій; охарактеризовано кримінально-правові ознаки хуліганства; обґрунтовано стан і тенденції хуліганства в Україні; визначено детермінанти, що впливають на вчинення хуліганства; охарактеризовано осіб, які вчиняють хуліганство; надано віктимологічну характеристика жертв хуліганства; розроблено загально соціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання хуліганству.

Отже, комісія констатує, що отримані Демчишиним Дмитром Анатолійовичем у дисертації результати мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість, сприятимуть покращенню ефективності функціонування правоохоронних органів у сфері забезпечення публічної безпеки громад та можуть бути використані у правозастосовній діяльності Головного управління Національної поліції в Донецькій області.

Члени комісії:

_____ (А.П. Сахно)
 _____ (М.В. Яковлев)

____. ____ 2021

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Донецького
державного університету внутрішніх
справ, доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

Є.С. НАЗИМКО

«09» липня 2021 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Демчишина Дмитра Анатолійовича «Кримінологічна характеристика
та запобігання хуліганству в Україні» у науково-дослідну діяльність
Донецького державного університету внутрішніх справ**

Комісія у складі: декана факультету № 1 кандидата юридичних наук, професора О.О. Волобуєвої, завідувача кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 кандидата юридичних наук, доцента А.О. Данилевського, наукового співробітника відділу організації наукової роботи А.Г. Ялі склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Демчишина Дмитра Анатолійовича «Кримінологічна характеристика та запобігання хуліганству в Україні» мають важливе теоретико-правове значення для розвитку науки кримінології, кримінального права та використовуються Донецьким юридичним інститутом в межах виконання теми науково-дослідної роботи факультету № 1 «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (Операції об'єднаних сил)» на 2020-2024 р. (державний реєстраційний номер 0120U105580)

ВИСНОВОК

Результати дисертаційного дослідження Демчишина Дмитра Анатолійовича «Кримінологічна характеристика та запобігання хуліганству в Україні» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук вважати впровадженими в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень спрямованих на подальший розвиток науки кримінології та кримінального права.

Члени комісії:

О.О. Волобуєва
А.О. Данилевський
А.Г. Ялі

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

О.М. КУРАКІН

«19» липня 2021 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Демчишина Дмитра Анатолійовича «Кримінологічна характеристика
та запобігання хуліганству в Україні» в освітній процес Донецького
державного університету внутрішніх справ**

Комісія у складі:

голова комісії: начальник начально-методичного відділу Гапонюк О.І.

Члени комісії:

декан факультету №1, к.юрид.наук, проф. Волобуєва О.О.;

декан факультету №3, к.юрид.наук, доц. Буга В.В.

склала цей акт про те, що результати наукового дослідження Демчишина Дмитра Анатолійовича «Кримінологічна характеристика та запобігання хуліганству в Україні», поданого на здобуття науковою ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін «Кримінологія», «Кримінальне право». Доповнення, внесені автором до лекційних матеріалів із зазначених тем підготовлені на достатньому теоретичному та методичному рівні та ґрунтуються на результатах проведеного автором глибокого дослідження чинного законодавства та практики його реалізації, у зв'язку з чим можуть бути впроваджені в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ, а також використані у науково-дослідній роботі курсантів, студентів та слухачів.

В якості наукових джерел в лекціях рекомендовано такі публікації дисертанта:

1. Демчишин Д.А. Запобігання хуліганським діям: генеза розвитку законодавства. Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід

України та країн Європейського Союзу: колективна монографія / За заг. ред. А.Г. Бобкової, А.М. Захарченка. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021.

2. Демчишин Д.А. Основний безпосередній об'єкт хуліганства та перспективи подальшого розвитку законодавства про кримінальну відповідальність. Європейські перспективи. 2021. №1.

3. Назимко Є.С., Демчишин Д.А. Соціальна обумовленість кримінально-правової заборони хуліганських дій. Правовий часопис Донбасу. 2021. №2.

4. Демчишин Д.А. Загальносоціальні заходи запобігання хуліганству. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2021. № 8(36).

5. Демчишин Д.А. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання хуліганств. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 1.

6. Демчишин Д.А. Суб'єктивні ознаки хуліганства за кримінальним правом України. Приватне та публічне право. 2021. № 1.

7. Демчишин Д.А. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання хуліганству. Українська поліціїстика: теорія, законодавство, практика. 2021. № 2.

Голова комісії:

начальник навчально-методичного відділу

О.І. Гапонюк

Члени комісії:

декан факультету №1,
к.юрид.наук, проф.

О.О. Волобуєва

декан факультету №3,
к.юрид.наук, доц.

В.В. Буга

Додаток Б

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Dmytro Demchyshyn. General social measures to prevent hooliganism. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 8(36). Vol 1. S. 196-202.
2. Демчишин Д.А. Запобігання хуліганським діям: генеза розвитку законодавства. *Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу*: колективна монографія / За заг. ред. А.Г. Бобкової, А.М. Захарченка. Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. С. 147-155.
3. Демчишин Д.А. Основний безпосередній об'єкт хуліганства та перспективи подальшого розвитку законодавства про кримінальну відповідальність. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 92-99.
4. Назимко Є.С., Демчишин Д.А. Соціальна обумовленість кримінально-правової заборони хуліганських дій. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 2. С. 74-87.
5. Демчишин Д.А. Суб'єктивні ознаки хуліганства за кримінальним правом України. *Приватне та публічне право*. 2021. № 1. С. 77-81.
6. Демчишин Д.А. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання хуліганств. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 380-383.
7. Демчишин Д.А. Про соціальну необумовленість хуліганства, як окремого складу злочину. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р. Запоріжжя: Запорізька міська Громадська організація «Істина», 2020. С. 103-107.
8. Демчишин Д.А. Дорадянський період розвитку кримінально-правового забезпечення запобігання хуліганству. *Проектування безпекового середовища громад*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

(м. Маріуполь, 2 липня 2021 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Київ : ТОВ «Компанія ВАІТЕ», 2021. С. 124-130.

Додаток В

Таблиця
Кількість зареєстрованих хуліганств протягом 2013-2020 років

[illegible]

Додаток Г

Відомості про зареєстровані хуліганства у 2016 році

Автономна Республіка Крим	1
Вінницька область	230
Волинська область	65
Дніпропетровська область	222
Донецька область	80
Житомирська область	264
Закарпатська область	147
Запорізька область	131
Івано-Франківська область	102
Київська область	173
місто Київ	417
Кіровоградська область	36
Луганська область	112
Львівська область	274
Миколаївська область	88
Одеська область	272
Полтавська область	89
Рівненська область	88
місто Севастополь	
Сумська область	113
Тернопільська область	70
Харківська область	448
Херсонська область	43
Хмельницька область	149
Черкаська область	118
Чернігівська область	60
Чернівецька область	104
Усього	3896

Відомості про зареєстровані хуліганства у 2017 році

Автономна Республіка Крим	2
Вінницька область	223
Волинська область	53
Дніпропетровська область	213
Донецька область	60
Житомирська область	214
Закарпатська область	245
Запорізька область	96
Івано-Франківська область	141
Київська область	101
місто Київ	424
Кіровоградська область	38
Луганська область	80
Львівська область	171
Миколаївська область	63
Одеська область	206
Полтавська область	62
Рівненська область	65
місто Севастополь	
Сумська область	85
Тернопільська область	81
Харківська область	367
Херсонська область	48
Хмельницька область	81
Черкаська область	71
Чернігівська область	37
Чернівецька область	81
Усього	3308

Відомості про зареєстровані хуліганства у 2018 році

Автономна Республіка Крим	
Вінницька область	176
Волинська область	54
Дніпропетровська область	262
Донецька область	81
Житомирська область	188
Закарпатська область	243
Запорізька область	57
Івано-Франківська область	145
Київська область	112
місто Київ	401
Кіровоградська область	56
Луганська область	62
Львівська область	161
Миколаївська область	58
Одеська область	250
Полтавська область	71
Рівненська область	58
місто Севастополь	
Сумська область	101
Тернопільська область	81
Харківська область	293
Херсонська область	40
Хмельницька область	62
Черкаська область	70
Чернігівська область	60
Чернівецька область	73
Усього	3215

Відомості про зареєстровані хуліганства у 2019 році

Автономна Республіка Крим	
Вінницька область	181
Волинська область	58
Дніпропетровська область	344
Донецька область	186
Житомирська область	190
Закарпатська область	268
Запорізька область	82
Івано-Франківська область	178
Київська область	97
місто Київ	405
Кіровоградська область	46
Луганська область	40
Львівська область	153
Миколаївська область	39
Одеська область	155
Полтавська область	61
Рівненська область	59
місто Севастополь	
Сумська область	88
Тернопільська область	61
Харківська область	318
Херсонська область	47
Хмельницька область	53
Черкаська область	59
Чернігівська область	44
Чернівецька область	78
Усього	3290

Відомості про зареєстровані хуліганства у 2020 році

Автономна Республіка Крим	
Вінницька область	136
Волинська область	60
Дніпропетровська область	192
Донецька область	56
Житомирська область	84
Закарпатська область	115
Запорізька область	48
Івано-Франківська область	159
Київська область	102
місто Київ	312
Кіровоградська область	35
Луганська область	27
Львівська область	136
Миколаївська область	50
Одеська область	127
Полтавська область	78
Рівненська область	67
місто Севастополь	
Сумська область	72
Тернопільська область	35
Харківська область	305
Херсонська область	30
Хмельницька область	14
Черкаська область	47
Чернігівська область	43
Чернівецька область	70
Усього	2400

Додаток Г

Таблиця
Додаткові характеристик вчинення хуліганств
(за результатами аналізу офіційної статистичної звітності)

	2016 (3896)	2017 (3308)	2018 (3215)	2019 (3290)	2020 (2400)
Місце вчинення кримінального правопорушення					
Громадські місця,	2442	2073	1878	2065	1425
втому числі вулиці	1596	1346	1197	1296	1018
Відносно неповнолітніх	80	70	61	86	64

Додаток Д

Відомості про зайнятість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення

учащі та студенти вищих навчальних закладів				приватні особи, які не працюють і не навчаються	безпродовольці	депутати			державні службовці					приватні особи підприємств господарств				
Усього	з них:					Верховний Суд АР Крим	обласні ради	сільські, голоспільські, міські, районні ради	Усього	з них:				Усього	з них:			
	середньої вищої школи	професійно-технічних навчальних закладів	вищих навчальних закладів							1-2 категорії	3 категорії	4 категорії	5-7 категорії		1-2 категорії	3 категорії	4 категорії	5-7 категорії
2006 рік																		
133	21	33	47	929	104	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2007 рік																		
146	41	57	48	1 180	139	0	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2008 рік																		
184	80	62	42	1 077	189	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2009 рік																		
129	21	33	40	1 045	121	0	0	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2009 рік																		
128	47	37	46	1064	81	0	0	2	1	0	0	0	1	1	0	0	0	1

Пісаний, освітній склад та громадянство осіб, які вчинили кримінальні правопорушення

Кількість осіб, яких повідомлено про злочин	Кількість осіб, стосовно яких вжитий адміністративний примус згідно із розпорядженням обласних	Відомості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення	у т.ч.	характеристика вікової групи осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (з графі 5)																					
				до якого належить вік кримінально-правопорушників на час вчинення	за віком на час вчинення кримінального правопорушення								за національним складом кримінально-правопорушників	за національним складом кримінально-правопорушників				громадянство на час вчинення кримінального правопорушення							
					до 14 років	14-17 років	14-17 років	18-20 років	21-29 років	30-34 років	35-39 років	40-44 років		45-49 років	50-54 років	55-59 років	60 років і більше	українська	російська	білоруська	інше	українська	російська	білоруська	інше
2006 рік																									
1 746	1	1 745	112	2	102	73	102	401	211	15	26	81	189	185	827	86	0	27	21	0	0	1	1		
2007 рік																									
1 948	0	1 796	148	4	113	104	146	194	215	41	17	82	232	435	1 009	94	0	38	18	1	1	1	1		
2008 рік																									
1 985	17	1 758	145	9	108	111	885	306	244	36	31	48	264	571	1 079	47	0	34	29	1	0	1	1		
2009 рік																									
1 881	6	1 961	147	6	108	84	403	128	248	20	38	75	231	588	875	68	0	36	26	0	0	0	0		
2020 рік																									
1 938	1	1 506	138	1	122	58	425	470	211	20	31	40	245	286	804	20	14	14	28	0	0	0	0		

Відомості про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в групі, в статті спів'язаних, та повторно

характеристики виконавців осіб, які вчинили кримінальні правопорушення									
у складі групи					у складі спів'язаних		дані про виконавців злочинів	у тому числі осіб із зброєю	
кількість	у т.ч. у складі організованої групи або злочинної організації	з них: з міжнародно-правовими об'єктами	на підставі рішення суду (стаття 120 Кримінального кодексу)	закази виконавців злочинів	виконавці злочинів	виконавці злочинів або пошкодження або знищення майна			
2016 рік									
509	0	0	62	35	656	2	300	179	
2017 рік									
819	1	0	89	46	792	4	347	176	
2018 рік									
495	0	0	99	36	534	4	279	141	
2019 рік									
423	0	0	92	27	464	0	282	134	
2020 рік									
435	0	0	78	22	422	7	346	135	

Додаток Е

**Узагальнені результати
вивчення кримінальних справ,
порушених за фактами вчинення хуліганства у 2015-2020 рр.
(усього – 1008 справ)**

Розділ №1. Відомості про злочин	Кількість	Частка %
Тяжкість вчиненого злочину:		
Кримінальний проступок	202	20%
Нетяжкий злочин	685	68%
Тяжкий злочин	121	12%
Вид населеного пункту:		
м. Київ	292	29
Місто обласного значення	252	25
Місто	373	37
Село, селище	91	9
Місце вчинення хуліганства:		
Вулиця	282	28
Прибудинкова територія	242	24
Парк, сквер	171	17
Будівельний майданчик, біля промислової будівлі	131	13
Транспорт	101	10
Спортивно-побутові споруди	81	8
Час вчинення вуличних злочинів:		
00.00-02.00	101	10
02.00-04.00	60	6
04.00-06.00	51	5
06.00-08.00	41	4
08.00-10.00	31	3
10.00-12.00	30	3
12.00-14.00	60	6
14.00-16.00	91	9
16.00-18.00	79	8
18.00-20.00	102	10
20.00-22.00	193	19
22.00-00.00	169	17
Місяць вчинення злочину:		

Січень	89	9
Лютий	19	2
Березень	35	3
Квітень	63	6
Травень	121	12
Червень	129	13
Липень	143	14
Серпень	139	14
Вересень	92	9
Жовтень	31	3
Листопад	29	3
Грудень	118	11
День вчинення злочину:		
Будній	333	33
Передвихідний	202	20
Вихідний	375	37
Передсвятковий	42	4
Святковий	56	6
Груповий характер злочину:		
Злочин вчинено однією особою	668	66
Злочин вчинено групою осіб	340	34
Збиток, завданий злочином:		
Матеріальний	626	62
Фізичний	244	24
Моральний	138	14
Свідки вчиненого злочину:		
Були	879	87
Не були	129	13

Розділ №2. Особа вуличного злочинця

Стать:		
Чоловіча	969	96
Жіноча	39	4
Вік на момент вчинення злочину:		
14-15 років	41	4
16-17 років	39	4
18-28 років	415	41
29-39 років	284	28
40-54 років	202	20

55-59 років	21	2
60 років і більше	6	1
Освіта:		
Неповна середня	79	8
Середня	465	46
Професійно-технічна	193	19
Повна вища	42	4
Базова вища	102	10
Навчається у школі	39	4
Навчається в професійно-технічному закладі	88	9
Сімейний стан:		
Одружений	281	28
Неодружений	727	72

Трудова діяльність:		
Робітник	133	13
Службовець	11	1
Учень, студент	62	6
Працевдатні, які не працюють і не навчаються	714	71
Безробітний	88	9
Місце проживання:		
Населений пункт, в якому проживає	769	76
За містом, у межах області	131	13
За межами області	72	7
Без постійного місця проживання	36	4
Наявність неповнолітніх дітей:		
Відсутні	713	71
Має одну дитину	91	9
Має двох дітей	40	4
Має більше ніж двох дітей	29	3
Немає відомостей	135	13
Матеріальне становище:		
Заробіток винного	394	39
Тільки заробіток членів родини	413	41
Заробіток винного і членів родини	123	12
Немає відомостей	78	8
Житлово-побутові умови:		
Гуртожиток	324	32
Комунальна квартира	182	18
Приватний будинок	121	12
Квартира	365	36
Немає відомостей	16	2
Характеристика за місцем проживання:		
Заловільна	402	40
Незадовільна	424	42
Невизначена	153	15
Відсутня	29	3
Вживання алкогольних напоїв:		
Систематичне	262	26

Часте	473	47
Рідкісне	171	17
Не вживає	53	5
Немає відомостей	49	5
Вживання наркотиків:		
Систематичне	91	9
Часте	119	12
Рідкісне	51	5
Не вживає	713	71
Немає відомостей	34	3
Наявність судимості		
Ні	704	70
Так, за вчинення аналогічного злочину	172	17
Так, за вчинення іншого злочину	132	13

Визнання вини		
Визнав вину	304	30
Не визнав вину	473	47
Визнав вину частково	231	23

Розділ № 3. Відомості щодо потерпілого

Наявність потерпілого		
Наявний	373	37
Відсутній	635	63
Юридичний статус		
Фізична особа	291	78
Юридична особа	82	22
Стать:		
Чоловіча	257	69
Жіноча	116	31
Вік:		
до 14 років	11	3
14-17 років	15	4
18-20 років	48	13
21-25 років	82	22
26-30 років	63	17
31-35 років	48	13
36-40 років	30	8
41-50 років	22	6
старше 50 років	54	14
Соціальний стан:		
Робітник	116	31
Службовець	22	6
Учень	44	12
Підприємець	67	18
Пенсіонер, інвалід	48	13
Безробітний	76	20
Освіта:		
Початкова	15	4

Середня	86	23
Професійна	93	25
Неповна вища	67	18
Вища	82	22
Школяри, студенти	22	6
Немає відомостей	8	2
Взаємовідносини між потерпілим та злочинцем до вчинення злочину:		
Дружні	30	8
Товариські	15	4
Випадкові знайомі	142	38
Не знайомі	186	50
Стан потерпілого в момент вчинення злочину:		
Нормальний	194	52
В стані алкогольного сп'яніння	71	19
В стані наркотичного сп'яніння	26	7
У хворобливому стані	41	11
У безпорадному стані	41	11
Наявність судимостей:		
Не судимий	302	81
Раніше судимий, судимість не погашена	19	5
Раніше судимий, судимість погашена	33	9
Немає відомостей	19	5
Поведінка потерпілого:		
Агресивна	11	3
Байдужа	26	7
Нейтральна	332	89
Інше	4	1

Додаток Є

Жодна людина не застрахована від злочинних дій хуліганів. Проте Ваша уважність і обачність значно зменшує ризики стати жертвою злочинів. Ось наші поради, щоби не стати жертвою злочину:

- повертаючись додому ввечері, уникайте погано освітлених вулиць, скверів, глухих, безлюдних місць, лісопаркових зон, районів будівництва. Обирайте освітлені маршрути руху, якщо повертаєтеся вночі, заздалегідь домовтеся, щоб вас зустрічали рідні або скористайтеся послугами таксі;
- будьте обережні і розбірливі в нових знайомствах, тим більше не вживайте спільно алкоголю, адже ваш новий товариш може бути злочинцем;
- намагайтеся не носити в руках цінних речей, як-от гаманці зі значною сумою грошей, мобільні телефони, планшети, документи тощо, особливо якщо ви перебуваєте у малолюдних місцях у вечірній час доби;
- на вулиці пізно ввечері жінкам не варто привертати увагу сторонніх осіб до своїх прикрас. Коштовності треба сховати під одягом або взагалі зняти. Також не рекомендується носити гроші й ювелірні вироби у сумочці - краще покладіть їх у внутрішню кишеню одягу;
- у багатоповерховому будинку подбайте про те, щоб у ньому завжди були достатньо освітлені сходишкові майданчики, якщо є можливість, варто встановити кодові замки та відеоспостереження;
- у вечірній час ідіть посередині тротуару, щоб знизити ризик раптового нападу. Якщо Вас пізно ввечері з будь-якої причини зупинили сторонні особи, у жодному разі не зупиняйтеся у темному місці, а намагайтеся дійти до найближчого освітленого;
- уникайте зневажливих висловлювань на адресу осіб, які вас намагатимуться спровокувати. Залишайтеся спокійним, об'єктивним та виваженим, не вступаєте з ними в конфлікт;
- якщо на вас напали на вулиці, намагайтеся привернути увагу перехожих. Навіть якщо нікого поблизу немає, створюйте якомога більше шуму – кричіть, розбийте скло, вдарте по машині, щоб спрацювала сигналізація.

Додаток Ж

Відомості про хуліганства, що вчинені окремими категоріями осіб, в Донецькій області

2015 рік

Орган провадження	З числа кримінальних правопорушень, за якими закінчено досудове розслідування вчинено								
	раніше вчинявшими злочини	питома вага у числі КП, за якими закінчено досудове розслідуван- ня (без урах. закритих), %	особами, у яких судимість не знята або не погашена	питома вага у числі КП, за якими закінчено досудове розслідуван- ня (без урах. закритих), %	неповнолітніми	питома вага у числі КП, за якими закінчено досудове розслідуван- ня (без урах. закритих), %	в групі	питома вага у числі КП, за якими закінчено досудове розслідуван- ня (без урах. закритих), %	в с алкого сп'я
Маріупольське районне управління поліції	1	50,0	1	50,0		0,0	1	50,0	
відділ поліції №1 (Кальміуський)		0,0		0,0		0,0		0,0	
відділ поліції №2 (Лівобережний)	1	50,0	1	50,0		0,0		0,0	
відділ поліції №3 (Приморський)		0,0		0,0		0,0		0,0	
відділ поліції №4 (Мангушський)		0,0		0,0		0,0		0,0	

відділення поліції №1 (Нікольське)		0,0		0,0		0,0		0,0	
Всього по району	2	33,3	2	33,3		0,0	1	16,7	
Краматорське районне управління поліції	1	50,0	1	50,0		0,0	1	50,0	
відділ поліції №1 (Дружківський)		0,0		0,0	1	33,3		0,0	
відділ поліції №2 (Костянтинівський)	1	50,0	1	50,0		0,0		0,0	
відділ поліції №3 (Лиманський)		0,0		0,0		0,0		0,0	
відділ поліції №4 (Слов'янський)		0,0		0,0		0,0		0,0	
відділення поліції №1 (Олександрівське)		0,0		0,0		0,0		0,0	
Всього по району	2	22,2	2	22,2	1	11,1	1	11,1	
Покровське районне управління поліції	2	22,2		0,0	1	11,1	1	11,1	
відділ поліції №1 (Добропільський)	1	33,3	1	33,3		0,0	1	33,3	

відділ поліції №2 (Мар'їнський)	1	33,3		0,0		0,0		0,0	
відділ поліції №3 (Селидівський)	3	75,0	2	50,0		0,0		0,0	
відділення поліції №1 (Авдіївське)	1	100,0		0,0		0,0		0,0	
відділення поліції №2 (Мирноградське)	5	83,3	2	33,3		0,0		0,0	
Всього по району	13	50,0	5	19,2	1	3,8	2	7,7	
Бахмутський районний відділ поліції		0,0		0,0		0,0		0,0	
відділення поліції №1 (Торецьке)		0,0		0,0		0,0		0,0	
Всього по району		0,0		0,0		0,0		0,0	
Волноваський районний відділ поліції	1	25,0		0,0		0,0	1	25,0	
відділення поліції №1 (В- Новосілківське)		0,0		0,0		0,0		0,0	
відділення поліції №2 (Вугледарське)		0,0		0,0		0,0		0,0	
Всього по району	1	20,0		0,0		0,0	1	20,0	

ГУНП в Донецькій обл.		0,0		0,0		0,0		0,0	
Всього	18	34,6	9	17,3	2	3,8	5	9,6	

Орган провадження	Усього	з них							
		чоловіків	жінок	до 18 років	більше 18 років	не працюючих	працівників підприємств	осіб похилого віку	осіб які раніше скоювали злочини
Маріупольське районне управління поліції	5	5			5	4			1
відділ поліції №1 (Кальміуський)	3	3			3				
відділ поліції №2 (Лівобережний)	4	3			3	3			1
відділ поліції №3 (Приморський)	1	1			1				

відділ поліції №4 (Мангушський)	1	1			1	1			
відділення поліції №1 (Нікольське)									
Всього по району	14	12			12	8			2
Краматорське районне управління поліції	7	7		3	4	5			1
відділ поліції №1 (Дружківський)	5	5		2	3				
відділ поліції №2 (Костянтинівський)	3	3			3	2			1
відділ поліції №3 (Лиманський)	1	1			1	1			
відділ поліції №4 (Слов'янський)	1	1			1	1			
відділення поліції №1 (Олександрівське)									
Всього по району	17	17		5	12	9			2
Покровське районне управління поліції	14	13	1	4	10	10	2		2
відділ поліції №1 (Добропільський)	5	4	1		5	2	1		1
відділ поліції №2 (Мар'їнський)	2	1	1		2	1	1		1
відділ поліції №3 (Селидівський)	7	6	1	1	6	4	1		3
відділення поліції №1 (Авдіївське)	2	2			2				1
відділення поліції №2 (Мирноградське)	5	5			5	3	2		5
Всього по району	35	31	4	5	30	20	7		13
Бахмутський районний відділ поліції	2	2			2	1			

відділення поліції №1 (Торецьке)	3	4			4	2	1		
Всього по району	5	6			6	3	1		
Волноваський районний відділ поліції	5	5		1	4		2		1
відділення поліції №1 (В-Новосілівське)	1	1			1	1			
відділення поліції №2 (Вугледарське)									
Всього по району	6	6		1	5	1	2		1
ГУНП в Донецькій обл.									
Всього	77	73	4	11	66	41	10		18

2016 рік

Розділ 1. Відомості про кримінальні правопорушення

Орган провадження	Знаходилось в провадженні кримінальних правопорушень			з них						К-сть осіб, яким повідомлено про підозру у вчин. крим. правопоруш.	навантаження на 1 слід- чого	т
				зареєстр. у звітному періоді	у т.ч.	кількість КП, по яких особі повідомлено про підозру (без врахування закритих за п.п. 1, 2, 4, 6 ч.1 ст. 284 КПК)						
	усього	навантаження на 1 слідчого	без урахування закритих за п.п. 1,2 ч.1 ст. 284 КПК України			усього	питома вага, %	з числа зареєстр. у звітному періоді				
								усього	питома вага, %			
Маріупольське районне управління поліції	72	3	52	25	11	5	9,6	5	45,5	8	0	
відділ поліції №1 (Кальміуський)	24	1	24	2	2	1	4,2	1	50,0	3	0	
відділ поліції №2 (Лівобережний)	46	2	41	12	7	4	9,8	4	57,1	5	0	

відділ поліції №3 (Приморський)	22	2	19	3	2	2	10,5	2	100,0	2	0
відділ поліції №4 (Мангушський)	4	0	3	1	1	1	33,3	1	100,0	1	0
відділення поліції №1 (Нікольське)	7	1	7				0,0		0,0		
Всього по району	175	2	146	43	23	13	8,9	13	56,5	18	0
Краматорське районне управління поліції	43	1	22	27	13	10	45,5	9	69,2	8	0
відділ поліції №1 (Дружківський)	16	1	10	5	1		0,0		0,0		
відділ поліції №2 (Костянтинівський)	12	1	8	4	1	1	12,5	1	100,0	2	0
відділ поліції №3 (Лиманський)	10	1	5	4	2		0,0		0,0		
відділ поліції №4 (Слов'янський)	25	1	18	10	5	1	5,6	1	20,0	1	
відділення поліції №1 (Олександрівське)	5	1	1	2	1	1	100,0	1	100,0	1	0
Всього по району	111	1	64	52	23	13	20,3	12	52,2	12	0
Покровське районне	48	3	42	10	7	5	11,9	5	71,4	5	0

управління поліції												
відділ поліції №1 (Добропільський)	18	1	13	5	4	2	15,4	2	50,0	3	0	
відділ поліції №2 (Мар'їнський)	25	3	14	12	6	6	42,9	5	83,3	9	1	
відділ поліції №3 (Селидівський)	42	2	37	6	3	1	2,7	1	33,3	1	0	
відділення поліції №1 (Авдіївське)	11	2	8	3			0,0		0,0			
відділення поліції №2 (Мирноградське)	5	0	4	2	1	1	25,0	1	100,0	1	0	
Всього по району	149	2	118	38	21	15	12,7	14	66,7	19	0	
Бахмутський районний відділ поліції	50	2	35	8	5	2	5,7	2	40,0	1		
відділення поліції №1 (Торецьке)	7	0	6	4	3	2	33,3	2	66,7	2	0	
Всього по району	57	1	41	12	8	4	9,8	4	50,0	3	0	
Волноваський районний відділ поліції	25	2	20	5	2	2	10,0	2	100,0	3	0	
відділення поліції №1 (В- Новосілківське)	21	2	19	2	2	1	5,3	1	50,0	1	0	

відділення поліції №2 (Вугледарське)	7	1	6	2	1	1	16,7	1	100,0	1	0
Всього по району	53	2	45	9	5	4	8,9	4	80,0	5	0
ГУНП в Донецькій обл.	3		3			2	66,7		0,0	1	
Всього	862	2	731	154	80	51	7,0	47	58,8	59	0

Орган провадження	Усього	з них							
		чоловіків	жінок	до 18 років	більше 18 років	не працюючих	працівників підприємств	осіб похилого віку	осіб які раніше скоювали злочини
Маріупольське районне управління поліції	8	7	1	2	6	6			1
відділ поліції №1 (Кальміуський)	3	3			3		3		1
відділ поліції №2 (Лівобережний)	5	4	1	1	4	4			3
відділ поліції №3 (Приморський)	2	2			2	2			
відділ поліції №4 (Мангушський)	1	1			1	1			
відділення поліції №1 (Нікольське)									
Всього по району	19	17	2	3	16	13	3		5
Краматорське районне управління поліції	8	7	1		8	4	2		

відділ поліції №1 (Дружківський)									
відділ поліції №2 (Костянтинівський)	2	2			2	1	1		
відділ поліції №3 (Лиманський)									
відділ поліції №4 (Слов'янський)	1	1			1	1			
відділення поліції №1 (Олександрівське)	1	1			1				
Всього по району	12	11	1		12	6	3		
Покровське районне управління поліції	5	4	1		5	2	2		1
відділ поліції №1 (Добропільський)	3	3		2	1		2		1
відділ поліції №2 (Мар'їнський)	9	7	2		9	1			1
відділ поліції №3 (Селидівський)	1	1			1	1			1
відділення поліції №1 (Авдіївське)									
відділення поліції №2 (Мирноградське)	1	1			1	1			1
Всього по району	19	16	3	2	17	5	4		5
Бахмутський районний відділ поліції	2	2			2	1			
відділення поліції №1 (Торецьке)	2	2			2	1			
Всього по району	4	4			4	2			
Волноваський районний відділ поліції	2	2			2				
відділення поліції №1 (В- Новосілківське)	1	1			1		1		

відділення поліції №2 (Вугледарське)	1	1			1	1			
Всього по району	4	4			4	1	1		
ГУНП в Донецькій обл.	1	1			1	1			
Всього	59	53	6	5	54	28	11		10

Орган провадження	Знаходилось в провадженні кримінальних правопорушень			з них						К-сть осіб, яким повідомлено про підозру у вчин. крим. правопоруш.	навантаження на 1 слід-чого		
				зареєстр. у звітному періоді	у т.ч.	кількість КП, по яких особі повідомлено про підозру (без врахування закритих за п.п. 1, 2, 4, 6 ч.1 ст. 284 КПК)							
	усього	навантаження на 1 слідчого	без урахування закритих за п.п. 1,2 ч.1 ст. 284 КПК України			усього	питома вага, %	з числа зареєстр. у звітному періоді					
			усього					питома вага, %	усього				питома вага, %
Маріупольське районне управління поліції	51	2	49	5	4	2	4,1	2	50,0	2	0		
відділ поліції №1 (Кальміуський)	31	2	27	7	5	2	7,4	2	40,0	4	0		

відділ поліції №2 (Лівобережний)	41	2	35	6	4	1	2,9	1	25,0	2	0
відділ поліції №3 (Приморський)	22	2	15	4	1	1	6,7	1	100,0	1	0
відділ поліції №4 (Мангушський)	2	0	2				0,0		0,0		
відділення поліції №1 (Нікольське)	9	1	8	2	1	1	12,5	1	100,0	1	0
Всього по району	156	2	136	24	15	7	5,1	7	46,7	10	0
Краматорське районне управління поліції	21	1	15	9	7	5	33,3	5	71,4	5	0
відділ поліції №1 (Дружківський)	12	1	10	1	1	2	20,0	1	100,0	1	0
відділ поліції №2 (Костянтинівський)	12	1	7	5	1	1	14,3	1	100,0	1	0
відділ поліції №3 (Лиманський)	9	1	6	4	1	1	16,7	1	100,0	1	0
відділ поліції №4 (Слов'янський)	29	1	24	12	8	3	12,5	3	37,5	3	0
відділення поліції №1 (Олександрівське)							0,0		0,0		
Всього по району	83	1	62	31	18	12	19,4	11	61,1	11	0

Покровське районне управління поліції	43	3	40	5	3	3	7,5	3	100,0	7	1
відділ поліції №1 (Добропільський)	14	1	11	4	2	1	9,1	1	50,0	1	
відділ поліції №2 (Мар'їнський)	11	1	8	2			0,0		0,0		
відділ поліції №3 (Селидівський)	33	2	21	4	1	1	4,8	1	100,0	1	0
відділення поліції №1 (Авдіївське)	9	2	6	1			0,0		0,0		
відділення поліції №2 (Мирноградське)	4	0	3	2	1		0,0		0,0		
Всього по району	114	1	89	18	7	5	5,6	5	71,4	9	0
Бахмутський районний відділ поліції	34	1	23	5	3		0,0		0,0	2	0
відділення поліції №1 (Торецьке)	10	1	6	6	3	2	33,3	2	66,7	2	0
Всього по району	44	1	29	11	6	2	6,9	2	33,3	4	0
Волноваський районний відділ поліції	23	2	12	5	3	2	16,7	2	66,7	2	0

відділення поліції №1 (В- Новосілівське)	30	3	16	6	5	4	25,0	4	80,0	4	0
відділення поліції №2 (Вугледарське)	9	2	8	4	3	3	37,5	3	100,0	3	1
Всього по району	62	2	36	15	11	9	25,0	9	81,8	9	0
ГУНП в Донецькій обл.	4	0	4	3	3	4	100,0	3	100,0	5	0
Всього	774	2	667	102	60	39	5,8	37	61,7	48	0

2017 рік

Орган провадження	Усього	з них							
		чоловіків	жінок	до 18 років	більше 18 років	не працюючих	працівників підприємств	осіб похилого віку	осіб які раніше скоювали злочини
Маріупольське районне управління поліції	2	2			2	1	1		1
відділ поліції №1 (Кальміуський)	4	4		3	1		1		
відділ поліції №2 (Лівобережний)	2	2		1	1	1			
відділ поліції №3 (Приморський)	1	1			1	1			
відділ поліції №4 (Мангушський)									
відділення поліції №1 (Нікольське)	1	1			1	1			
Всього по району	10	10		4	6	4	2		1
Краматорське районне управління поліції	5	5			5	3			1

відділ поліції №1 (Дружківський)	1	1			1				2
відділ поліції №2 (Костянтинівський)	1	1			1	1			
відділ поліції №3 (Лиманський)	1	1			1	1			
відділ поліції №4 (Слов'янський)	3	3			3	2	1		1
відділення поліції №1 (Олександрівське)									
Всього по району	11	11			11	7	1		4
Покровське районне управління поліції	7	7			7	4			
відділ поліції №1 (Добропільський)	1	1			1		1		
відділ поліції №2 (Мар'їнський)									
відділ поліції №3 (Селидівський)	1	1			1	1			
відділення поліції №1 (Авдіївське)									
відділення поліції №2 (Мирноградське)									
Всього по району	9	9			9	5	1		
Бахмутський районний відділ поліції	2	2			2	1			
відділення поліції №1 (Торецьке)	2	2			2	2			1
Всього по району	4	4			4	3			1
Волноваський районний відділ поліції	2	2			2	1			
відділення поліції №1 (В- Новосілківське)	4	4		1	3	3			1

відділення поліції №2 (Вугледарське)	3	2	1		3	1	2		
Всього по району	9	8	1	1	8	5	2		1
ГУНП в Донецькій обл.	5	5		1	4	3			
Всього	48	47	1	6	42	27	6		7

2018 рік

Орган провадження	Знаходилось в провадженні кримінальних правопорушень			з них						К-сть осіб , яким повідомлено про підозру у вчин. крим. правопоруш.	навантаження на 1 слідчого	застосовано запобіжні заходи			Зупинено досудове розслідування якщо: (ст. 280 КПК України)		
					у т.ч.	кількість КП, по яких особі повідомлено про підозру (без врахування закритих за п.п. 1, 2, 4, 6 ч.1 ст. 284 КПК)		з числа зареєстр. у звітному періоді									
	зареєстр. у звітному періоді	без врах. закритих за п.п. 1, 2, 4, 6 ч.1 ст. 284 КПК	усь ого					питома вага, %	усь ого			питома вага, %	тримання під вартою	домашній арешт	особиста порука	п. 1 ч. 1	п.2 ч.1
Маріупольське районне управління поліції	57	3	48	12	8	2	4,2	2	25,0	4	0						

відділ поліції №1 (Кальміуський)	30	2	27	4	4	2	7,4	2	50, 0	2	0						
відділ поліції №2 (Лівобережний)	38	2	34	6	4	3	8,8	2	50, 0	6	0		2				
відділ поліції №3 (Приморський)	21	2	16	6	1	1	6,3	1	100, 0	1	0						
відділ поліції №4 (Мангушський)	3	0	3				0,0		0,0								
відділення поліції №1 (Нікольське)	8	1	6	1			0,0		0,0								
Всього по району	157	2	134	29	17	8	6,0	7	41,2	13	0		2				
Краматорське районне управління поліції	65	2	47	55	38	29	61,7	27	71,1	12	0						
відділ поліції №1 (Дружківський)	8	0	5	1	1	1	20, 0	1	100, 0	2	0		1				
відділ поліції №2 (Костянтинівський)	10	1	6	3	1	1	16, 7	1	100, 0	1	0						
відділ поліції №3 (Лиманський)	10	1	8	2	2	2	25, 0	2	100, 0	3	0						
відділ поліції №4 (Слов'янський)	25	1	21	2	2	4	19, 0	1	50, 0	5	0						
відділення поліції №1 (Олександрівське)							0,0		0,0								
Всього по району	118	1	87	63	44	37	42,5	32	72,7	23	0		1				

Покровське районне управління поліції	36	2	33	3	2	1	3,0	1	50,0	2	0						
відділ поліції №1 (Добропільський)	15	1	13	5	3	1	7,7	1	33,3	1							
відділ поліції №2 (Мар'їнський)	7	1	6			1	16,7		0,0	2	0						
відділ поліції №3 (Селидівський)	18	1	14	3			0,0		0,0								
відділення поліції №1 (Авдіївське)	7	1	3	1			0,0		0,0								
відділення поліції №2 (Мирноградське)	3	0	3				0,0		0,0								
Всього по району	86	1	72	12	5	3	4,2	2	40,0	5	0						
Бахмутський районний відділ поліції	27	1	18	8	4	4	22,2	4	100,0	5	0	1	1			1	
відділення поліції №1 (Торецьке)	5	0	3	1	1	1	33,3		0,0	1	0						
Всього по району	32	1	21	9	5	5	23,8	4	80,0	6	0	1	1			1	
Волноваський районний відділ поліції	13	1	11	4	3	2	18,2	1	33,3	3	0						
відділення поліції №1 (В-Новосілівське)	15	2	15	2	2	1	6,7	1	50,0	1	0						

відділення поліції №2 (Вугледарське)	5	1	4	1			0,0		0,0								
Всього по району	33	1	30	7	5	3	10,0	2	40,0	4	0						
ГУНП в Донецькій обл.	7	0	6	6	5	3	50,0	3	60,0	4	0		2				
Всього	745	2	662	126	81	59	8,9	50	61,7	55	0	1	5	1		1	

Орган провадження	Усього	з них							
		чоловіків	жінок	до 18 років	більше 18 років	не працюючих	працівників підприємств	осіб похилого віку	осіб які раніше скоювали злочини
Маріупольське районне управління поліції	4	4		1	3	2			2
відділ поліції №1 (Кальміуський)	2	2			2	1	1		1
відділ поліції №2 (Лівобережний)	6	6		1	5	3	1		1
відділ поліції №3 (Приморський)	1	1			1	1			2
відділ поліції №4 (Мангушський)									
відділення поліції №1 (Нікольське)									
Всього по району	13	13		2	11	7	2		6
Краматорське районне управління поліції	12	12		1	11	8	3		1

відділ поліції №1 (Дружківський)	2	2			2				
відділ поліції №2 (Костянтинівський)	1	1			1	1			
відділ поліції №3 (Лиманський)	3	3			3		3		
відділ поліції №4 (Слов'янський)	5	5			5	3			
відділення поліції №1 (Олександрівське)									
Всього по району	23	23		1	24	12	6		1
Покровське районне управління поліції	2	2			2				1
відділ поліції №1 (Добропільський)	1	1			1	1			
відділ поліції №2 (Мар'їнський)	2	2			2	2			
відділ поліції №3 (Селидівський)									
відділення поліції №1 (Авдіївське)									
відділення поліції №2 (Мирноградське)									
Всього по району	5	5			5	3			1
Бахмутський районний відділ поліції	5	5		2	3	2			
відділення поліції №1 (Торецьке)	1	1			1		1		
Всього по району	6	6		2	4	2	1		
Волноваський районний відділ поліції	3	3			3	2	1		
відділення поліції №1 (В- Новосілківське)	1	1			1	1			

відділення поліції №2 (Вугледарське)									
Всього по району	4	4			4	3	1		
ГУНП в Донецькій обл.	4	4			4	2			
Всього	55	55		5	50	29	10		8

2019 рік

Орган провадження	Знаходилось в провадженні кримінальних правопорушень			з них						К-сть осіб, яким повідомлено про підозру у вчин. крим. правопоруш.	навантаження на 1 слід- чого	т
				зареєстр. у звітному періоді	у т.ч.	кількість КП, по яких особі повідомлено про підозру (без врахування закритих за п.п. 1, 2, 4, 6 ч.1 ст. 284 КПК)						
	без врах. закритих за п.п. 1, 2, 4, 6 ч.1 ст. 284 КПК	усього	питома вага, %			з числа зареєстр. у звітному періоді						
						усього	питома вага, %					
	усього	навантаження на 1 слідчого	без урахування закритих за п.п. 1,2 ч.1 ст. 284 КПК України									
Маріупольське районне управління поліції	67	3	57	22	17	7	12,3	7	41,2	6	0	
відділ поліції №1 (Кальміуський)	31	2	23	6	3	2	8,7	2	66,7	2	0	
відділ поліції №2 (Лівобережний)	43	2	37	10	7	5	13,5	5	71,4	5	0	

відділ поліції №3 (Приморський)	19	2	17	3	3		0,0		0,0		
відділ поліції №4 (Мангушський)	6	1	4	2	1		0,0		0,0		
відділення поліції №1 (Нікольське)	7	1	7				0,0		0,0		
Всього по району	173	2	145	43	31	14	9,7	14	45,2	13	0
Краматорське районне управління поліції	133	4	119	118	113	108	90,8	107	94,7	5	0
відділ поліції №1 (Дружківський)	11	1	8	6	4	4	50,0	4	100,0	3	0
відділ поліції №2 (Костянтинівський)	12	1	9	7	4	4	44,4	4	100,0	4	0
відділ поліції №3 (Лиманський)	6	0	6				0,0		0,0		
відділ поліції №4 (Слов'янський)	28	1	22	10	6	4	18,2	3	50,0	5	0
відділення поліції №1 (Олександрівське)	4	1	2	4	2		0,0		0,0		
Всього по району	194	2	166	145	129	120	72,3	118	91,5	17	0
Покровське районне	31	2	29	5	3		0,0		0,0	1	0

управління поліції												
відділ поліції №1 (Добропільський)	17	1	15	5	4	2	13,3	2	50,0	5	0	
відділ поліції №2 (Мар'їнський)	8	1	6	2	1	1	16,7	1	100,0	1	0	
відділ поліції №3 (Селидівський)	15	1	13	1			0,0		0,0			
відділення поліції №1 (Авдіївське)	5	1	4	3	2		0,0		0,0			
відділення поліції №2 (Мирноградське)	6	0	6	3	3	1	16,7	1	33,3	2	0	
Всього по району	82	1	73	19	13	4	5,5	4	30,8	9	0	
Бахмутський районний відділ поліції	16	1	8	4	1	1	12,5	1	100,0	1		
відділення поліції №1 (Торецьке)	8	0	6	6	5	4	66,7	4	80,0	5	0	
Всього по району	24	1	14	10	6	5	35,7	5	83,3	6	0	
Волноваський районний відділ поліції	13	1	10	4	2	1	10,0	1	50,0	1	0	
відділення поліції №1 (В- Новосілківське)	15	2	14	1	1	1	7,1	1	100,0	1	0	

відділення поліції №2 (Вугледарське)	4	1	4				0,0		0,0		
Всього по району	32	1	28	5	3	2	7,1	2	66,7	2	0
ГУНП в Донецькій обл.	8	0	8	4	4	4	50,0	3	75,0	4	0
Всього	825	2	746	226	186	149	20,0	146	78,5	51	0

Орган провадження	Усьог о	з них							
		чоловікі в	жінок	до 18 років	більш є 18 років	не працюючих	працівник ів підприєм ств	осіб похилог о віку	осіб які раніше скоювал и злочини
Маріупольське районне управління поліції	6	6		2	4	3			
відділ поліції №1 (Кальміуський)	2	2			2		2		

відділ поліції №2 (Лівобережний)	5	5		1	4	4			4
відділ поліції №3 (Приморський)									
відділ поліції №4 (Мангушський)									
відділення поліції №1 (Нікольське)									
Всього по району	13	13		3	10	7	2		4
Краматорське районне управління поліції	5	5		1	4	3	1		
відділ поліції №1 (Дружківський)	3	3			3	2	1		1
відділ поліції №2 (Костянтинівський)	4	3	1		4	2			
відділ поліції №3 (Лиманський)									
відділ поліції №4 (Слов'янський)	5	5			5	4	1		1
відділення поліції №1 (Олександрівське)									
Всього по району	17	16	1	1	16	11	3		2
Покровське районне управління поліції	1	1			1		1		
відділ поліції №1 (Добропільський)	5	5		4	1	1			1
відділ поліції №2 (Мар'їнський)	1	1			1	1			
відділ поліції №3 (Селидівський)									
відділення поліції №1 (Авдіївське)									
відділення поліції №2 (Мирноградське)	2	2		2					
Всього по району	9	9		6	3	2	1		1

Бахмутський районний відділ поліції	1	1			1	1			
відділення поліції №1 (Торецьке)	5	5		1	4	2	1		1
Всього по району	6	6		1	5	3	1		1
Волноваський районний відділ поліції	1	1			1		1		
відділення поліції №1 (В-Новосілівське)	1	1			1	1			
відділення поліції №2 (Вугледарське)									
Всього по району	2	2			2	1	1		
ГУНП в Донецькій обл.	4	4			4	2			
Всього	51	50	1	11	40	26	8		8

2020 рік

Орган провадження	Знаходилось в провадженні кримінальних правопорушень	з них			К-сть осіб, яким повідомлено про	навантаження на 1 слід- чо.
		зареєстр. у звітному періоді	у т.ч.	кількість КП, по яких особі повідомлено про підозру (без врахування закритих за п.п. 1, 2, 4, 6 ч.1 ст. 284 КПК)		

	усього	навантаження на 1 слідчого	без урахування закритих за п.п. 1,2 ч.1 ст. 284 КПК України		без врах. закритих за п.п. 1, 2, 4, 6 ч.1 ст. 284 КПК	усього	питома вага, %	з числа зареєстр. у звітному періоді		підозру у вчин. крим. право- поруш.	
								усього	питома вага, %		
Маріупольське районне управління поліції	72	3	36	21	9	4	11,1	4	44,4	4	
відділ поліції №1 (Кальміуський)	28	1	18	7	3	2	11,1	2	66,7	2	
відділ поліції №2 (Лівобережний)	44	2	27	11	3	2	7,4	2	66,7	3	
відділ поліції №3 (Приморський)	23	2	17	5			0,0		0,0		
відділ поліції №4 (Мангушський)	5	0	4				0,0		0,0		
відділення поліції №1 (Нікольське)	9	1	6	3			0,0		0,0		
Всього по району	181	2	108	47	15	8	7,4	8	53,3	9	

Краматорське районне управління поліції	34	1	19	23	12	11	57,9	10	83,3	15	
відділ поліції №1 (Дружківський)	14	1	6	9	3	3	50,0	3	100,0	2	
відділ поліції №2 (Костянтинівський)	11	1	7	6	2		0,0		0,0		
відділ поліції №3 (Лиманський)	9	1	9	3	3	2	22,2	2	66,7	2	
відділ поліції №4 (Слов'янський)	28	1	22	8	5	2	9,1	2	40,0	2	
відділення поліції №1 (Олександрівське)	3	0	2	1			0,0		0,0		
Всього по району	99	1	65	50	25	18	27,7	17	68,0	21	
Покровське районне управління поліції	31	2	25	2	1		0,0		0,0		
відділ поліції №1 (Добропільський)	21	1	17	6	5	3	17,6	3	60,0	3	
відділ поліції №2 (Мар'їнський)	6	1	5	1			0,0		0,0		
відділ поліції №3 (Селидівський)	15	1	14	2	2		0,0		0,0		
відділення поліції №1 (Авдіївське)	7	1	5	3	1	1	20,0	1	100,0	1	
відділення поліції №2 (Мирноградське)	4	0	4				0,0		0,0		

Всього по району	84	1	70	14	9	4	5,7	4	44,4	4	
Бахмутський районний відділ поліції	14	1	12	4	4	3	25,0	3	75,0	5	
відділення поліції №1 (Торецьке)	2	0	1				0,0		0,0		
Всього по району	16	0	13	4	4	3	23,1	3	75,0	5	
Волноваський районний відділ поліції	12	1	7	6	2		0,0		0,0		
відділення поліції №1 (В-Новосілівське)	17	2	13	2	1	1	7,7	1	100,0	2	
відділення поліції №2 (Вугледарське)	5	1	1	1			0,0		0,0		
Всього по району	34	1	21	9	3	1	4,8	1	33,3	2	
ГУНП в Донецькій обл.	5	0	5				0,0		0,0		
Всього	731	2	594	124	56	34	5,7	33	58,9	41	

Орган провадження	Усього	з них							
		чоловіків	жінок	до 18 років	більше 18 років	не працюючих	працівників підприємств	осіб похилого віку	осіб які раніше скоювали злочини
Маріупольське районне управління поліції	4	4			4	3	1		2
відділ поліції №1 (Кальміуський)	2	2			2	2			
відділ поліції №2 (Лівобережний)	3	3			3		2		
відділ поліції №3 (Приморський)									
відділ поліції №4 (Мангушський)									
відділення поліції №1 (Нікольське)									
Всього по району	9	9			9	5	3		2

відділення поліції №1 (В-Новосілівське)	2	2		1	1	1			
відділення поліції №2 (Вугледарське)									
Всього по району	2	2		1	1	1			
ГУНП в Донецькій обл.									
Всього	41	40	1	5	36	29	4	1	4